

A

HUNYADMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

TIZENKILENCEDIK

ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

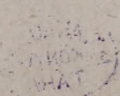
Egy rajzzal, egy helyszínrajzzal és egy képpel.

DÉVA

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1909

300810

Tartalom:

	Lap.
Elnöki megnyitó. <i>Fáy Béla.</i> — — — — —	1
Adatok a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez. Irta: <i>Ballun Ernő.</i> — — — — —	5, 49, 113
Hunyadmegye Erdőhátvidéke. Irta: <i>Szabó Imre.</i> — — — — —	30
Az állatok jellemének összefüggése a róluk szóló babonával. Irta: <i>Gaál István dr.</i> — — — — —	149

T á r c a:

Tömegesen talált ó-alluvialis embercsontvázak Déva határából. Irta: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	40
Bethlen Gábor. (Ünnepi beszéd.) Irta: <i>Bodrogi János.</i> — — — — —	88
Emléktábla a Bethlen Gábor szülőházán. Irta: <i>Bodrogi János.</i> — — — — —	93

Irodalmi értesítő:

„Adatok a m. kir. kincstári bányászat és az azzal rokon ágazatok 1906-ik évi állapotáról.« Ism.: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	104
Dr. <i>Szilády Zoltán</i> : Erdély régi tűzhelyei. Ism.: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	107
<i>Telegdi Roth Károly</i> : A Rekettyefalva melletti felső mediterrán korszaki rétegek. Ism.: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	109
<i>Szabó Imre</i> : A gainai leányvásár. Ism.: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	109
Dr. <i>Vadász Elemér</i> : A ribicei felsőmediterrán korszakai korallpad faunájáról. Ism. <i>Dr. Gaál István</i> — — — — —	160
<i>Schréter Zoltán</i> : A Páreng-hegység orográfiai és glaciológiai viszonyairól. Ism. <i>Dr. Gaál István</i> — — — — —	161

Hunyadmegyei oklevéltár:

Hátszegvidék vásártartási adománylevelei. Közli: <i>Barcsay Adorján.</i> — — — — —	96
--	----

Hivatalos értesítő:

Huszonnyolcadik évi rendes közgyűlésünk jegyzőkönyve. — — — — —	44
Választmányi ülések. (1908 dec. 16; 1909 jul. 5; szept. 6.) Összeállította: <i>Barthos Indár.</i> — — — — —	162
Társulati névkönyv 1909. év végén. — — — — —	171

Tagtársainkhoz és Évkönyvünk belső munkatársaihoz, <i>Barthos Indár</i> . . .	182
---	-----

1. füzet.

XIX-ik évfolyam.

Január—Március.

A

HUNYADMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

Az 1909 évi folyam 1. füzete.

DÉVA

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1909

TARTALOM.

	Lap.
Elnöki megnyitó. <i>Fáy Béla</i> — — — — —	1
Adatok a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez. (IV-ik közlemény). Irta: <i>Ballun Ernő</i> — — — — —	5
Hunyadmegye Erdőhátvidéke. Irta: <i>Szabó Imre</i> — — — — —	30

Tárca:

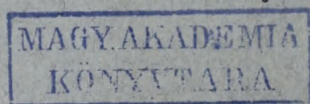
Tömegesen talált ó-alluvialis emberosontvázak Déva határából. Irta: <i>Dr. Gaál István</i> — — — — —	30
--	----

Hivatalos értesítő:

Huszonnyolcadik évi rendes közgyűlésünk jegyzőkönyve — — — — —	44
--	----

Fizetési felhívás!

Hazafias tisztelettel kérjük t. tagtársainkat, hogy akik ezidei vagy az elmúlt évekre szóló tagdíjaikat még meg nem fizették, méltóztassanak azokat társulatunk pénztárának mielőbb megküldeni.

Kuzaila Péter s. k.,
pénztáros.

A »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink diszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. ——— Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

ELNÖKI MEGNYITÓ.

(Társulatunk 28-ik közgyűlésén).

Legelőször kifejezést adok azon őszinte fájdalmunknak, melyet egykori lelkes titkárunk, Kolumbán Sámuel elhunytá nyomán érezünk. Ő hosszabb időn át volt egyik főtámasza Társulatunknak semhogy érdemeit futtabban kellőleg méltányolhatnók s így ez tüzetesebben később fog megtörténni.

Máskülönben a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat pályafutása utolsó közgyűlésünk óta ismét egy évvel gyarapodott. Mint hinni merjük, siker kíséretében, mert változatlanul tudatában voltunk és vagyunk azon ösztönző körülménynek, hogy hazánk e pontján Társulatunk még mindig nemcsak tudományos, hanem egyszersmind elsőrangú nemzeti hivatást képvisel. Hinni merjük azt dacára annak, hogy a külszín s némely más jelenség nem szól annyira mellettünk, mint az a megalakulást követő első évtizedek ideje alatt látszott volt.

Az ujság varázsa letűnt, valamint az önként kínálkozó szabad tér is szűkült és az első térfoglalás dícsősége után szükségkép a mindennapi egyszerű foglalkozás időszakának kellett következnie. Az ünnepi köntös végre is elviselődött s a fakó munkás zubbony kevesebb varázst gyakorol. De mindezt nem panaszképen mondom, mert panaszkodni általában nem szándékunk, legkevesébbé pedig tisztelt honfitársaink ellenében, kik közelből tapasztalva, hogy az egyszerű külső alatt a régi hazafias törekvés rejlik, ma is lankadatlanul támogatják Társulatunkat úgy erkölcsileg, mint anyagilag.

Nem titkolom azonban, hogy a központi intézőkörök részéről újabban inkább tapasztalható a ridegség némi nyoma. Mi ennek az oka, azt nem szándéksom ez alkalommal tüzetesen vizsgálni.

Lehet, hogy hozzájárul valamennyire puritán megjelenésünk is. Lehet, hogy túlszigorúan alkalmazzák reánk az általános szabály pontozatait, kissé talán figyelmen kívül hagyva, hogy Társulatunkat és annak legmunkásabb tagjait, csak hazánk e pontján közösen érzett nemzeti veszély és kötelesség, nem pedig anyagi előny vagy dicsőség tartja együtt a munkában. Így a társulati munkálkodás csak a tagoknak életpályájuk által szabadon hagyott idejére szorítkozhatik s e körülmény szükségkép némi méltánylást érdemelhetne a központi közegek ellenőrzési intézkedéseiben is. Hogy multunk mennyiben indokolhatja netalán az ellenkezőt, e kérdésben védekezniünk idejét multa, de folyó munkálkodásaink közepett remélni merjük, hogy a központi intéző körök bizalmának végletes ingadozása nemsokára egyensúlynak ad helyet. Mi bizonynyal be fog következni fakó munkás zubbonyunk dacára is, mert elsősorban nem hazafias lelkesültség által vezérelt munkásaink érdekében óhajtjuk, hanem azon veszélyeztetett hazai pont érdekében, melyen itt állunk. Ha pedig netalán a központi tényezők ma még nem látnak, hogy e pont itt egyike a legtöbb gondozást érdemlőknek, úgy előbb-utóbb majd csak felfogják fedezni. Bár akkor sem valószínű, hogy kultur palotával ajándékozzák meg e szerény pontot, de legalább talán méltó helyet kaphat társulatunk múzeuma is további működése számára.

Különös pártfogást igényelnek a történelmi és régészeti tudományok, valamint a Társulatunk által felölelt rokonszakok épen most, midőn széles társadalmi áramlatok úgyszólván gúnyt űznek ujjmutatásaikból és alapjaikat döngetik.

Tudjuk, hogy hiányos érzékeink szűk világában az ember a legkülönbözőbb alakulatok sorozatában csak egy, talán igen szerény láncszemet képez és a fejlődés épen a legkülönbözőbb elemek versenyének a következménye. E szabály alól ép oly kivétlenség képez kivételt a természet, mely az anyagi alapot szolgáltatja, mint nem képeznek kivételt a társadalmi, nemzeti és állami élet, melyek amazon épülnek.

Ha tehát nincs többé különfeleség, akkor egyenlőtlenség hiányában nem képzelhető társadalmi nemzeti és állami fejlődés sem. De ugyanakkor elvesztik főeltető elemüket és komolyabb jogosultságukat a történelmi és régészeti buvárlatok is, melyek nemcsak a mult iránt érzett kíváncsiságunkat kielégíteni, hanem

a jövőre nézve is újmutatást szolgáltatni vannak hivatva. Röviden szólva, ily állapot nem lenne más, mint legalább is az emberi vég.

Vajjon csakugyan beállt már az emberi fejlődés netovábbja s vajjon épen a véget gondolják elérkezettnek ama végletes áramlatok, melyek az egyén és társadalmi végzetek, valamint a nemzeti és állami egyedek erőszakos megsemmisülése nyomán, egyetlen általános köztársaságban, esperanto nyelvre utalt és csupán bélyegszám által megkülönböztetett emberi alakzatok uralmának jogosultságát hirdetik? Bizonytalán nem a véget célozzák ezen áramlatok sem, de nem mélyedve az élet és fejlődés változhatlan törvényeibe, csak gondatlanul követik az ember káprázatosabb ösztöneit. Sőt miután ezek is emberiek, nem annyira a kiinduláspontban tévednek, mint inkább behatóbb tájékozottság híján az okozatszerű következmények sejtelmét nélkülözik. Ha nem így lenne, úgy kétségkívül számba vennék, miszerint törekvéseik megelőzőleg a történelmi időkben már nyilvánultak erőszakos intézményekben is és mindamellett nem tudott létrejönni, többi közt sem az egynyelvű rétegzet nélküli társadalom, sem az egyetemes köztársaság. Pedig mennyivel inkább megvoltak ezeknek előfeltételei legalább is Európában, például a római uralom idejében, de mindhiában, mert a fejlődés alaptörvényeivel ellentétbe jöven, visszafejlődtek a legteljesebbnek látszó előfeltételek is, sokszor épen az ellenkező végletbe. Az egységes római nemzet és állam, valamint a fejlett latin nyelv uralma után a legkülönösebb ellentétes társadalmi állami és nyelvbeli zagyvalék foglalta el a tért. Azonban eltekintve e példától, általában véve is alig képzelhető oly társadalmi, nemzeti és állami alakulat, mely többé-kevésbé kezdetlegesebb állapotban már elő nem fordult volna, de kizárólagossá és végérvényűvé egyik sem tudott emelkedni, még csekély földgolyónkon sem.

Hogy a különféleségek és rétegzett tagoltság szülte szabaddabb versenynek mily nélkülözhetlen szerepe van az általános fejlődésben, azt tagabb korlátok közt alig tünteti elő valami meglepőbbben és világosabban, mint Japán és China fejlődésének legújabb alakulása. Fényes mult után elzárkózott és merev keretekbe szorult társadalmi, nemzeti és állami életünk közepett, csak lassú sorvadás, vagy legalább is visszafejlődés nyomait észlelhette a felületes szemlélő, annyira, hogy még beszédjük is esetén torok-

köszörülés kezdetleges állapotában maradt. A képesség bizonynyal időközben sem hiányzott, hanem elzárt térben, merev keretekbe volt fojtva, mert im legujabban csak a megfelelő verseny éltető eleme bizonyult szükségesnek, hogy a megkövesült talajon gyors és nagyarányú, mondhatnók csodás élet ébredjen. Haladásnak indult minden, még pedig erőszakosan egységesített időjelzés, merev ünnepi munkaszünet, esperanto nyelv, terjengős nemzetközi ölelkezések, világpolgáriassággal való kérkedés és egyetemes köztársaság nélkül.

Az alapigazság az, hogy a fejlődés különböző tényezőinek alakulásában koronként több szabadságot és egyéniesülést, majd pedig máskor teljesebb összefüggést, merevebb kereteket s több egyetemességet feltételez. Vagyis tehát általában mind e mozzanatok és illető törekvések birnak több-kevesebb jogosultsággal, csak hogy teljes egyformaságban, vagy merev keretekbe foglalt egyetemességben ép oly kevéssé szabad végződniök, mint korlátatlan feloszlásban. És szerencsére nem is végződnek, mert a haladás többé-kevésbbé végletek váltakozásának alakjában történvén, mielőtt bármelyik következetesen és véglegesen érvényesülhetne, útját állja az ellentétes irány.

Mi, kik a történelmi, régészeti és természeti tudományok, valamint az általok követelt buvárlatok ápolását tüztük feladatúl, bár mint ilyenek nem érezhetjük magunkat hivatva társadalmi irányok harcába vegyülni, de igenis jogunk van küzdeni azon féltetés ellen, hogy emberi számítás szerint a szabad egyedek különfélesége úgy általában, mint különösen a társadalmi, nemzeti és állami alakulásban csak futólagosan is szünetelhetne. Sőt inkább a történelmi és régészeti, valamint rokonszakok képviselőinek egyenesen az önfentartási ösztön parancsolja, hogy ne engedjék lábaik alatt a talajt aláásni és működésöket a jövő irányítása helyett csupán a múlt iránt táplált kíváncsiság kielégítésének eszközévé süllyeszteni.

Tehát nem a vég és annak erőszakos siettetése vezérlik lépteinket, hanem a múlt, jelen és jövő lebegnek szemeink előtt. A múlt felderítése és értelmezése, a jelen helyes felfogása és a jövő irányítása érdekében fogunk működni ezentúl is, az eddigvalónál lehetőleg még odaadóbb hazafias lelkesültséggel. És ezennel melegen üdvözölve a jelenlévő tisztelt honfitársainkat, megnyitom az ülést.

Fáy Béla.

Adatok a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez.

(Negyedik közlemény).

IX.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat működése 1885-ig.

A dévai Várhegy bérbevétele. Ásatások Várhelyen 1882-ben. A múzeum a Pogány Ádám-féle házban. Téglás Gábor munkásságának jelentősége Társulatunk életében. Rudolf trónörökös látogatása 1882 július 30-án. A piskii csata emléke. Ásatások 1883-ban. A Hóra-lázadás 100-ik évfordulója. A kenyérmezei diadal emléke. A Társulat első quinquenniumának lezárása az 1885 június. 10-iki közgyűlésen.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat a kezdet nehézségeivel megküzdvén, ifjú erővel látott hozzá számos feladatának megoldásához. Az 1885-ik évig eltelt négy esztendőnek derekas munkája fényesen bebizonyította, hogy a Társulatnak úgy megalapítói, mint ezutáni képviselői komolyan fogták fel hivatásukat, amennyiben a Társulat életének ez időre eső szakaszában nemcsak jelentékeny részét hajtották végre a korábbi tudományos terveknek, hanem újabb munkálatoknak alapjait is megvetették.

Fejtegetéseim további során időrendben fogom ismertetni az olvasóval a Társulatnak azon tevékenységét, mely néhány látszólag kisebb jelentőségű kérdésben is olykor régi keletű helyi és tudományos ügyet vitt a megoldás útjára.

A közgyűlés korábbi megbízása folytán az igazgató-választmány először is gondoskodott a vajdahunyadi vár kitatarozásának előkészítéséről. E végből a Vajdahunyadon lakó Tornyai Sándor

választmányi tag bizatott meg az időnkint szükségeseeknek mutatózó javítási munkálatok bejelentésével. Ezen jelentések alapján tervezte Társulatunk felkérni a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumot a javítási munkálatok eszközzésére.

A közkíváalomnak tett eleget Társulatunk akkor is, midőn a kincstár birtokában levő dévai Várhegynek a bérletből való kivételét és a felügyeleti jognak a Társulatra való ruházását kérelmezte a pénzügyminiszteriumtól. Ez volt a kezdő lépés azon hosszas tárgyalásokhoz, melyek végre azzal fejeződtek be, hogy a dévai Várhegy a Társulat tulajdonába ment át. A pénzügyminiszterium az igazgató-választmány megkeresésére hajlandónak mutatkozott a bérlet lejáratától, az 1885-ik évtől kezdődőleg egyelőre csak a használati és felügyeleti jogot a Társulatnak átengedni, de csak oly feltétel alatt, hogy a Társulat az állam tulajdonjogának elismeréséül évi 10 frt haszonbért fizet, azonkívül fedezi a Várhegy után járó összes adókat és illetékeket.

Nagy horderejű kezdeményezésre szolgáltatott alkalmat a Társulatnak 1881 július 13-án és a következő napokon megtartott hátszegi vándorgyűlése. A várhelyi romok megszemlélésekor ugyanis Torma Zsófia indítványára a választmány kívánatosnak nyilvánította e helyen egy nagyobb szabású ásátásnak foganosítását. E végből a Társulat államsegélyért folyamodott. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium a kérelmezett államsegélyt 1882 március 21-iki 33714. sz. rendeletében 500 forintnyi összegben állapította meg. Ezen összeget a gróf Lónyay Menyhért tulajdonában levő területen, a birtokostól közben kieszközölt ásátási engedély alapján a várhelyi amphitheatrum és az ujabban felfedezett Mithra-templom feltakarására kellett fordítani. Az ásátásokat 1882 aug. havában Téglás Gábor és König Pál hajtották végre. A munkát fényes siker koronázta, amennyiben számos feliratos tábla és Mithra-relieftöredék került napfényre. Azok múzeumunknak jelenleg is legszebb díszai.

Ily hathatós erőkifejtés Társulatunk részéről is tetemes anyagi áldozatokat igényelt, amelyeket az, kivált eleinte megadni nem tudott. Ezen úgy segített a választmány, hogy az 1881-iki július 20-án tartott ülésen elhatározta, miszerint a pénztári alap gyarapítása végett Hunyadmegye kiválóbb helyein a befolyásosabb egyének támogatása mellett műkedvelői előadásokat, hangverse-

nyeket fog rendezni. Az így megindult mozgalomnak több mint ezer koronára rugó anyagi haszna volt.

Lélekemelő ünnepségben vett részt Társulatunk 1881 szept. 25-én Fáy Béláné szül. gr. Kuun Irma úrasszony által Kazinczy Ferenc emlékére Dédácson emelt emlékoszlop leleplezése alkalmával. Társulatunkat ez alkalommal gr. Kuun Géza, dr. Sólyom Fekete Ferenc, Pogány György, báró Jósika Géza, báró Jósika Lajos, Réthi Lajos, Téglás Gábor, Szóts Sándor, König Pál és Kun Róbert képviselték.

Nevezetes esemény volt a Társulat életében az első múzeumi helyiség megállapítása is. Miután a Magna Curia közelében fekvő épület átalakításával járó költségek igen terhesek lettek volna a Társulatra, azért az 1881 július 20-án tartott rendkívüli választmányi gyűlés múzeumi helyiségül legalkalmasabbnak ítélte Pogány Adám házáat. Azt egyelőre két évi időtartamra 180 forint évi bérösszegért hajlandó volt kivenni s egyszersmind utasította dr. Petco Lázár társulati ügyészt, hogy a bérleti szerződést ily értelemben kösse is meg. Idején volt már ez az intézkedés, mert a gyakori ajándékozásokból s a legújabb ásatásokból előkerült régiségeket már nem lehetett elhelyezni.

Az 1881 aug. 3-án megtartott választmányi gyűlés megállapította a kiadandó első Évkönyv tartalmát. Ez alkalommal Kun Róbert társulati titkár teljes felhatalmazást nyert az Évkönyv kiadásának munkálataira.

Társulatunk legközelebbi közgyűlését 1882 május hó 30-án tartotta meg, amelyen gr. Kuun Gézának magas színvonalú megnyitó beszéde után Kun Róbert számolt be az elmúlt év munkásságáról. A már ismertetett eseményeken kívül a következő tények emelkedtek ki a Társulat tevékenységének legutóbbi évében: az alapszabályok értelmében felterjesztetett a múzeumi törzskönyv; a rokoncélú társulatok felkértek, hogy kiadványaikat cserepéldányképen küldjék meg; az Akadémia főtitkára értesítette a választmányt, hogy a történelmi és régészeti szakba vágó akadémiai kiadványokat Társulatunknak ingyen megküldi; Vancsa János gör. kath. érsek felkérte, hogy a Demsusi templomot az enyészettől mentse meg; a hunyadmegyei járás- és szolgabírák felkértek, hogy a Társulatot hatáskörükhöz mérten hivatalos eszközeikkel is támogassák; az alispán útján pedig a megye közönségéhez intéztetett felhívás a Társulat támogatása végett.

Érdekes emlitenünk a társulati életet híven jellemző következő számadatokat: A tagok száma a lefolyt évben 576 volt; a bevételek 1037 frtot, a kiadások 633 frtot tettek ki. A Társulat ügyeit 8 rendes, 2 rendkívüli vál. ülés, 1 felolvasó és egy vándorgyűlés tárgyalta.

Társulatunk ez évben a múzeum ügyét az ásatások néprajzi és mineralogiai gyűjtések által a biztos, az erőteljes fejlődés számára előkészítette. Az utóbbiakról Téglás Gábor ideiglenes múzeum-igazgatónak jelentése számolt be. Téglás Gábor működése ettől kezdve mind jobban emelkedett jelentőségben. E megyére terjedő széleskörű összeköttetéseit nem késett mindenképen arra fordítani, hogy megszerezzen a Társulat számára mindent, ami megszerezhető, hogy megtudja a lappangó régiségek lelőhelyét, hogy azokat számontartsa és így előbb-utóbb használhatóbbá, hozzáférhetőbbé tegye a tudomány számára.

Ahol gyöngének bizonyult a saját személyes közbenjárása, ott igénybe vette vagy a Társulat vagy a felsőbb hatóságok anyagi támogatását. Tevékenységének sokoldalúságát, szorgos utánjárását misem bizonyítja jobban, mint a múzeumi tárgyaknak ama nagy sokasága, mely tömegesebb ajándékozások nélkül is már a Társulati élet első éveiben oly figyelemreméltó volt. Téglás Gábor Hunyadmegyének ősz- és ókori történetét a lehetséges legapróbb részletekig felderíteni szándékozván, az erre irányuló kutatásokat nemcsak a megye területén, hanem azonkívül: Délmagyarországban, Erdély középső és északi részeiben is folytatta. Fáradozásainak nagyságát itt sem a feljegyzések és szavak, hanem a tények bizonyítják legjobban, elannyira, hogy tevékenysége iránt a Magyar Tudományos Akadémia is nagy figyelemmel érdeklődött.

Ily nagyjelentőségű tudományos kutatás színtén Társulatunk díszére szolgált, mert nemcsak itt a Társulat kebelében számolt be a megelőző eredményekről, hanem mert kutatásait ő, mint a Társulat egyik elsőrendű hivatású tisztviselője annak égisze alatt, annak nevében végezte s a hajdankorok maradványainak felfedezett foszlányait is a Társulatnak juttatta. Agilis, munkás ember volt s valamint eredeti hivatásában, a középiskolai oktatásban és igazgatásban az ő nevéhez a maradandó becsű alkotásoknak egész sora fűződik, úgy a Társulat kebelében is példát mutatott a pihenést nem ismerő munkásságra.

Volt idő, midőn elnökünknek, gr. Kuun Gézának betegsége, alelnökünknek, dr. Sólyom-Fehete Ferencnek végleges visszalépése alkalmával a Társulati élet terheinek egész súlyát magára vette, viselte a szellemiekben, anyagiakban egyaránt a felelősséget. E helyzetében nagyon sok fontos dolgot intézett el.

Külföldi tudósok ismerték és felkeresték őt. Ezeknek és a honiaknak múzeumunk tárgyainak tömkelegében egyedül ő tudott kellő útmutatással és magyarázattal szolgálni, mert az összegyűjtött tárgyak tudományos rendezésére sem hely, s a legutóbbi időig anyagi fedezet sem volt.

Az 1881—82-iki társulati évre vonatkozó jelentése szerint a legújabban létesített néprajzi múzeum gyarapítására bukovai és dobrai beszerzések voltak tervbe véve; a természetiek tára számára felsőbb engedély alapján a nagyági bányamű szolgáltatott be szép számú ércet és tellér kőzetet (74 drb). Mindezek mellett főgondot fordított a régi Dácia itt létesült telepeinek biztos megállapítására. E részben úti jegyzetei már kiadásra készen állottak. Ezek alapján reménylette megrajzolni Hunyadmegye régészeti térképét.

A társulati élet következő esztendejét szintén a leginkább régészeti szempontból érdekes kutatások tették termékkennyé. Ezek egy részéről még az 1882 nov. 1-én tartott választmányi gyűlésen számolt be Téglás Gábor. Jelentése szerint első dolog kipuhatolni a munkateret s személyes utánjárással keresni a tudományos szempontból becses adatokat. Így nemcsak a szükséges munkát állapíthatjuk meg tervszerűleg, hanem a népben is érdeklődést kelthetünk olyan tárgyak iránt, amelyeket keresünk s amelyekhez csak a nép segítségével juthatunk.

A legközelebbi társulati év végéig a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tevékenységének minden irányában túl volt már a kezdet nehézségein. Tört utakon haladt előre ezután. A tudományos fejtegetések egész sorozata, a múzeumi gyűjteménynek érdeket keltő tárgyai, lassankint fejlődésnek induló levél- és könyvtára, a társulati élet mozgalmassága és közérdekű dolgokban való részvétele, a feléje irányuló figyelem mindenképen igazolták azon feltevéseket, amelyek mellett a társulati élet megindult.

Az 1882—83-ik társulati év legkimagaslóbb eseménye a fen-

séges trónörökös párnak hunyadmegyei utazása volt. Erről 1882 augusztus 2-án tett jelentést a választmányának gróf Kuun Géza. A Társulatnak küldöttség útján kifejezett hódolatát Fenségeik 1882 július 30-án Boldogfalván fogadták. A trónörökös meglepetésének adott kifejezést afölött, hogy a Társulat ily rövid működés után is majdnem 600 tagot számlál.

Egyébként Társulatunk Ő fensége Rudolf trónörökös iránt érzett hódolatának és szeretetének úgy is kifejezést óhajtott adni, hogy az 1882 szept. hó 25-én megjelent társulati Évkönyv első kötetének egy igen diszesen kiállított példányát 1882 október hó 4-én megküldötte Ő fensége udvarmesteri hivatalának Prágába. Gróf Bombelles udvarmester 1882 október 16-án megköszönte Rudolf trónörökös nevében a küldeményt.

1882 okt. 4-én tartott választmányi ülésen Barcsay Kálmán az 1849-ik évi piskii csatáról oly nevezetessé vált hid és a hozzá fűződő emlékek megörökítése érdekében szólalt fel. Indítványozta, hogy mivel a legközelebbi tavaszra egy új vashid építését tervezik, még pedig nem a réGINEK helyén, a választmány egy bizottsága a szétbontandó hídéből egy darabot válasszon ki s azt megjelölve és hitelesítve, a társulati múzemba helyezze el. Azonkívül indítványozta, hogy a választmány készíttesse el a régi hidnak pontos rajzát s állíttasson az új hidon egy emléktáblát, melyen a piskii csata főbb adatain kívül azon hely is jelöltessék meg, melyen a régi hid állott. Az indítvány elfogadása után a fent jelölt bizottság tagjaivá gróf Kuun Géza, báró Jósika Géza és Barcsay Kálmán választattak meg.

Az 1883 febr. 7-én megtartott választmányi ülésen dr. Sólyom-Fekete Ferencnek az Ankos-Törzsök családra vonatkozó ismertetésével kapcsolatban a választmány több tagja azt a nevezetes indítványt tette, hogy a megyebeli községek okmányilag bebizonyítható régi magyar neveinek visszaállítására a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat minél előbb tegye meg a szükséges lépéseket.

Az 1883 május 30-án tartott közgyűlést gr. Kuun Géza elnöknek nagyszabású beszéde nyitotta meg. A titkár jelentése megemlékezett az év kimagaslóbb mozzanatairól, köztük némely olyanról, mely a Társulat szellemi, anyagi és gyűjteményekben való gyarapodását öröndetesen igazolta. A Társulat tanácskozá-

sait 15 ülésben tartotta; megszerezte az Ivuly-család leveles ládáját; újabb ásatási államsegélyt kért, kisebb ásatást kezdett Vecelen; a néprajzi gyűjteményre tekintélyes összeget fordított; a pénztári alapot Barcsay Sándorné és Puy Zsigmondné úrasszonyok szívéssége folytán anyagiakban eredményes közvacsorákból gyarapította. Társulatunk tagjainak száma ez évben 478-at tett ki; bevételeink 3608 frtra, kiadásaink 1631 frtra emelkedtek. A közgyűlés az alapszabályban ezúttal úgy változtatott, hogy a választmányi ülések ezután ne tartassanak minden hónapban, hanem július, augusztusban legyen szünet; azonkívül, hogy a titkár, könyvtáros, pénztárnok és ügyész ne egyszersmindenkorra, hanem mint az elnökök, három évre választassanak.

Mint eddig, úgy ezután is a lassú, de biztos haladás volt a társulati élet időmutatója. Mondhatnók, alig múlt el egy hónap is a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat munkássága fölött anélkül, hogy valamely történelmi, tudományos vagy közérdekű kérdést szőnyegre ne vitt avagy meg ne oldott volna. A társulati tevékenység tudományos céljainak ismertetése végett és buzdításul az abban való széleskörű részvételle, az igazgató-választmány 1883 szept. 23-án felolvasó üléssel összekötött kirándulást rendezett Brádra. A gyűlésen résztvevőknek nagy száma újból igazolta azt a kiváló érdeklődést, melyet a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat eddigi működésével és munkálkodásának egész programjával felkelteni képes volt. Ezen ülés megnyitó beszédében gróf Kuun Géza jellemző vonásokkal ismertette Zarándmegyének történetét Herodotos adataitól kezdve.

A gyűlés és utána a társulati pénztár javára rendezett műkedvelői előadás fényes erkölcsi és anyagi sikert hozott. A Társulatba ezúttal a brádvidéki előkelőség számos tagja lépett be.

Az 1882-ik év folyamán múzeumi gyűjteményeinknek egy új csoportja fejlődött hatalmas méretekben. Ugyanis a különböző római bélyegzőkkel ellátott tárgyak közül főként a bélyeges tégláknak csoportja gyarapodott szép számmal. De nemcsak szám szerint szaporodtak múzeumunkban az ép- és töredék-téglák a múzeum-igazgató ügybúzgósága folytán, hanem a bélyegfajok száma is felemelkedett 19-re. Ezt bizonyítja Téglás Gábornak 1883 nov. 7-én ez irányban tartott beszámolója.

Az 1883-ik év folyamán megejtett várbeli ásatások is szép

eredménnyel jártak. A választmány erről Kőnig Pál beszámolójából 1884 febr. 6-án értesült.¹ A napfényre került leletek közül érdekesebbek a következők: Hekate kultuszára emlékeztető relief, feliratos tábla és egy töredék; feliratos téglák; férfi és nő terracotta domborműben; egy fogadalmi oltárkő (derékben kettétörve) Malagbel nevével; egy Ammon-fejjel díszített oszloprészlet alatt több faragványos márványtöredék, aranygyűrű heliotropos kővel; a castrum északi fala mellett egy jelentékeny épület alapzata hat-szögű téglamozaikból álló padlóval; két nagyobb dombban márvány faragványok, felirattöredékek és egy központi légfűtésre berendezett fűtőrendszer maradványai az odatartozó nagy agyagkályha törékeny maradványaival.

Téglás Gábor és Kőnig Pál az ásatásokkal párhuzamban egyéb tanulmányokat is folytattak. Így Várhelyen megállapították Traianus útjának irányát és minőségét, a város egykori terjedelmét, a castrum szerkezetét — s minderről tervrajzot készítettek. Traianus útját Osztró és Kernyesd községeig kísérték el, Petrozsény mellett pedig a Csetatye Boli barlanggal szemközt álló sziklahegyen egy őrtorony maradványait találták meg. Majd a Vulkán nyereg átjárójának nyomozása után a krivádiai őrtoronyhoz tértek, melyről megállapították, hogy az félreeső helyzete miatt megyénk legépebb római maradványa.

Az ókori emlékek megmentésére irányuló ily hatalmas tevékenység mellett Társulatunk egy kiváló fontosságú intézkedést tett megyénk újabbkori történetének szempontjából. 1884-ben volt ugyanis a Hóra-lázadás kitörésének századik évfordulója. E körülmény behatása alatt a választmány február 5-én megbízta Kun Róbertet, hogy gyűjtse össze a lázadásnak Hunyadmegyét érdeklő, de eddig még nyilvánosságra nem jutott adatait. Ugyanezen feladat megoldásának előkészítésére és támogatására felhívott a Társulat keretein belül megalakult történelmi szakosztály is. A megindult tevékenységnek szép eredményét mutatják fel Évkönyveink, amennyiben »Hóra-világ« címen különböző szerzőktől, de főként Kun Róbert tollából, érdekes közlemények jelentek meg.

Kun Róbert a Hóra-világra vonatkozó kutatásairól 1884 szept. 3-án számolt be a választmánynak. A lázadás főfőszkében, Zaránd-

¹ L. III. Évk. 83—90 l.

ban semmit sem talált. De annál több adatot lelt Kuun Géza gr. marosnémeti levéltárában, a megyén kívül pedig a nagyszebeni hadtestparancsnokság felügyelete alatt álló katonai levéltárban. Minthogy azonban itt a kutatás csak az Akadémia megbízottjainak van megengedve, azért a Társulat gróf Lónyay Menyhért akkori akadémiai elnök pártfogása útján kieszközölte Kun Róbert titkár számára az akadémiai megbízást. Így azután báró Schönfeld erdélyi főparancsnok engedélyével, Merz Lajos levéltári igazgatónak útbaigazító tanácsai mellett Kun Róbert áttanulmányozta a felhasználható iratokat.

Az 1884 április 2-iki vál. ülésen dr. Sólyom-Fekete Ferenc indítványozta, hogy a piskii csatában megsebesült és Dévára szállított, majd itt el is halt honvédek sírja emlékükhöz méltóan jelöltessék meg. Ez indítvánnyal kapcsolatban báró Jósika Géza, mint a Hunyadmegyei Honvéd-Egylet elnöke kijelentette, hogy a piskii csatát megörökítő emlékoszlop költségeire gyűjtött 300 frtnyi tőkének hováfordítására nézve a legközelebbi honvéd-egyleti gyűlésen indítványt tesz, még pedig oly értelemben, hogy a dévai temetőben nyugvó honvédek sírja ráccsal vétessék körül és emlékkövel jelöltessék meg, annál inkább, mert Barcsay Kálmán indítványa szerint a piskii csatát az új hidon elhelyezendő emléktábla méltóképen fogja megörökíteni s így az oszlop felállítása nem lesz szükséges.¹

Az 1884 június 15-iki közgyűlésen előterjesztett titkári jelentés az elmondottakon felül a következő kiemelkedőbb mozzanatokról emlékezik meg: A válaszmány elhatározta, hogy a Társulat tulajdonában levő leletek első ismertetését a Társulat számára tartja fenn. Ezért megtiltotta, hogy múzeumi tárgyak idegeneknek eredetiben kiadassanak, avagy azokról a múzeumban rajzok vagy felvételek vétessenek. A gyűjtemények minden ága jelentékeny mértékben gyarapodott. Ez évben megjelent az Évkönyvek második kötete. A Társulat ásatási államsegélyül 500 forintot kapott,

¹ Azonban később, 1889-ben: »a nemzet kegyeletes közadakozásából, a Hunyadmegyei Honvéd-Egyesület támogatása mellett« Piskitelep lakossága egy díszes emlékoszlopot emelt a piskii csatában elesett dícső honvédek emlékére. Legtöbbet tett az emlékoszlop létrehozása körül Piskitelep tisztviselői karának hazafias buzgósága. Az emlék és a hozzávezető sétaút területét Schulleri tulajdonos szíves készséggel ajánlotta fel.

egyéb jövedelmei pedig a Téglás Gábor indítványára rendezett népszerű előadások és műkedvelői előadásokból kielégítően gyarapodtak. A bevételek számszerű adatai 3873, a kiadásokéi pedig 1590 forintnyi összeget tüntettek fel. Ugyanezen közgyűlésen a lemondott tisztikart teljes egészében újra megválasztották s a módosított alapszabályok jóváhagyását tudomásul vették.¹

Az igazgató-választmánynak 1884 július 2-án tartott ülésén Téglás Gábor indítványára a megye alispánja felkérte, hogy a megyében szanaszétszórt történeti emlékek megóvásáról s azok hollétének bejelentéséről közigazgatási úton gondoskodjék, hogy így a Társulat a lakosság birtokában levő régészeti tárgyakat ajándékozás útján, vagy illő árért megszerezhesse.

A kenyérmezei diadal emlékére emelendő oszlop ügye is ez évben került a Társulat elé.

Az emlékműnek pénzalapját Miksa György jogász K. Papp Miklós szerkesztő támogatásával még 1868-ban kezdte összegyűjteni. Azonban egyikük sem érthette meg álmuk valóságát, a kenyérmezei diadalemlék leleplezését. Miksa György a több száz forintba menő összegyűjtött pénzt az Erdélyi Múzeum-Egyletnél helyezte el. Azt ott halála után is, a búzgó honfi szándékainak megfelelőleg, mint a tervezett emlék alapját, gondosan nyilvántartották.

A Múzeum-egylet több évi kezelés után az összeget Hunyadvármegye közönségének küldte át, hogy azt a nevezett célra fordítsa. A megye alispánja viszont a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulathoz tette át a Múzeum-egylet átíratát oly felkéréssel, hogy a kérdéses ügy feletti értekezése alapján a kivitel módzatairól való véleményét a megye közönségével tudassa. Társulatunk választmánya e felhívásra a kenyérmezei emlék ügyében egy szűkebb bizottságot küldött ki, melynek tagjai gr. Kuun Géza, Réthi Lajos és Téglás Gábor voltak.

A választmány az alispáni hivatalnak újabb átíratával kapcsolatban 1885 februárjában újra tárgyalás alá vette az ügyet s az előbb kiküldött bizottság helyébe dr. Sólyom-Fekete Ferenc elnöklete alatt újat küldött ki, melynek tagjaivá Barsay Kálmán, Réthi Lajos és Téglás Gábor választattak meg.

¹ A múzeum-igazgató kivételével, a Társulat összes tisztviselői 3 évenként választatnak.

Hogy a tavaszi megyei közgyűlésre a bizottság és általa a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat kész tervvel állhasson elő, dr. Sólyom-Fekete Ferenc nem szünt meg e sürgős ügyben legélénkebb tevékenységet kifejtteni. A bizottságot többször ülésre hívta össze, végre pedig maga vette kezébe az ügyet s Bágya Zsigmond szászvárosi szolgabíró társaságában kiszállott Alkenyéren. Tapasztalatairól az 1885 évi április havi vál. ülésen számolt be.¹ Dr. Sólyom-Fekete Ferenc jelentésének figyelembevételével, de attól sok tekintetben eltérőleg, a válaszmány a következő határozatot hozta: Az emlékoszlop a hunyadmegyei építészeti hivatal tervrajza szerint készíttessék el s az alkenyéri vasuti indóház pályaudvarán belül állíttassék fel, rövid, de meszszirol is olvasható felíratban örökítse meg a csata idejét és vezéreit. A majdan rendezendő leleplezési ünnepély alkalmi beszédének megtartására dr. Sólyom-Fekete Ferenc kéri fel. A régi Báthori kápolna helye egy felíratos terméskötőmbbel jelöltessék meg.

Az emlékmű tényleg ezen határozmányok értelmében létesült. Még az 1884 július 2-iki ülésben elhatározta a válaszmány, hogy Várhelyen két holdnyi területet vásárol, hogy így ott birto-kosként szerepelvén, a küszöbön álló tagosítás alkalmával azért megkaphassa az Amphiteatrum területét, melynek köves és jórészt használhatatlan földjét szívesen fogja kicserélni egy ottani föld-műves a vásárlandó két holdért.

A válaszmány azonkívül az alispán elé terjesztette azon kérelmét, hogy a megye számos községének okmányilag bebizonyítható eredeti magyar, de az idők folyamán eloláhosított neveit hivatalosan is állítsa helyre.

Az 1884-ik év végén a válaszmány megszerezte a társulati múzeum számára a temesvári múzeum Mithra reliefjeinek² gipsz-öntvényeit. Azokat Király Pál mutatta be s ismertette a novemberi gyűlésen. Téglás Gábor ugyanekkor már bemutatta Hunyadmegye régészeti térképének tervezetét s a hozzá melléklendő táblázatos kimutatást.

A társulati évet befejező 1885 június 10-iki közgyűlésen Kun

¹ Az érdekes jelentés Évkönyveink IV. kötetében, a 111—116. l. található.

² A temesvári múzeum eredeti Muthra reliefjei minden valószínűség szerint szintén várhelyi eredetűek. Ez alapon Társulatunk ajándékképen kérte azokat a múzeum számára, de csak gipszmásolatokat kapott.

Róbert titkár megemlékezve arról, hogy a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat ez évben fejezte be működésének első lustrumát, a Társulat nevében önérzettel mondotta el, hogy ha visszatekintünk a Társulat öt éves pályafutására, nincs ok az elcsüggedésre, mert ez a rövid mult is a jövőndő fejlődésnek biztos záloga. Annyit tett ugyanis a Társulat öt év alatt, amennyivel hasonló idő alatt vajmi kevés vidéki társulat dicsekedhetik. A társulati tevékenységnek főbizonyítékai voltak az ekkor már mindennemű gyűjteményekben gazdag múzeum s a társulati Évkönyvek, melyeknek harmadik kötete a közgyűlés idején volt sajtó alatt. A választmány tevékenysége pedig a felolvasások, értekezések és ismertetések mezején oly búzgó volt, hogy a társulati teendőknek minden ága felkaroltatott s alig volt ülés, melyen egy-két felolvasás ne lett volna.

A választmánynak igen fontos ténye volt az is, hogy a lefolyt társulati év alatt előkészítette a dévai Várhegynek a kincstártól örök áron való megvételét. Bár e szándék a Társulat terheinek a jövőben való jelentékeny emelkedését vonja maga után, mégis a Várhegy befásítása és utakkal való ellátása által meg nem becsülhető módon volt emelendő a dévai közegészségi és társadalmi viszonyokat.

Az elmúlt évek legérdekesebb számadatai a következők: A tagok száma ez évben már 370-re csökkent; a 3578 forintnyi bevétellel szemben a kiadás 1043 forintot tett ki. A tagok számának csökkenése azonban még korántsem bizonyítja a Társulat visszafejlődését, legfeljebb csak azt, hogy azok maradtak el Társulatunk haladó ügye mellől, akiknek lelkesedése a kezdetben nagyobb volt, mint a munkában való kitartása.

A Társulatunk életéről idáig elmondottak összbenyomása gyanánt olyan képet nyerünk, melyből a társulati tevékenységnek energikus folytatására következtethetünk. De ez természetes is, mert hiszen a Társulat vezetői, munkásai, eszközei nagyrészt ugyanazok maradtak a második lustrumban, akik, s amelyek az elsőben voltak.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat második quinquenniuma.

Értekezések. Hunyadmegye Monografiája. Tárgyalások a dévai Várhegy megvétele felől. A Magyar Történelmi Társulat közgyűlése Déván 1887 jul. 24-én. Felséges királyunk látogatása a társulati múzeumban 1887 szept. 18-án. Hunyadvári dr. Arányi Lajos. A várhelyi amphitheatrum megszerzése. A kenyérmezei emlékoszlop leleplezése Felkenyéren 1889 május 30-án.

Zökkenés és pihenés nélkül folytatta tovább Társulatunk széles körben megindított munkásságát. De ha legjobban kívánjuk jellemezni tevékenységének további irányait, akkor első sorban a társulati év legjelesebb szellemi termékeire kell utalnunk. Ezekben Társulatunk tollforgató férfiai Hunyadmegye számos kiemelkedő történelmi, régészeti és néprajzi érdekességét ismertették szorgalmas vizsgálódások alapján. Az 1885 – 86-ik társulati évből a következő nagyérdekű felolvasásokról és értekezésekről adhatunk számot: Dr. Arányi Lajos: Az algyógyi ev. ref. templomok. (Itt római építkezések nyomai állapíthatók meg); Téglás Gábor: A boicai vagy kis bányai barlangok; Kun Róbert: A Hóra-lázadás elnyomására tett intézkedések; Király Pál: A sarmisegethusai mithra-templom és annak építészete; gr. Kuun Géza: A mithrakultus fejlődése és elterjedése; Téglás Gábor: Adalékok Dácia bányászatanak őskorához; Király Pál: A sopronmegyei rákosi mithreum ismertetése; Kun Róbert: Emlékbeszéd Pogány Ádám vál. tag. fölött; Király Pál: Némely várhelyi sírfeliratok és a római Hameknek intézménye; Kun Róbert: A Hóra-lázadás elnyomására tett intézkedések folytatólag; Király Pál: Téglás István ponorvidéki

házi ipari és diszítési gyűjteményének ismertetése; Soós Antal: A vajdahunyadi szabó-céh diplomája és alapszabályai; Mailand Oszkár: A rumän nép találós meséi; Soós Antal: A vajdahunyadi és hátszegi takács-céh oklevelei és statutumai; Téglás Gábor: Ismertetése Inkey Béla Nagyágról írt geológiai művének; Dr. Sólyom-Fekete Ferenc: Az erdőhátság betelepítése (a vajdahunyadi kincstári uradalom levéltárának okiratai alapján); Kun Róbert: A Hóra-lázadás elnyomására tett intézkedések ismertetése (3-ik rész); Mailand Oszkár: A rumän népköltészet mesés alakjai; Kun Róbert: Ismertetése egy a Hóra-lázadásra vonatkozó régi műnek;¹ Téglás Gábor: Kersetz római régisegei; Soós Antal: A szászvárosi szabó és borbély-céh diplomája.

A felolvasásoknak és értekezéseknek e nagy száma már magában véve elegendő bizonytságot nyújt a társulati élet mozgalmasságáról és tevékenységéről. Pedig ezeken kívül igen lényeges és messze kiható ügyeket intézett el a társulati állandó választmány. Így képviselőket küldött ki az 1885-ik évi országos történelmi kongresszusra dr. Sólyom-Fekete Ferenc és Király Pál személyében; hasonlóképen a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat képviselőiként szerepeltek a választmány megbízásából Téglás Gábor és Király Pál mint felolvasók, Kun Róbert és Téglás István mint kiküldöttek az országos anthropologiai és régészeti kongresszuson.

Az 1885-iki országos kiállításon Társulatunk is részt vett mythra-gyűjteményével. Ezért kitüntetésül kiállítási érmet kapott.

Társulatunk ez év folyamán közelebb jutott ama céljához, hogy a dévai Várhegyet birtokába vehesse, a várhegyi romok gondozását, a hegyi utak kiépítését és a hegy beerdősítését hathatósabban mozgathassa elő. A kincstár azonban még ezuttal is csak kezelés végett engedte át a Várhegyet Társulatunknak. Nyolc esztendőre volt még ezen felül szükség, hogy azt örök áron tu-

¹ E mű teljes címe: Hóra und Kloska, Oberhaupt und Rathgeber der Auführer in Siebenbürgen. Eine physiognomische Skizze historisch und charakteristisch behandelt nebst der Geschichte dieses Aufruhres. Ein Beitrag zur Menschenkunde und Geschichte der Unmenschkeit im XVIII. Jahrhundert des Jahres 1784. Mit beider ähnlichen Schattenrissen nebst Wappen und Insignien Karlsburg und Hermannstadt. (In Commission in der Buchhandlung der Gelehrten in Leipzig).

lajdonába vehesse. Nagy mértékben elősegítette a Várhegy befásítása és az alatta elterülő sóstó lecsapolása körül már most meginduló munkálatokat a marosvásárhelyi kir. főügyészségnek azon engedélye, hogy a dévai fogházban letartóztatott rabok munkája igénybe vehető a fent említett célra.

A társulati évet az 1886 június 15-én megtartott közgyűlés fejezte be. Gróf Kuun Géza elnöki megnyitója után meleg szavakban üdvözölte Pogány György főispánt 25 éves főispáni jubileuma alkalmából. Különösen kiemelte a Társulat iránt mindenkor tanúsított jóindulatát, a melylyel még hivatalos állásával járó befolyását is mindenkor szívesen érvényesítette a Társulat érdekében.

A titkári jelentés szerint a társulati tagok száma ez évben 350 volt; tiszteleti tagokká választottak Torma Zsófia és Pogány György, mindketten a Társulat körül kifejtett tevékenységükért; a múzeum számára tett adományaiért Spányik József alapító tagságot nyert. A Társulat vagyoni állapotát ez évből a következő számadatok tüntetik fel: 666 forintnyi kiadással szemben a bevétel 1268 frt volt; az így maradt fölöslegből az évről-évre gyarapodó pénztári készlet 3137 frtra emelkedett.

A következő társulati évben feljegyzésre érdemes esemény-számba mentek a következő értekezések és felolvasások: Téglás Gábor: A godinesdi és boji barlangok kimerítő ismertetése; Király Pál: A lépcső a mithrakultusz mysteriumai között (vitás értekezés Fejarddal szemben); gr. Kuun Géza: az 1886 szept. 30-án Petrozsényben tartott felolvasó választmányi gyűlésen nagy érdeklődés közepette fejtegette és ismertette azon tényezőket, melyek Petrozsényt egy jelentős vidéki központtá tették. Érdeklődésre tarthatnak számot még a következő értekezések is: Dr. Sólyom Fekete Ferenc: A Zsily völgy betelepítése; Tállacsek Ferenc: A rómaiak aranymosása a Zsilyecben; Kun Róbert: A jobbágyság helyzete és a Hóra-lázadás; Soós Antal: A gróf Tholdalagi család radnótfői levéltárának Árpádkori okiratai; Mailand Oszkár: Az ethnologia történelmi fejlődése. (Ezzel kapcsolatban ismertette a párizsi ethnologiai múzeumokat); Téglás G.: Ampelum (Zalathna) római bányászata; Téglás G.: Hunyadmegye barbár leletei; Mailand Oszkár: Ujabb adalékok a rumán ethnographiához; Király Pál: Adalékok Sarmizegethusa történetéhez.

A felsorolt értekezéseknek nemcsak nagy száma, hanem

főként azoknak magas színvonala, azonkívül eredetiségükben rejlő becse mutatják meg azon szép eredményeket, melyeket a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat elérni képes volt. Azonban az 1886—87-ik év egyébként is nagyon változó volt a Társulatot érintő eseményekben.

Ezek közé sorozhatjuk azt is, hogy gr. Kuun Géza a megyei közgyűlésen indítvány alakjában terjesztette elő a Társulat kebelében felmerült azon eszmét, hogy a honalkotás ezredik évfordulójára szerkesztessék meg Hunyadvármegye monographiája. Az indítványt a vármegye egész terjedelmében elfogadta, magáévá tette, sőt e célra felajánlotta a tőle telhető erkölcsi és anyagi támogatást is. A törvényhatóságnak ezen határozatáról szóló átirata az 1887 évi jan. 5-én tartott választmányi ülésben olvastatott fel. A határozatnak örvendetes tudomásul vétele után Társulatunk választmánya az előmunkálatok megtételére a monografia tervezetének megállapítására és kidolgozására egy bizottságot küldött ki, melynek dr. Sólyom-Fekete Ferenc elnökle alatt tagjai voltak: Réthi Lajos, Téglás Gábor, Király Pál és Kun Róbert.

Sokat foglalkoztatta választmányunkat az 1886 január 1-én örökös bérleti szerződés útján Társulatunknak (10 frt évi bérösszegért) végleges kezelése alá jutott Várhegy ügye is. Az ennek befásítására és rendezésére kiküldött bizottság elnöke dr. Sólyom-Fekete Ferenc volt. Ő, mint ilyen, 1887 március havában terjesztette be jelentését a választmánynak az ő személyes vezetése alatt folyó munkálatokról. E szerint a hegyoldalon sétautakat vágatott, több ezer facsemetét ültetett és ülőpadokat helyeztetett el. E munkálatok költségeinek fedezésére szolgált a város által megszavazott 100 forintnyi segély.

Az 1887 május havában megtartott ülésen vette tudomásul a választmány Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek azon leiratát, melyben értesítette a Társulatot, hogy a hozzá felterjesztett kérelem értelmében a pénzügyminiszter kész a Várhegyet örök áron is átengedni a Társulatnak bizonyos kikötések fentartásával. A társulati elnökség ezután megkezdte a tárgyalásokat ez irányban az aradi Magyar Királyi Jósággazgatóság útján a pénzügyminiszteriummal. E tárgyalások végre az 1893. jul. 17-én megkötött örök adás-vevési szerződéssel eredményesen fejeződtek be.

Kiváló esemény kíséretében tartotta meg Társulatunk a lefolyt évet befejező közgyűlést. Ez évben ugyanis a Magyar Történelmi Társulat a megye meghívása folytán 1887-iki közgyűlését Dévára, július 24-re tűzte ki. Társulatunk választmánya elhatározta, hogy a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat közgyűlését az országos társulatával kapcsolatosan fogja megtartani. E végből az előkészületek megtételére egy bizottságot küldött ki, melynek dr. Sólyom-Fekete Ferenc elnökle alatt tagjai voltak: Issekutz Antal, Szóts Sándor és Kun Róbert.

Az előkészületek serényen folytak, míg végre elkövetkezett július 23-ika, mikor a másnapi közgyűlésre igyekező vendégek minden irányból megérkeztek. A Budapestről érkezőket a megye határállomásán, Zámon Baresay Kálmán alispán, Déván pedig Issekutz Antal polgármester fogadta. Az üdvözletekre a Magyar Történelmi Társulat másodelnöke: gróf Szécsen Antal v. b. t. t., cs. és kir. udvarnagy válaszolt. Vezetése alatt hazánk különböző részéből az országos társulatnak következő tagjai tisztelték meg látogatásukkal városunkat: Szilágyi Sándor társulati titkár, az egyetemi könyvtár igazgatója, Deák Farkas társulati jegyző, min. osztálytanácsos; dr. Szádeczky Lajos titkár-segéd, dr. Csánki Dezső orsz. levéltári tiszt, Kövári László akadémiai tag, Nagy Iván akadémiai tag, dr. Szabó Károly kolozsvári egyetemi tanár, Barabás József székelyudvarhelyi tanár, dr. Baligó János kolozsvári tanár, Bihari Sándor marosvásárhelyi tanár, dr. Borovszky Samu akadémiai segédtitkár, Ercsei Sándor nagyszalontai földbirtokos, Széll Farkas budapesti ítélőtáblai bíró, Koncz József tanár, Koncz Albert ítélőtáblai s.-jegyző, Molnár Zsigmond ügyvéd, Lakatos Sámuel marosvásárhelyi tanár, dr. Szabó Gyula Kolozsvárról, Pettkó Béla orsz. levéltári fogalmazó, Széki Miklós gyógyszerész Kolozsvárról, dr. Váczi János múzeumi tisztviselő, dr. Zakrevaki Vince egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia kültagja, (Báthory István életírója) a krakkói Tud. Akadémia képviselőjében, dr. Reiner Zsigmond, dr. Tódor József, Paál István, dr. Reiner Gyula — mind a négyen az Alsófehérmegyei Tört. Társ. képviselőjében.

A Magyar Történelmi Társulatnak július 24-én megtartott közgyűlésén gr. Szécsen Antal elnökölt. Társulatunk részéről dr. Sólyom-Fekete Ferenc tartott felolvasást, ismertetvén néhány eredeti okirat alapján megyénk hajdani birtokviszonyait.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat másnap: július 25-én tartotta közgyűlését a Magyar Történelmi Társulat összes említett tagjának jelenlétében.

Kuun Géza grófnak magas szárnyalású elnöki megnyitó beszéde után¹ Kun Róbert titkár olvasta fel jelentését. E szerint a társulati életnek minden jelentős ágában öröndetes haladás mutatkozott. Bizonyítéka ennek azon körülmény, hogy immár megérte Társulatunk azt is, hogy olykor országos érdeklődés kíséri működését. Az előbbi évektől annyiban mutatkozott eltérés, hogy az eddig minden évben kimutatható bevételi többlet helyett 200 forintnyi túlkiadással dolgozott a Társulat (977 frt bevétel, 1178 frt kiadás), amit azonban jórészt a fényképészeti készülékek beszerzésére fordított 160 frtnyi rendkívüli költekezés okozott. A társulati életnek egyik jellemző tulajdonsága volt úgy a felolvasó, mint a rendes üléseknek látogatottsága, ami rendes körülmények között a hivatásos működésnek fokmérője. Társulatunkat a magyar orvosok és természettudósok buzíás—temesvári nagygyűlésén Ormos Zsigmond főispán és Téglás Gábor képviselték. A társulati tagok száma a lefolyt évben 307 volt. A testvéregyesületekkel a lehetőség szerint viszonyosságba lépett Társulatunk a kiadványok kölcsönös kicserélése végett.

A közgyűlésnek további kiemelkedő pontjai a következők voltak: Téglás Gábor felolvasása az újabban felfedezett hunyadmegyei barlangokról; Mailand Oszkáré: a román népmýthosról és Szinte Gáboré: a dévai ev. ref. templom egyházi edényeiről. A felolvasott értekezéseket nagy figyelemmel hallgatták végig a Magyar Történelmi Társulatnak vendégtagjai is, tisztelettel szemlélvén a jóra való törekvéseket, melyeket a mi Társulatunk az övékéhez képest csekélyebb eszközökkel, nehezebb viszonyok között s szűkebb érdekkörben fejt ki. Társulatunk a vendégek közül gr. Szécsen Antalt tiszteleti taggá választotta.

A közgyűlést nagyobbszabású kirándulások követték. Társulatunk alelnökének, titkárának és múzeum-igazgatójának kalauzolás mellett a Magyar Történelmi Társulat tagjai megtekintették Marosnémetiben gróf Kuun Géza gazdag könyv- és levéltárát, azután felkeresték Vajdahunyad, Hátszeg, Várhely és Petrozsény

¹ L. V. Évk. 1—9. l.

történelmi emlékeit. Végül a nyert benyomások kedves emlékeivel gazdagítva hagyták el megyénk regényes múltú és szépségű földjét.

Alig multak el ezen mozgalmas napok, midőn Társulatunk életében oly emlékezetes esemény következett be, melyet történetének legfényesebb lapjaira kell mindenkor feljegyeznünk. 1887 szept. 18-ikán dicsőségesen uralkodó királyunk: Ferencz József Ő felsége meglátogatta Társulatunk múzeumát. A Felség ezen legkegyelmesebb figyelmével Társulatunknak határtalan örömet szerzett. Azonkívül, midőn ezen évvel egyszersmind alapító tagjaink élére lépett, Társulatunk iránt való érdeklődésének ezen újabb megnyilatkozásával bennünket soha nem múló hálára kötelezett.

Felséges királyunknak ezen látogatásáról s annak részleteiről gróf Kuun Géza társulati elnök emlékezett meg lelkes szavak kíséretében a választmánynak 1887 évi október hó 5-én tartott ülésében. Ezzel kapcsolatban indítványozta, hogy a választmány e látogatás fölött érzett örömét és háláját jegyzőkönyvileg is fejezze ki. Ennek megtörténte után Réthi Lajos javasolta, hogy e látogatás története és körülményei vezettessenek be azon díszes könyvbe,¹ melybe Ő felsége sajátkezű aláírását bejegyezte. Miután

¹ Ezen könyv jelenleg a Társulat múzeumában őriztetik. Egyike a könyvkötészet legremekbebb alkotásainak. Körülbelül 45 cm. magas, 35 cm. széles és 4 cm. vastag. A könyv táblája a legfinomabban kidolgozott sárgás-barna bőrrel bevont kemény lapokból áll. A belső első és hátsó utolsó lapok a táblának megfelelő lapjaival együtt tündöklő fénytlen ragyogó halványsárga moire-selyemmel vannak áthúzva. A könyv szélmetszete karmin-piros alapon impregnált apró arany csillagokkal van megrakva. A könyv a felső és alsó részek felé a táblába izlésszerűen beerősített sötét bíbor selyemszalagokkal zárható el; lapjai a legkitűnőbb minőségű csontkemény, fényes és vastag papiroslemezek; számuk kb. 150–200. A fedőtábla külsején szép kiviteli, mély arany nyomatú inicialis betűkkel a következő felírás olvasható: »A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat névkönyve.« Az első tisztán fehér lapnak (a tábla és a belső fedőlap utáni lap) homlokát a magyar szentkoronának szép kiviteli színesen festett képe díszíti a belőle szerteszét ágazó aranyszínű sugarakkal; e festmény alatt pár cm.-nyire olvasható Ő felségének autogrammjá. A következő tiszta lapon báró Orczy Béla aláírása után olvasható gróf Kuun Gézának a király látogatását megörökítő bejegyzése. Az egész könyvet egy sötét-piros selyemmel bélelt, kívül fekete bőrrel bevont erős tok védi a romlandóság elien.

A király kíséretének tagjai ugyanekkor egy piros bársonykötésű s szintén igen díszes kiviteli, tokban őrzött könyvbe írták neveiket.

ezen indítvány is elfogadtatott, a választmány Kuun Géza grófort kérte fel a beírandó szöveg megszerkesztésére. Gróf Kuun Géza sajátkezűleg és aláírásával ellátva be is jegyezte a kívánt emléksorokat.

Ezekben elmondja, hogy a király a hadgyakorlatok alatt a Múzsák szerény hajlékaira is gondolt. Azért előzetes bejelentés után 1887 szept. 18-án d. u. 2 és 3 óra között ellátogatott Társulatunk múzeumába. Gr. Kuun Géza a Társulat tisztviselői kara élén rövid, hódolatteljes beszédben üdvözölte a Felséget. A tisztviselők bemutatása után a király mintegy félórányi idő alatt megtekintette a múzeumi gyűjteményeket. Ez alkalommal Téglás Gábor a régészeti leletekről és Sarmizegethusa romjairól, Sólyom-Fekete Ferenc a kiállított régi okiratokról és Király Pál a Mithra leletekről tartott rövid magyarázó előadást a király Ő felsége számára. Majd gr. Kuun Géza felajánlotta Ő felségének a társulati Évkönyveket, azonkívül Király Pálnak a sarmizegethusai Mithreumról és Téglás Gábornak az erdélyi medence őstörténelméről írott műveit. A Felség a könyveket kegyes szavak kíséretében elfogadta s mint kedves emlékeket könyvtárába elhelyeztetni ígérte. Végre a társulati elnök kérelmére bejegyezte nevét a fentebb említett diszes könyvbe. A királynak az elnökhöz intézett búcsúzó szavai a következők voltak: »Köszönöm, önök rövid idő alatt sokat gyűjtöttek« — mire a közönség lelkes éljenzése között eltávozott.

Ezen örvendetes eseménnyel vette kezdetét a Társulatnak 1887—88-ik éve. De az október havi ülésen, melyen királyunk látogatása hivatalosan bejelentetett, szomorú kötelességet is kellett teljesítenie a választmánynak. Ekkor parentálta el ugyanis az elnökség megbízásából Király Pál dr. Arányi Lajost, Társulatunk tiszteletbeli tagját, aki 1887 június 28-án hunyt el Nagymaroson. Aki csak futólagosan is hallott valamit az ő életéről, amely az önfeláldozó munkának hosszú sorozatából állott, tisztelettel hajlik meg e tevékeny férfiú szelleme előtt. Lelke — kivált Italia renaissance-kori emlékeinek hatása alatt — túláradó művészi hajlandósággal volt telve; s bár őt a komoly élethivatás nagyrészt az orvos-tanári pályán foglalkoztatá, mégis a régészet és a műemlékek iránt való szeretetének számos bizonyítékát hagyta maga után. Nem említve hosszadalmas fáradozásait s gyakori utazásait, melyeket az ország szívéből Aradig vasuton, onnét Vajdahunyadig

kocsin oly sokszor megtett, bámulatot és hálás köszönetet érdemel azon áldozatkészsége, hogy saját anyagi szerzeményét és jelentékeny örökségét azon irodalmi tevékenységre fordította, melynek végső célja Vajdahunyad lovagvárának eredeti fényében való helyreállítása volt. Hunyadvári dr. Arányi Lajos emlékét őrzik irodalmi művein kívül az ő figyelemkeltése útján állami segéllyel fényesen restaurált vajdahunyadi ős sziklafészek és az utókornak az ő szelleme iránt ápolt kegyelele.

Levéltárunk ez időben kapta meg a felső-szálláspataki Kenderessy-család okmányait s ezzel fejlődésében jelentékeny előhaladás történt; múzeumi gyűjteményeink pedig Makray László megyei nagybirtokosnak azon adománvaival gyarapodtak, melyeket keleti utazásáról hazatérve a Társulat számára felajánlott.

Az 1888-ik év kezdetén Társulatunk igen szerencsés körülmények között tulajdonául szerzett meg Várhelyen 2½ hold földet s ezért a július havi tagosítás alkalmával cserében az Amphitheatrum területét kapta. Igy körülbelül 100 (száz) forintért jutott hozzá ezen becses régészeti emlékehez, melyet a haszonleső falusiak korábban 1000 (ezer) forinton alul nem akartak a Társulatnak átengedni. Az ásatásokra Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter ez évben is 500 forintot utalt ki; a Várhegy befásítása is szépen haladt, amennyiben a földművelési minisztérium 80000 drb fenyőcsemetét ajándékozott a szászsebesi erdőhivatal faiskolájából.

A múzeum gyarapodása a választmánynak újabb gondot okozott, amennyiben a 300 forintért bérelt Pogány Ádám-féle helyiség már szűknek bizonyult. Amellett a bérösszeg is nyomasztólag nehezedett a Társulat pénzügyi viszonyaira. Ezért tehát a választmány felfolyamodott a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz, hogy az építendő új reáliskolában hely tartassék fenn a múzeum számára. A miniszter a múzeumnak az iskolában való elhelyezését a tanítás zavarása miatt megengedhetőnek nem találván, a régi reáliskola helyiségét ígérte oda a Társulat számára, mihelyt az teljesen szabaddá válik.

Az 1888 július 14-én megtartott közgyűlésen gróf Kuun Géza elnöki megnyitójának zárószava a Társulat régi jelmondata volt: »A hazai föld ismerete éleszti s fokozza a szívekben a hazaszere-tetet.« A régiek azt mondták: »Ignoti nulla cupido.« Boldog

emlékü elnökünk is ezen régi igazság értelmében hangoztatta a társulati jelszót, hogy ezzel a Társulathoz csatlakozóknak ragaszkodását állandóvá tegye s a műveltebb közönségnek eddig távol álló tagjait a társulati munkásságban való részvételre buzdítsa.

Kun Róbert titkár jelentésében lelkesedéssel emlékezett meg a Társulat szép multjáról. Ennek egyik legszebb emléke a mult közgyűlés volt, melyen országos híré tudósok vettek részt. Ezzel szemben aggodalommal vetette tekintetét a jövőndőbe, melynek szép eredményeit kétségessé teszik a Társulat kebelében észlelhető személyi súrlódások és a jelentékenyen megcsappant érdeklődés.

A tiszttviselők ez évi működésének egyik fontos eredményeképen felemlithetjük azt, hogy elkészült a társulati tagok törzskönyve, a pénztári naplók és jegyzőkönyvek alapján pedig a múzeumi és könyvtári gyarapodások jegyzéke. A tagok száma 257-re olvadt le, a záró számadás pedig 1423 forintnyi bevétellel szemben 1042 forint kiadást tüntetett fel.

A közgyűlés érdekességét nagyban emelte Kun Róbert titkár felolvasása a dévái várról. A mondák korától egészen Barcsay Ákosig vázolta e hajdan fontos strategiai helynek, a Maros-völgy kulcsának történetét.

Nagyobb személyi változás volt készülőben a tiszti karban, amennyiben Téglás Gábor, Király Pál és Reichenberger Zsigmond dr. már a közgyűlés előtt benyújtották lemondásukat. A két első az elnöknek ismételt kérésére hajlandó volt tisztségét megtartani az általános tisztújításig, a jelen nem levő pénztáros helyett azonban a Társulat kénytelen volt mást választani. A bizalom Szöllősy Lajos személyében központosult s így ő lett a Társulat pénztárosa.

Társulatunkat az 1888-ik év további folyamán számos megrendítő gyász eset érte. Így az augusztusi ülésen jelentette be az elnök a Társulat egyik oszlopos tagjának, báró Jósika Géának elhunytát. A felette tartandó emlékbeszéd megszerkesztésére Réthi Lajost kérte fel a választmány. Ugyanezen ülésen parentálta el az elnök Puy Zsigmond főszolgabíró és társulati alapító tagot is. Elnökünk a szeptemberi ülés megnyitójában Trefort Ágoston választás- és közoktatásügyi miniszternek haláláról emlékezett meg, kapcsolatban azon jótéteményekkel, melyeket Társulatunk nyert tőle, aki a művelődés érdekeit annyira szíven viselte. Az ünnepélyes nekrológ megtartásával Téglás Gábort bizta meg a választmány.

A társulati felolvasások közül ez időből a következők érdemnek kiválóbb figyelmet: Hermann Antal: Alternatívák a rumén ethnológiához; dr. Sólyom-Fekete Ferenc: Néhány okirat Hunyadi Mátyás, Rákóczy Zsigmond, Apaffy Mihály idejéből; Király Pál: Traián hadjárata Decebal ellen; Mailand Oszkár: Az átok a rumán népköltészetben.

Még október hóban teljesen elkészült a kenyérmezei emlékoszlop. A választmány a leleplezési ünnepélyt a jövő év május havának 30-ára tűzte ki, annak előkészítésére és rendezésére pedig dr. Sólyom-Fekete Ferenc elnökle alatt Hollaky Arthurt, Téglás Gábort és Kun Róbertet küldte ki.

Október 7-én volt az újonnan emelt réaliskolai épületnek felavatási ünnepélye, melyen a főrealiskola igazgatóságának meghívása folytán Társulatunk is megjelent s nevében gr. Kuun Géza elnök emelkedett beszédben üdvözölte a tudományok új hajlékát, kívánva, hogy hazai művelődésünknek minél nagyobb hasznára legyen.

Decemberben, majd a következő év januárjában Kuun Géza gróf folytatólagosan olvasta fel már korábban megkezdett irodalomtörténeti tanulmányát, melyben Döbrentei Gábor irodalmi működéséről és korának szinügyi viszonyairól értekezett kimerítően.

1889 február havában szomorú kötelességet teljesített a választmány, midőn dr. Sólyom-Fekete Ferenc indítványára elhatározta, hogy Rudolf feledhetetlen trónörökösünk Ő fenségének váratlan elhunytá alkalmából a kormány képviselője, Pogány György főispán előtt a Társulat legmélyebb fájdalomának ad kifejezést.

A következő néhány hónap folyamán a társulati tevékenységnek rendes haladása mellett nagyban folytak az előkészületek a kenyérmezei emlékoszlop leleplezésére. Lelkes magánemberek áldozatkészsége mellett és Társulatunk közreműködésével, az ünnepély a kitzüött időben, 1889 május 30-án meg is tartott.

Az ünnepélynek lélekemelő mozzanatai voltak. Ezek közül legelső volt Bálint Károly apátkanonok, gyulafehérvári plébános tábori miséje, melyet a 64-ik szerezred zenekara kísért szép előadásával. Ezután a nagyszebeni metropolita megbízottja román egyházi beszédet mondott, melyet Schuszter Vilmos szászvárosi ág. evang. lelkész német ünnepi beszéde követett.¹ A program-

¹ Téglás Gábor szerint (Hunyadmegyei Kalauz 145. l.) dr. Amlacher Albert is tartott történeti értekezést. Az ünnepélyre szóló meghívó programmban azonban ennek semmi nyoma. Lehet, hogy a program módosulást szenvedett.

nak ezen pontja után következett az emlékműnek leleplezése a 64-ik szerezred zenéje mellett. Ekkor tűntek elő az oszlopba vésett emléksorok, melyeket a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat megbízásából Réthi Lajos kir. tanácsos, megyei tanfelügyelő a következőképen fogalmazott meg:

KENYÉRMEZŐ.

Báthori István erdélyi vajda és Kinizsi Pál
 Temesi bán¹ magyar vezérek nagy győzelme
 Az országdúló törökön 1479 október 13-án,
 Hunyadi Mátyás király dicső uralkodása alatt
 Nyolcezer hazafi mellett harmincezer ellenség
     maradt a csatatéren,
 Magyar, székely, szász és oláh együtt védelmezte
     a közös hazát.
 Ez emlék költségeit kegyeletes utódoktól
     gyűjtötte Dr. Miksa György.
 A fellállítását intézték: Hunyadmegye hatósága
 s a megyei történelmi és régészeti társaság 1886-ban
 I. Ferencz József király áldásos uralkodása idejében.
 Dicső mult fénye ragyogjon át boldog jövőndöbe.

Az emlékmű leleplezése után következett az ünnepély legfényesebb pontja: dr. Sólyom-Fekete Ferenc társulati alelnök emlékbeszéde. Ezután Barcsay Kálmán az emlékoszlopot beszéd kíséretében a magyar államvasutak megbízott képviselőjének gondjaira bízta, Pekár Károly aradi főfelügyelő pedig az államvasutak képviselőjében az emlékoszlopot átvette. Az ünnepély a Himnusz közös eléneklésével véget ért.

A lélekemelő ünnepélyre Déva, Piski, Szászváros közönsége külön vonaton utazott el, de Alvincz, Szászsebes, Kudzsir hazafias lakossága is teljes számban megjelent s emellett még a környék falusi oláh lakossága is nagy tömegben gyűlt össze, hogy lerója az emlékezet és kegyelet adóját azon hősök szellemének, akik között Erdély népességének minden rétege képviselve volt.

Az ünnepélyről az 1889 jun. 5-iki ülésen tett jelentést Kun Róbert titkár. Miután a választmány kiutalta az ünnepélynek 70 forintnyi költségeit, köszönetet szavazott mindazoknak, akik az

¹ A »temesi bán« és »temesi bánság« oly közjogi fogalmak és kifejezések, melyek mindegyike anachronismus a XV. századra alkalmazva.

ünnepély fényének emeléséhez hozzájárultak. Így Sztroiny Román kudzsiri gyárfőnöknek, Abrudbányai Béla erdőtanácsosnak, Telesnyiczky Nándor főerdésznek, Vinkler János alkenyéri állomásfőnöknek, Bayersdorf és Biach alkenyéri fűrésztelep tulajdonosoknak, Bihoy ezredesnek, a 64. serezed parancsnokának és Kun Róbert társulati titkárnak.

Az emlékezetes kenyérmezei ünnepélyről érdemlegesen szólott gróf Kuun Géza a Társulatnak 1889 évi június 30-án megtartott közgyűlésén elnöki megnyitó beszédének keretében. Eszméi azon gondolatban csúcsosodtak, hogy aki a kenyérmezei ünnepélyen megjelent, tartozott legyen bármely nemzetiséghez, testvérnek érezte magát a többiekkel. Erre intett, erre lelkesített a kenyérmezei hősök példája, akik különböző nemzetiségük dacára, mint testvérek harcoltak a közös hazáért. Vérük hullása volt végrendeletük, melyben a hazaszeretet szent parancsát hagyták hátra maradékaiknak.¹

Az elnöknek gondolatokban gazdag megnyitó beszéde után Téglás Gábor olvasta fel Trefort Ágoston tiszteleti tag s néhai vallás- és közoktatásügyi miniszter fölött a választmánynak fent említett megbízásából szerkesztett ünnepélyes emlékbeszédét.

Ezt követte Kun Róbertnek titkári jelentése, melyben önérzetesen emlékezett meg arról, hogy a Társulatnak van már multja, mely megszabhassa a jövő irányát. Tíz évi szakadatlan munkásság mutatta meg, hogy a Társulatot a közszükség hozta létre. De nemcsak létrehozta, hanem fentartotta, sőt virágzásra is emelte. Gazdag gyűjteményeink, szépen fejlődő hunyadmegyei történelmi irodalmunk a lefolyt idő alatt bár nem remélt eredményeket mutattak fel, mégis sokkal meglepőbbek voltak volna, ha Társulatunk működő tagjai majdnem kivétel nélkül más életpályákon is nem lettek volna elfoglalva. Ez utóbbi ok miatt azonban munkásságra szánható idejükből ugyszólván csak morzsákat juttathattak Társulatunknak. A tagok munkássága, valamint a költségvetés egyensúlya a lefolyt évben normális volt. A három évi ciklus lejártával a közgyűlés az egész tisztviselői kart újra megválasztotta.

A sikerek bátorító öntudatával s tapasztalatokban gazdagon kezdette meg ezután Társulatunk működésének második decenniumát.

¹ VI. Évk. 126—127. 1.

Hunyadmegye erdőhátvidéke.

(Vázlat).

Hunyadmegye erdőhátvidéke a megye nyugati részén, a Marostól délre, evvel szinte párhuzamosan, Krassószörénymegyétől keletnek a Cserna völgyéig terjed. Átlagos magassága tenger színe fölött kb. 800 méter. Erdőkoszoruzta, mély völgyekkel szagatott silány, kavicsos, laza termőföldű, vízben szűkölködő zordabb éghajlatú fensík. Területének felét bükk- és cser-erdők borítják. Utjai a Maros völgybe Dobra felé, a Cserna völgybe Vajdahunyad felé vezetnek s nehezen járhatók. Területe kb. $19\frac{3}{4}$ km² s e néprajzilag különálló szigeten 32 falut találunk. Népességét a külvilágtól elzártan élő s a műveltség alacsony fokán álló oláhság képezi. Gazdálkodásán, életmódján, szokásain a haladó kor alig változtatott, — néprajzi szempontból minden esetre igen érdekes teritorium.

Az erdőhátságra vonatkozó település-történeti adatok módfelett becses anyagot szolgáltatnak s érdekes megvilágítást adják az oláhság bevándorlásának, a mit emel ama körülmény is, hogy e vidéktől légvonalban csak mintegy 10 km.-re fekszik Várhely, a rómaiak Ulpia Trajáná-ja, Dácia e Rómája, az egykori itteni római élet szíve, lüktető ereje. Ha máshol nem is, de e vidéken az utódokon nyomot kellett volna hagyjon a római, ha továbbra itt maradt s nem vonult ki. Mindaz, mi római volt, kipusztult s hatalmas szláv éra követését látjuk beigazolvva, mit csak jó idők multával követett egy másik, a Balkánról beözönlő oláh.

Az egykori szláv élet legautentikusabb bizonyítékait azon *határelnevezések* szolgáltatják, melyek ma is részben eredetben, részben elfedve, de még fennállanak, melyeket az új bevándorló az előző lakótól átvett s megtartott továbbra is. Szláv eredetre vallanak az e vonatkozású elnevezések tömegéből pl.: Dialu *orli*

(Orel = sas, orosz), Gura *dobrisori* (dobre = jó, orosz, tót stb), Pereul *cosine* (cosina = kosár, tót), *Maliste* (mali = kicsi, tót, rutén), Valea *Zlastinului* (zlato = arany, orosz), La *priporu* (pripale = mező melletti rész, rutén), Pereul *crainici* (craj = határ, rutén), *Belanu* (belavi = kék, orosz), *Scocu* Ulmilor (Scoc = ugrás, rutén), *Bolicce* (bolicca = fájdalom, seb, rutén), *Mesliacon* (mesto = hely, rutén), Pereul *Pliscului* (plisca = ék, rutén), *Copac* (copac = botocska, orosz), Valea *posteli* (postel = ágy, orosz), *Ruska* (rusca = orosz nő, orosz), *Boroslava* (slava = dicsőség, orosz), *Comora* (comora = kamara, orosz), *Stirmina* (stirmeno = meredek, orosz), *Zmintea* (zminuti = felváltani, cserélni, orosz), Valea *secerici* (se-cera = fejsze, rutén), *Cerna* (cerne = fekete, orosz), *Sohodol* (suho dvor = száraz udvar, orosz), *Ruda* (ruda = rozsdá, orosz), *Gros* (gros = pénz, orosz), *Bora*, Gura *bori* (bora = szél, délszláv).

A beszivárgó oláhsággal egyetemben szerbek és bolgárok is együtt élhettek, kik idők folyamán részben kihaltak, részben beleolvadtak. Erre engednek következtetni az erdőhátság községeiben található Dialu *sirbi*, Dialu *raci*, Valea *raci*, *Bolgana*, *Bulgara*, Pereul *bulgari*, *szerbek*, *rácok* hegye, *rácok* völgye, *Bolgáros*, *Bolgár*, *bolgárok* pataka, hegy és patak elnevezések. Szláv lakosságra mutat az e vidék közvetlen közelében fekvő s már 1267-ben létező vajdahunyadi vár »*Ne bojsa*« szlávul »ne félj« bástya elnevezése is.

Az oláhságnak erdőhátra való betelepülése két időpontra esik; az első az általános XIII—XIV-ik századkori, a második a XVIII-ik századbéli. Az első beözönlés a Krassóból Hunyadba vezető útvonalon esett meg, hogy pedig ez itt történt, azt a hátszegi és hunyadi vár kerületeinek benépesítésére vonatkozó történeti adatok bizonyítják. A beszivárgó oláhok között a vezérszerpet a *kenézek* vitték. Maga a szó a szláv *Knaz*-ból ered s ez elnevezést tisztelő a Balkánról hozták. E kenézek a települő csoport első emberei, vezetői voltak s az egyes falvakat benépesítés és erdőirtások folytán *kenézi-jogon* birták s ennek ellenében bizonyos fizetiséggel tartoztak a kincstárnak.

A kenézség maga osztható volt s pl. az erdőhát egy részét magába foglaló nyíresi és reketyei kenézségben Péter erdélyi. alvajda és hátszegi várnagy 1360 június 2-iki ítélet-levelében Balata, Bay, Surs és Nán—Kosztá, Hunyadi János első ismert ősnének

unokáit és többi rokonait hagyta meg *kenézekiül* Stojan és Bolyen, Musana fiai panasza dacára.¹

Igazság és jogszolgáltatást illetőleg, külön *kenézi-székkal* találkozunk az e vidékhez tartozó Hátszegen.²

Az erdőhát legrégibbnek ismert községe Ruda. Első említés IV. Béla fiának, a későbbi V. Istvánnak 1267-ben Köhalom várából Leuchtachinus Hunyadvár porkolábjához írott levelében történik.³ A környék és község ez idő szerinti lakossága szláv és magyar lehetett.

1267-től 1380-ig az erdőhátságról mit sem tudunk, ez időtől kezdve azonban oláh településekkel folyton találkozunk s *főszerepet jó időn át a Hunyadiak családja vitte.*

1380-ban Hunyadi János anyai ágoni elődje, *Nyiresi Stoján, Mosina fia* a hátszegi vár kerületéhez tartozó oláhok *kenéze* a hunyadi várkerületben fekvő Polonicát és a hátszegihez tartozó Babocsmezőt, mint elhagyott és lakatlan területet Lajos királytól benépesítés végett újra kérte, mit az 1380 szept. 12-ről kelt adomány-levél alapján meg is kapott.⁴ Polonica az oklevél szerint a Chernismara patak mellett feküdt s mai nevén Pojanica Vojni. E községet a telepítő Stoján fia az 1404-ben Reketye és Demsus *kenéziségekbe* beiktatott, 1412-től »demsusi« néven ismert Muzsina birta, ki 1416-ban eladóvá tette. Muzsina fivéreit és osztályos rokonait s így Morzsina Erzsébetet — kinek férje Vajk, Hunyadi János apja — is megkínálta e birtokkal. Nem lehetetlen, hogy Hunyadi János apjának, *Vojknak*, mint a hunyadi vár tulajdonosának jutott e falu, avagy a Muzsinával távolabbi rokonságban álló Csolnakosi Vajkhoz, vagy Jaroslav *Vojk* nevű fiához került. Annyi bizonyos, hogy e község a Hunyadiak egyik *Vojk* nevű családtagjának nevét viseli.

Babocsmező a mai Doboka. 1448-ban már e néven bírták *Chionaki Vojk* rokonai, csolnakosi *kenézek*, tehát azok, kik az

¹ Dr. Solyom-Fekete: »A magyarság és az oláh incolatus Hunyadban.« Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. 1832. Évk. 60. oldal.

² Dr. Solyom-Fekete: »Vázlatok az oláh Kenézi intézmény történetéhez és ismertetéséhez.« Id. Évk. 1884. évf. 20. oldal.

³ Hunfalvi Pál: »Az oláhok története« I. k. 367. l.

⁴ Dr. Solyom-Fekete: »A magyarság és az oláh incolatus Hunyadban.« Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. 1882. Évk. 63. l.

1380-ban telepítő Nyiresi Stoján második ágához tartoztak. 1464-ben Csolnakosi László és Sandrin birtokolták.¹

Bunyillát 1416-ban Nyiresi Stoján fia Muzsina birta.²

Hozsdó és Csernisora községekről első tudomás 1438-ból esik, mikor is Muzsina István és Sandrin Albert királytól új adományképen nyerték.³

Hunyadi János apai dédapja, Kösztá unokái között *Balata, Bay, Surs* és *Vojk* nevek, anyai részről I. Muzsina fiában *Boyan*-t találjuk. E neveket fellelhetjük Nagyrunk község *Virvu Bolanului*, Pereu lui *Bolan*, *Bolán* tető, *Bolán* pataka, Pojanica Vojninál *Dosu vojni*, *Vojk* hegyszépe, Erdőhát község *Lunca Zursasce*, *Zsurzs* mezeje dűlő neveiben, továbbá a ma közigazgatásilag egy községet képező, de valójában külön álló *Boja-Birz* község nevében.

Cserbel községről első említést Mátyás 1476-beli okleveléből nyerünk, melyben a község kenézségét *Monyarosdi Obrysnak* adományozta.⁴ Hogy mely községek tartoztak a kenézséghez, nem tudhatjuk. Az 1713-iki összeírás szerint,⁵ mint egy bíróság alá tartozók Cserbel, Feresd, Szocset és Pojanica Tomi vétettek föl s így igen valószínű, hogy az együvé tartozóság már eredetileg meg volt.

Kétségtelenül megállapítható, hogy az oláhságnak Erdélybe való beözönlése alkalmával a XIII–XV. századokban Hunyadmegye erdőhátságának következő falvai népesítették be: *Ruda, Pojanica Vojni, Doboka, Gros, Bunyilla, Bojabirz, Erdőhát, Hosdó, Csernisora, Cserbel, Feresd, Szocset, Pojanica Tomi és Szohodol*.

E betelepült népesség eleinte erdőkben és havasi legelőkön tanyázott, pásztorkodás és állattenyésztés képezte főfoglalkozását. E mellett bizonyítanak a nagyarányú pásztorkodásra vonatkozó határnevek. Alapul szolgálhatnak ennek elfogadásánál, mert csak akkor keletkezhettek, mikor tisztán pásztorkodás képezte foglalkozásukat. Az állattenyésztésre, pásztorkodásra vonatkozó határ

¹ Dr. Wertner: A Hunyadiak. 28. l.

² Im. 25. l.

³ Dr. Csánky: »Hunyadmegye és a Hunyadiak.« Századok 1887. 17. l.

⁴ Dr. Csánky: I. m. 17. l.

⁵ Orsz. levéltár: Conscr. Distr. Mar. in Incl. Com. Hunyadiensi ect. Anno 1713. No. 14.

elnevezések, hogy a betelepüléssel közvetlenül kapcsolatosak, igazolják az *elnevezésekben előforduló ősrégi oláh nevek*, mint pl.: *Barb, Blajk, Bolan, Boz, Dajk, Dobroj, Dregoj, Les, Musat, Prohan, Surs, Vlad, Vojk* s melyek nem egyikét, mint már láttuk, a Hunyadiak családjában is megtaláljuk.

Sátrakban való lakás tehát nem állandó letelepedésre vall, Boja-Birz: *Pereu setrilor*, Kisuncsel *Setrele* és Merisor, *la staori*, *Sátrak-pataka, sátrak, megállóhelyek* nevű dűlői.

A bevándorló oláhok birtokukba vették a magasabb hegytetőket, hogy általános áttekintést is nyerhessenek a legeltetésre alkalmas területeket illetőleg s mert a hegy éleken könnyebb volt előrehaladásuk is. Megszállották a forrásokkal bíró hegyoldalakat vagy ha ilyenek nem voltak, megállapodásuknál a patakok lehető közelsége volt irányadó s így az egyes helyek a letelepedettektől nyerték elnevezésüket is. Az első foglalást mutató dűlőnevek sokaságával mindenütt találkozunk.

A megtelepedett oláh barmai befogadására karámokat, zárt helyeket állított. Szükség volt erre a barmok éjjelenkénti együtttartására s megvédésére. Ilyen volt a szláv *grad*, *erősség*, *zárt helyből* származó *ograda* és *gard*, kerített hely, kerítés, mit kapuval, a szláv brana-ból eredő *vránica*-val látott el. Kapcsolatosak voltak ezekkel különösen a juhok befogadására, fejésére szolgáló, nagyobb állattenyésztést űző gazdák amolyan tanyának megfelelő *stinái*. A pásztoréltre mutató hegytető, oldal, forrás, patak elnevezésekkel az *ograda*, *gard*, *vránica*, *stuiá*, *grunia*, állatok befogadására szánt helyek elnevezéseivel lépten-nyomon találkozunk.

Nem mulasztom el fölemlíteni, hogy ezekkel szemben a földművelésre következtető határelnevezések száma mondhatni elenyésző csekély.

A XIII - XV. századbéli kép a XVII. századdal már alakulást szenvedett. A népnek éppen pásztorkodásból kifolyó tovavonulása is, de főkép a dűlő háborúk meggyérítették a lakosságot, minek következménye új telepítés lőn. Sürgette ezt az ez időtájban hovatova jobban és jobban fejlődő Vajdahunyad vidéki vasbányaipar. Az eddigi pásztorélttel párhuzamba lép a földművelés és a bányamunka. A bányamunkával foglalkozásra érdekes világot vet a vuhunyadi bányakincstár 1818-iki szerződéslevelének bevezető része,

melyben fölemlítik, hogy a lakosság külön feltételek mellett már 1674-től folytonosan bányamunkák végzésére kötelezte magát.¹

A XVII—XVIII. századbéli új telepítéseket már nem kenézek, hanem a v. hunyadi bányakincstár eszközölte s a bevándorló népnek útja most a havasalföldről Hunyadmegyébe vezető Vulkán szoros lett. Tömegesebb telepítés 1740—50 között történt, a mikor is a betelepülendők megvédésére a nagyszebeni gubernium huszárságot is kirendelt.

Ezek után lássuk az erdőhátvidéki oláhságnak az elmúlt évszázadok alatti szolgálatait. Mint pásztorkodók, az általános ötvened adásra voltak kötelezve. Kötelességükhöz tartozott a Zsigmond király által 1426-ban újjólag kiadott rendelet folytáni határőrzés és kémszolgálatok teljesítése. E kötelesség teljesítését felleljük Lelesz község *Dialu Stresi* = strázsák, örök hegye*) elnevezésben.

A görög *plagena*, oláh fordításban *plainu*, (többes *plaiuri*) *határórt*, havason átvívó utat jelent. Mindazon határnevek tehát, melyek az erdőháton ez elnevezéssel birnak, határőrzésben gyökereznek. Ám lássuk azokat:

Feresd határában: *Plainu betrii* = *betrini**,*) *örégek őrhelye*.

Cserbel községnél: *Virvu plainului*, *őrhely tető*.

Pojanica vojni és Alun községek határárintkezésénél: *Mesdina plainului*, *őrhely mesgyéje*.

Groos és ulmi határon: *calea plainului*, *őrhely útja*.*)

Az Aranyos és ulmi határárintkezésen: *Gura plainului* és *Plainu*, *Mislocu plainului*, *Plai la dial**,*) *őrhely kezdet*, *őrhely*, *őrhely közepe*, *hegyen levő őrhely*.

Bunyilla és runki határvonalon: *Plainu muncelului*, *havasocska őrhelye* és *Plainu in bantce*. (Őrhely (hol?))

Doboka és Nyíresfalva érintkezésénél: *Valea plainului*, *őrhely völgye*.

Goles községnél: *Virvu plainului*, *őrhely tető*.

Kötelességük volt egyben Zsigmond 1427-iki egyik oklevele szerint, mint részben a dévai várhoz tartozóknak szokott fizetségükön felül »régi jó szokás szerint« kézi munkák, sánc ásás, favágás stb. teljesítése.

¹ Orsz. levéltár: 1820 évi urbéri összeírás. (Urb. c. II. Hunyad 19, 4).

*) A határőrzés megcáfolhatatlan emlékei.

Jobbágyszolgálataikról részleges tudomást 1698-tól nyerünk. Nagyrészüik a vhunyadi kincstár jobbágya volt. Fizettek füstadót, robot és dézsma-váltásot és egyéb, természetbenieket, s napszám munkát teljesítettek. Általános tájékozásul fölhozom az 1820-ban teljesítetteket :

1820-ban az erdőhát 26 községében lakó 846 jobbágya a vhunyadi kincstári uradalmon kívül 61 nemest szolgált. Szolgáltuk ez évben kitett: 95880 napszámot, 38700 szőlő, 5120 búzakarót, 1000 abroncsot, 92 tyukot, 920 tojást, 7 bárányt, 3 sertést, 12 patkót, 13 mázsa vasat, 42 véka zabot, 232 font kendert, 162 sing vásznat és 282 szekér szenet. A természetben kivett dézsmán kívül dézsmaváltásban 1453 Rfrt 50 kr, robot váltásban 1448 frt 30 krt, pénzben tehát összesen 3902 Rfrt 20 krt fizettek.¹

E szolgálatok alul szabadult föl 1848-ban a pór nép s jutott minden ellenszolgáltatás nélkül mintegy 42000 kat. hold területhez.

Az erdőhátú oláhság baromtenyésztő és földművelő. Az e területen fekvő összesen 65163 kat. holdból szántó 11364 h., kaszáló 14974 h., legelő 4454 h., erdő 32958 h., hasznavehetetlen 1413 h. A kincstári tulajdont képező kb. 23000 hold területet levonva, mintegy 42000 kat. holdon gazdálkodik.

A 11364 hold szántóval szemben marhatenyésztésre 19428 hold (legelő és kaszáló), ehhez hozzávéve a szántók parlagi legelőjét, végösszegében mintegy 25000 kath. hold áll rendelkezésre, tehát a földműveléssel szemben ez idő szerint a marhatenyésztés áll előtérben.

A nép gazdálkodási rendszere primitív. Gazdasági eszközei között a faeke és bőrona még gyakori. A szántók megművelésénél a termőföld silányságára való tekintettel a két éves ugarrendszer divik. Két évig pihen a szántó fele, mialatt legeltetik s ezáltal egyúttal trágyázzák is, úgy, hogy a vidék 65163 kat. területéből kb. 5600—5700 hold nyújthat gabonafélét a 10000 főnyi lakosságnak. Főtermények: tavaszi buza, zab, árpa és rozs; a tengeri kevés. Miután az éghajlat zordonsága miatt főtáplálékuk, a tengeri meg nem teremhet, a lakosság a Maros mentét keresi fel, hol felibe, avagy bérletbe vesz ki területet.

¹ Szabó Imre: »Jobbágyszolgálatok Hunyadmegye erdőhátvidékén.« Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. 1906. Évk.

A községek u. n. *utcafalut* (Strassendorf) képeznek s a hegytetőkön helyezkednek el. Jellemző sajátosságuk az utcák görbe és szűk mivolta s a házak rendetlen elhelyezése. A falvak bejáratánál az utcát kapuval zárják el; baromtenyésztő jellegükre vall, célja a barmok határba való kiszabadulásának meggátlása és teljesen szláv eredetre vall!

Belsőségük rendszerint két udvarra osztott. Eleje a gazdasági épületeket foglalja magában, míg a belső udvaron a lakóházat találjuk. A telket fonott kerítés veszi körül. A bejáratnál két részre osztott, boronából összerótt csűr foglal helyet, első része istálló, második szintén zárt része takarmánytartásra szolgál. Szembe vele 4 oszlopon fedeles szekér-szín, *colne* s a sertésöl helyezkedik el. Lakóházuk rendszerint 3 részből áll. Egy lakószobából, egy közbeeső konyhaféléből s az ennek folytatását képező kamarából. Több család együttlakása esetén 2—3 kamarát találunk, melyek némelye a folyosón húzódik meg. Szobaberendezésük primitív, cölöpökre vert ágy, egy pár pad, asztal — soknál még ez sem — s a nagy terjedelmű kandalló, *celoi* mindaz, mi benne található. Módosabbjainál a mennyezet alatt fogas és szóttos ruhane-művel megrakott rúd, *culme* húzódik el. A pincét verem pótolja.

Az erdőháton a ház és vagyonszövetség még általános. Igen gyakori, hogy az apa vagy özvegy anyja nős fiával vagy vejével egy fedél alatt lakik. Földjüket közösen birtokolják s munkálják, terményüket közösen értékesítik s viselik közterheiket. Ingóságát a családok elkülönítve is tartják s ezzel magyarázható helyenkint a kelletténél több kamarák száma. Ház- és vagyonszövetségük sokban megegyezik a szerb *zadrugával*, a szláv *druzina*, *druzlov*-val. Házközösségbeni együttélésük szükségszerű valami, mert földjük silánysága s keresetforrásuk csekélysége különélés esetén mielőbb teljes nyomorba juttatná őket.

Viseletük *szláv* s különösen a nőknél nyilvánul meg e jelenség. Rikító színek s apró gyöngyös, tükrös diszek viselése mindkét nemnél kedvelt. Fértíviselet nyáron ing, az elmaradhatatlan condra melénnyel, keskeny, rézgombos bőrvö, vastag lábszárvédő, — *tolobon* — magas, felkonkorodó bocskor, tollas, gyöngyös kalap.

A nők inge piros, piros-fekete, vagy tiszta fekete varrottas himzéssel diszített. Dereukat széles öv, *bren*, apró gyöngyös ék,

bőralapon ólmos pikkelyű *balc* és kb. 1 méter hosszú, apró kulcsokkal diszített sárga rézlánc diszíti. A sok rézholmi, járás de különösen tánc közben előttük igen tetszetős zörgést hallat. Láb-szárukat szintén a *tolobon* védi, bocskoruk a férflakéval azonos. Nyakukat több apró gyöngyös, tükrös ék, *latica* diszíti. Fejüket az asszonyok hosszú, fehér kendővel, *prepxada*-val vagy disze-sebb csipkés *cirpe informata*-val burkolják s a kontyhoz erősítve alácsüngeni hagyják.

Szokásaik közül a keresztelő különösebb ceromoniával nem jár.

Házasságkötésüket az apa vagy rokon által megejtett leány-nézés előzi meg. Lakodalmukban a násznagyoknak, vőfélyeknek s a vendégeket ellátó, a szláv *dvornik*, udvarnokból származó *vorniknak* jut. Hivogatást is ez eszközöl; kezében ilyenkor díszes kulacsot, *otfel, dolie*-t visz. Lakodalmuk lefolyása megegyező a Marosmentiekével.

A temetést tor, *pomana* követi, mely szokás a temetés után 6 hétre, félévre, módosabbjainál egy év múlva is megismétlődik. A résztvevők lehető legjobb ellátását a meghalt túlvilági ellátásával hozzák kapcsolatba. Sirató asszonyok felfogadása szokásos. A hátramaradott a három első nap parázsszal vegyes hamvas edényt visz ki a fejfához, s azt ott eltöri.

Ünnepeket, mint az oláhság általában, itt is szépszerivel ülnék. A sátoros ünnepek megülésénél a karácsony megtartása említhető meg, mikor is a falu legénységének csapata, *dubasi* monoton dobverésekkel a falu gazdáit felkeresve, ablak alatt énekelnek, *colindálnak*. Megkülönböztetnek leányos házaknál, öregeknél, közepes és jobb módu gazdáknál eléneklendő *colindákat*. Ezek közül megemlíthető a *colinda batrinului*, *colinda fiului*, *colinda fetilor* s a *colinda St. Niculae*.

Alább közlöm a »*colinda fetilor*« egyikének kezdetét:

Bate vintu cam dea lin
De cu sara prin gradini
Mnaz de nópte la fereasta
Zori de zua tuna 'n casa
Rupes ficu sim grais
Ce vint maica' ceste vint?
De bate vintu in lin
De cu sara prin gradini

Fű a metsző szél
Este a kerteken
Késő éjfélkor, az ablak alatt
S mikor a hajnali pir fakad.
Mond hát lányom, mit kérdeznél?
Miféle szél, édes anyám
Hogy oly metszően fű
Este a kerteken át,

Mnez de nópte la fereasta
 Zori de zua tune 'n casa
 Rupes maica sim greis
 Fica mea, zeluda mea
 Mare esti, putin precepi
 Ce nu vintu cam dea lin
 Ci' s draj pecitori tei,
 Vin la mine, cer pe tine
 Si 'm cer mult fica cu tine ect.

S éjféلكor veri az ablakot.
 S ha a hajnali pir fakad?
 Szóljál anyám, édes anyám.
 Édes lányom, drága kincsem,
 Megnőttél bár, tudatlan vagy
 Mert nem metsző, hideg szél az,
 De kérőid azok.
 Hozzám jönnek, téged kérnek
 Sok hozományt kérnek véled.

A műveltség alacsony fokán álló nép lévén, babonás hiedelmük nagy. Hisznek a tehenet megrontó boszorkányban. A nők kedd estéjén a kedd asszonyától, a *marti seara*-tól való félelemtől nem dolgoznak, kit a bőjti kedden *marti strimba*-nak neveznek. Szt. Tódor utáni kedden *marti muniase* a neve. Pénteken asszonyaik szemük épségéért, szombaton vallásos fogadalomból kifolyólag nem varnak. Hisznek a csütörtöki *mnez in parete*-ban. A hazajáró lélektől félelem szintén meggyökerezett e népben.

Szabó Imre.

TÁRCA.

Tömegesen talált ó-alluviális embercsontvázak Déva határából.¹

A Decebal amfibol-andesit vonulatának északkeleti lejtőin szőlőmívelés folyik. A szőlők talaja azonban már nem andesit, illetve ennek mállás-terméke, hanem részint kréta-korú homokkő, részint pedig andesit tufa; ez utóbbi képződmény — mintegy $\frac{1}{4}$ km. szélességben — a lejtő széléig, illetve Déva nyugati szélén levő háztelkéig nyomul elő.

Steinmann Frigyes úr egyik itt fekvő szőlőjét az 1907-iki tél folyamán fordítottá. E munkát folyamán is nyilvánvalóvá lett, hogy megyénkben úgyszólván minden kapavágás nyomán valami régiség bukkan felszínre.

Magam nem vagyok régész s így nem csoda, ha Steinmann úrnak azt az első szíves értesítését, hogy munkásai 2 drb öntött vasból való ágyúgolyót, majd pedig valami szurony-formát találtak, közönyösen fogadtam. Amikor azonban azt a hírt kaptam, hogy ugyanott több emberkoponya került felszínre, érdekelni kezdett a dolog, annál is inkább, mert a szarmata-korszakú andesit tufából ilyenkorú körületet is remélhettem a feltárás alkalmából.²

Már 12 egyéntől (köztük 2 kis gyermektől) származó csont-maradványt ástak ki s hantoltak újra el a munkások,³ mire a helyszínt megtekintettem. Néhány perc múlva azonban újra jelezték: »Ember csontok!« Ezt aztán pontosan megsejmeltem.

A felszín alatt 50 cm.-nyire hanyatt fekvő, csaknem teljes csontváz került elő; csupán az alsó lábszár és lábfej hiányoztak. Föltűnőnek

¹ Fölolvastattott az 1908 évi dec. hó 16-án-tartott ig.-választmányi ülésen.

² Ebben csalatkoztam, pedig makroszkópiusan vizsgálva, az itteni tufa teljesen megegyezőnek látszik a Várhegy nyergén láthatóval, melyben pedig, — mint köztudomású, levél lenyomatok elég bőven találhatók.

³ Természetesen babonás félelemből.

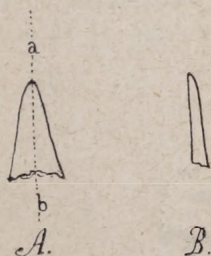

találtam azonban, hogy míg a teljes csigolya-sor, sőt a jobb oldali bordák is jórészt kielégítő megtartási állapotban kerültek elő, a koponya, illetve az alsó állkapocs és a medence erősen sérült volt. Általánosságban még csak annyit, hogy a csontok szerves anyaga ki volt lugoza s így az egyes darabok könnyűek s porlékonyak voltak.

A váz (hiányzó részeinek könnyű hozzászámításával) 162—165 cm. magas emberre utal. Korát a koponya-varratok alapján 30—40 évre teszem. Nemét azonban nem sikerült határozottan megállapítanom, annál kevésbé, miután éppen a medence nagyon szétesett s a bal csípőcsont nem is volt előtalálható.¹

S miután megállapítottam, hogy a csontváz a tufának legfelső, agyaggá mállott rétegében feküdt, a helyszínén nem is akartam bővebben foglalkozni, amidőn a 3. és 4. nyakcsigolyát elválasztva, köztük egy nyílnek csiszolt kőhegyét találtam.

A kő nyílhegy tompított ék alakú, gondosan csiszolt. Keresztmetszete convex. (1. rajz). Anyaga sötétszürke kvarcit-pala.²

1. rajz. A csiszolt kő nyílhegy rajza. A) Felső nézetben. B) a-b metszet. (Term. nagys.)

A nyílhegy töredék úgy feküdt a 3. és 4. nyakcsigolya közt, hogy a gerinccsatornát éppen elzárta. Miután hegygel a gégefő felé állt, kétségtelen, hogy a nyíllövés az egyént hátulról érte s rögtön halálát okozta.

Természetes, hogy a munkásokat is figyelmessé tettem a leletre s kellő jutalom kilátásba helyezése mellett kértem, hogy az előkerülő, bármily kicsiny kőszerszámra vagy töredékre legyenek figyelemmel. De sajnos, a munka befejeztéig nem került elő egyéb, mint még 7 egyénnek (köztük egy 5—6 éves és egy 12—15 éves gyermek) csontjai.

Miután akkori megtámadott egészségemre való tekintettel a szeles kora-tavaszi időben nem tartózkodhattam huzamosabban a helyszínén, az előbb részletesen leírton kívül csak az egyik gyermek-csontváz kiásásánál voltam jelen. De ez is tanulságos volt, mert megállapíthattam, hogy 0.7 méternyire a mai fölszín alatt, a tufának eléggé ép rétegében feküdt; csontjai darabonként kerültek elő s a koponya alapján feküdt. Tehát azt

¹ Dr. Török Aurél egyet. professzor úr szíves meghatározása szerint, férfi csontvázal volt dolgom.

² A környéken szálban nem fordul elő.

a benyomást gyakorolta, mintha a gyermek több darabban lett volna annak idején ide temetve.

Kérdéseimre a munkások azt mondták, hogy a legtöbb csontot 60–70 cm. mélységben találják s azok — legnagyobb csodálkozásukra — különféle helyzetben, összevisszaságban fekszenek. Elsőrangú érdekességű tehát megbizonyosodni afelől, hogy a csontvázak az idők folyamán eredeti helyzetükből kimozdultak-e?¹ (S ha igen: mi okból?) Ha pedig nincsenek megbolygatva, mi az oka egyes vázrészek hiányának s a rendellenes helyzetnek?

Hogy a lelet fontosságáról s az eddigi adatokból levonható tanúságról megbízható-tájékoztást nyerjek, két — meglehetősen ép — koponyát dr. Török Aurél budapesti tanárnak mutattam be.

Volt professzöröm kitüntető szíveséggel fogadott s teljes készséggel adta meg a kért fölvilágosítást, Fogadja ezért e helyen is hálás köszönetemet!

Dr. Török Aurél szerint a csontok állapota *ó-alluviális* korra vall, amit a kő nyílhegy töredék is megerősít. A lelőhely pedig igen fontos s minden esetre megérdemli, hogy rendszeres ásatással legyen átkutatva. Sőt ki is jelentette, hogy még az 1907 év őszén — ha ideje engedi — le fog jönni az ásatás vezetésére.²

2. rajz. A Steinmann féle szőlő környékének helyszínrajza. Y) A fordított területnek azon része, melyből a csontvázak előkerültek. X) Ásatásra javasolt terület.

¹ Igaz ugyan, hogy én két csontváz kiásásánál jelen voltam s így némi tapasztalatot gyűjthettem erre a kérdésre nézve, de ámbár a talaj minőségéből arra kellene következtetnem, hogy az első eltemetés óta helyükön vannak a csontok, az a körülmény, hogy a vázak egyes megfelelő részeit — mint a gyermeknél is — egymástól elválasztva találtam, ez idő szerint határozott vélemény kimondását nem teszi lehetővé.

² Ebben az a körülmény akadályozta meg, hogy dr. Török Aurélt az egyetem rektorává választották meg s így hivatalos teendői miatt nem hagyhatta el Budapestet.

Ennek alapján — a régészet terén laikus létemre is — fölhevom társulatunk figyelmét a becsesnek ígérkező lelőhelyre, melynek helyszínrajzát is mellékelem.

E szerint — a Steinmann úr szöllejében mintegy 250 m² területről előkerült 20 csontvázleletből s a topografiai viszonyokból következő — a szomszédos, eddig még nem fordított Zaharia Miklósné féle szőlőkertre hívom föl az illetékes tényezők figyelmét.¹ Ebben is körülbelül 200—300 m² terület mutatkozik olyannak, melynek méhében a lemészárolt (?) dévai őslakók porladó maradványaira s esetleg érdekes szerszámaikra ráakadhatnánk.

Dr. Gaál István.

---

¹ Arról is értesültem, hogy a szomszédos Brúz-féle szőlő fordítása alkalmával szintén sok embercsontra bukkantak.

HIVATALOS ÉRTESITŐ.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“

1908. évi november hó 7-én d. u. 5 órakor Déván tartott

huszonnyolcadik közgyűlésének

JEGYZŐKÖNYVE.

Jelen voltak: Fáy Béla elnök elnöklete alatt Balázs Béla, Benkő András, Borostyány Béláné, Borostyány Béla, Dénes Károly, Dr. Gaál István, Göllner Károly, Lipták Máté, Malkisz József, Pais Elek, Szeles Henrik, Székely Mózes választmányi tagok; Mailand Oszkár múzeum-igazgató, Barthos Indár titkár, Balkányi Ernő könyv- és levéltáros, Kuzaila Péter pénztáros; Barcsay Adorján, Dr. Oprisa Pál, Tarján Ödön, Vargha Lajos rendes tagok; Király Pál erzsébetvárosi állami főgimn. r. tanár, mint vendég; nagyszámú érdeklődő közönség; az állami főreáliskola növendékei és Botlyán József segéd-titkár, jegyző.

1. Fáy Béla elnök mélyreható és magas színvonalú megnyitó beszédében kifejti, hogy a Társulat múlt évi szerényebb működése nem a gyengeség jele, mert egyes tagok igazi hazafisággal és a tudomány iránti lelkesedéssel dolgoztak s az eddigi hagyományok szellemében foglalkozni mindaddig, amíg a Társulat helyzete a Hunyadmegyei Kulturpalota létesítésével újabb lendületet nem nyer. Kérve a nagyérdemű közönség pártfogását továbbra is a Társulat iránt, a közgyűlést megnyitja.

2. Elnök felszólítja a titkárt az üdvözlőiratok felolvasására. Olvasztatik: az »Erdélyi Múzeum-Egylet«, az »Alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat«, Réthi Lajos tiszteleti alelnök, dr. Veress Endre tiszteleti tag üdvözlő irata.

Dr. Veress Endre üdvözlő iratában a közgyűlés tudomására hozza azt, hogy a Társulathoz ajándékozza a *Traján oszlopán* levő két harcos fejének természetes nagyságban levő gipszmásolatát, ami unikum hazánkban.

Ezzel kapcsolatban Dénes Károly választmányi tag jelenti, hogy az E. M. K. E. képviselőjében ő jelent meg a közgyűlésen.

Az üdvözlő iratok tudomásul vétetvén, a közgyűlés Dr. Veress Endre tiszteletének nagybecsű ajándékáért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

3. Elnök fölkéri Király Pál erzsébetvárosi áll. főgimnáziumi tanárt, hogy »*Marcus Ulpius Traianus római diadaloszlopának hunyadmegyei vonatkozásai*« című értekezését adja elő. (Az előadást 39 drb. diapositív képpel tettük szemléletessé.

Az előadás köszönettel fogadtatik s az Évkönyvben meg fog jelenni.

4. Titkár felolvassa *Jelentését a Társulat 1908. évi működéséről*. Beszámolójában kénytelen elismerni, hogy a Társulat a múlt évben is anyagi erején felül dolgozott, habár segítsége a lelkes tagtársaktól eltekintve, sehonnan sem érkezett, még onnan sem, ahonnan azt biztosan remélte. A Társulat működését a *választmányi üléseken, Évkönyvében* és a múlt év végén *Várhelyen* (Ulpia Traiana) eszközölt ásatásokban fejtette ki. A választmányi ülések fölölvasással voltak kapcsolatosak s azoknak egyikén *Szabó Imre* vál. tagnak »*Az oláhok kedd asszonya*« című teljesen önálló kutatáson alapuló értekezését mutatta be a titkár. A f. évben kiadott XVIII. *Évkönyv* tartalmazza *Király Pál* »*Decebalus*« c. értekezését; a »*Hunyadmegyei oklevéltár*« című rovatba közölt okiratokat a *Hóra világból*. *Dr. Gaál István* VI-ik közleményében folytatta »*Hunyadvármegye részletes geológiai fölvételének*« ismertetését; *Balkányi Ernő*nek: »*Adalékok a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez*« c. művéből 3 közlemény jelent meg. Az *Évkönyv* többi részét a *Hivatalos Értesítő* töltötte be. Titkár jelentése folyamán említi, hogy a folyó évben 38 új tag lépett a tagok sorába s e szerint 278-ra növekedett a tagok száma. A Társulat tisztkara és tagjai, amennyiben hivatalbeli elfoglaltságuk engedte, mindent elkövettek, hogy a Társulat működése eredményes legyen. Ezentul is, habár a Társulat elé nap-nap után nagyobb akadályok gördülnek, a munkás tagok kutatni fogják a multat s ismertetni fogják a jelent, hogy alapot építsenek a szebb jövő számára.

A jelentés tudomásul vétetvén, a jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

5. Múzeum-igazgató jelenti, hogy 1907 év októberében *Barthos* Indár titkár segédkezésével az állami dotatio terhére Várhelyen (Ulpia Traiana) régészeti kutatásokat végzett. Az ásatások eredménye 78 darab régiség, köztük 12 darab ritka nagyságú és ép padlómozaik részlet. Igazgató jelenti, hogy a közönség egyfelől ajándékaival, másfelől azzal mutatja érdeklődését a múzeum iránt, hogy azt több ízben fölkereste. A látogatók között *angol* és *amerikai* szaktudósok is voltak. Ami pedig a múzeumhelyiség ügyét illeti, erre nézve kijelenti, hogy e tekintetben panaszkodni nem fog, mert eddigi panaszaival s a múzeum helyzetének őszinte feltárásával, csak azon föltevésre adott okot illetékes helyen, hogy a múzeum már nem képes több tárgyat befogadni s így a Hunyadmegye területén felszínre kerülő leleteket a pusztulásnak, elkallodásnak kell martalékul hagynia. Veszedelmes dolognak tartja a további panasz-

kodást, mert sok panasz képes Társulatunk működését alapjaiban megrendíteni. Méltóan panaszkodhatik azonban arról, hogy a Társulat nélküli felsőbb helyen azt a rubrikázástól és összeadástól független helyzetünkbe való belátást; nélkülözzük az erős nemzeti faji lelkesedés hitétől táplált támogatást, amely a vidék hazafias és tudományos köreinek munkálkodásán, bármily áldozattal is, nem enged csorbát ejteni, de segítségével siet azoknak, kik igaz hazafisággal, a tudomány iránti lelkesedéssel, az összetartozandóság szívós érzetével áldozzák föl a kenyérkereset óráiból fönmaradt idejüket, hogy megállják helyüket ott, ahol a gyengeség jogfeladás számba menne. Véleménye az, hogy amíg a Társulat múzeumának helyzete nem javul, addig is e kis kör anélkül, hogy aggodalomra okot adna, hazafias lelkesedéssel, bár a kényszerűség által parancsolt kisebb tudományos eszközökkel gyűjt és fentart.

A jelentés tudomásul vétetvén, jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

6. A könyv- és levéltáros jelenti, hogy a Társulat könyv- és levéltára már a fejlődésnek olyan pontján áll, hogy a hunyadmegyei vonatkozású történelmi és régészeti művek és okiratok nagy száma miatt a kutatók előtt meg kellene nyitni. A gyarapodás kizárólag ajándékozás és cserepéldányok útján történik. A felhalmozott könyvek és oklevelek száma már akkora, hogy a jelenlegi tört helyiségben nem fér el s a Társulat főtörekvése volna, hogy a könyv- és levéltár számára új helyiségről gondoskodják, melyet állványokkal vagy szekrényekkel felszerelve, a könyveket bekötve s az oklevelekkel együtt csoportosítva, a közönség számára kényelmesebben hozzáférhetőbbé tegye.

A jelentés tudomásul vétetvén, jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

7. Elnök fölkéri Szeles Henrik választmányi tagot, hogy a pénztárvizsgáló bizottság jelentését terjessze elő. Szeles Henrik a pénztár állapotáról 1908. évi november 6-iki lezárással a következőket jelenti:

Mélyen Tisztelt Közgyűlés! Tisztelettel jelentjük, hogy megbízatásunk értelmében a mai napon a »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« pénztárát megvizsgáltuk, a bemutatott pénztárnaplót és betéti könyveket teljesen rendben találtuk, a kiadások a számlákkal mindenben egyezők.

A pénztár állapotáról van szerencsénk a következőket jelenteni:

Bevétel 1906. dec. 1-ig . . . . . 16505·26 kor.

1907. jan. 1-től dec. 31-ig . . . . . 1455·32 »

1908. jan. 1-től nov. 6-ig . . . . . 1001·41 »

Összesen: 18961·99 »

<i>Kiadás</i> 1906. évben	2383·41 kor.
1907. évben	3426·35 »
1908. nov. 6-ig	1007·61 »
Összesen :	6817·37 »

Pénztári maradvány.

Az egyesület vagyona ma :

1. A Dévai Előleg. Szöv. betétkönyvében	12023·72 kor.
2. Kézi pénztárban készpénz	120·90 »
3. Postatakarékban	573·52 »
Összesen :	12718·14 »

Ehez járul a Társulattól kezelt Bethlen-kapu alap 497·44 »

Sajnálattal jelentjük, hogy az egyesület vagyona a legutóbbi pénzvizsgálat óta 2000 koronát meghaladó összeggel csökkent, minek oka a nagyobb kiadásokban és talán a nem elég érélyes tagdíjbeszedésben keresendő. Utóbbi körülmény nem volt konstátálható, mert a tagok nyugtakönyve nem állott rendelkezésünkre.

A pénztár így rendben találtatván, tisztelettel indítványozzuk, hogy *Kuzaila* Péter pénztáros úr részére a felmentvényt megadni kegyeskedjék.

Déva, 1908. nov. hó 6-án.

Szeles Henrik s. k.
bizottsági tag.

Pais Elek s. k.
bizottsági tag.

A jelentés tudomásul vétetvén, jegyzőkönyvhöz csatolattik. *Kuzaila* Péter pénztárosnak a fölmentvény megadatik.

8. Elnök fölszólítja a pénztárost, hogy az 1909. évi *költségelő-irányzati* javaslatot terjessze elő, melynek tételei a következők :

Tételaz.	BEVÉTEL	Kor.	Jegy-zet	Tételaz.	KIADÁS	Kor.	Jegy-zet
1	Tőkekamatokból	600	Mivel a f. évben államségély a Társulat részére nem engedélyeztetett, a költségelőirányzatba nem vétetett be	1	Társulat Évkönyvére	700	A 9. sz. tétel választmányi határozat alapján állítottott be a költségelőirányzati javaslataiba
2	Alapítványi kamatokból	72		2	Titkár tiszteletdíja	200	
3	Rendes tagsági díjakból	950		3	Múzeum-igazg. tisztdíja	200	
4	Adományokból	60		4	Pénztáros tiszteletdíja	200	
5	Külfönlélekből (Kiadványokból)	20		5	Könyv- és levélt. tisztdíja	100	
				6	Segédtitkár tiszteletdíja	100	
				7	Irodai és dologi kiadás	50	
				8	Pénzbeszedőszolg. jutal.	40	
				9	Könyvtári polc készítése	80	
				10	Előre nem látott kiadás	32	
		1702				1702	

Déván, 1908. évi november hó 7-én.

Kuzaila Péter s. k.
pénztáros,

NYUGTATVÁNYOZÁS.

Tagsági díjat 1908-ban fizettek: Ifj. Buda Imre 3 korona, Göllner Károly 1.50 K (1906), Pais Elek 3 K, Göllner Károly 1.50 K (1907), Apáthy Árpád 6 K, Dévai állami leányiskola 6 K, Dr. Balogh Pál 6 K, Borostyány Béla 6 K, Borostyány Béláné 6 K, Balogh Géza 3 K, Bitay Béla 3 K, Barcsay Adorján 1.50 K, Dénes Károly 6 K, Frank Viktor 3 K, Kenderessy Árpád 6 K, Lipták Máté 6 K, Laufer Vilmos 6 K, Laufer Árpád 1.50 K, Makray Aladár 3 K, Dr. Mende Manó 6 korona, Nuszbaum József 1.50 K, Sarkadi Viktor 1.50 K, Dr. Tóth Géza 1.50 K, Tarján Ödön 1.50 K, Ujváry Jenő 6 K, Winkler Jakab 6 kor., Vargha Lajos 3 K, Szeles Henrik 3 K, Benedikty Lajosné kamathátralék 42 K, Buda Imre 12 K, Holczer Ferencz 4.50 K, Dr. Haragos Ádám 6 korona, Báncs Emil 1.50 K, Blum Zsigmond 6 K, Makay Jenő 6 K, Bors Emil 6 K, Wanka Béla 6 K, Dr. Horváth K. 6 K, Sarkadi Viktor 3 K, Göllner Károly 4.50 K, Benkő András 6 K, Dr. Pap Domokos 3 korona, Mara László 6 K, Balázs Béla 3 K, Balog Gyula 9 K, Frank Viktor 1.50 K, Dr. Farkas Béla 3 K, Csulay Lajos 3 K, Nuszbaum József 1.50 kor., Dr. Oprisa Pál 18 K, Czirbesz Dezső 6 K, Bay Ilona úrnő 6 K, Tarján Kristóf 6 K, Ruder Jenő 6 K, Barcsay Gábor 6 K, Nuszbaum József 4.50 K, Balog Géza 3 K, Dr. Tóth Géza 1.50 K, Balázs Béla 6 kor., Kontz Domokos 1.50 K, Dr. Pap Domokos 1.50 korona, ifj. Schneider József 1.50 K, Szeles Henrik 3 K, Tarján Ödön 1.50 K, Pais Elek 3 K, Szirtes Henrik 1.50 K, Göllner Károly 1.50 K, Frank Viktor 1.50 K, Bitay Béla 3 K, Sarkadi Viktor 1.50 K, Göllner Károly 1.50 kor., Dr. Tóth Géza 1.50 K, Buda Imre 3 K, Báncs Emil 3 K, Dr. Pap Domokos 1.50 K, ifj. Schneider József 4.50 K, Tarján Ödön 1.50 K, Pais Elek 3 K, Dr. Balogh Pál 3 K, Balázs Béla 6 K, Makay Jenő 3 K, Buda Imre 3 K, Göllner Károly 1.50 K, Állami főreáliskola tanári könyvtára Déván 6 K, Báncs Emil 1.50 K, Csulay Lajos 1.50 K, Heves György 1.50 K, Kontz Domokos 1.50 K, Holczer Ferenc 1.50 kor., Dr. Farkas Béla 3 K, Göllner Károly 1.50 K, Kontz Domokos 3 kor., Makay Jenő 3 K, Dr. Pap Domokos 3 K, Vargha Lajos 3 korona.

1909-ben fizettek: Budapesti ref. főgymnasium tanári könyvtára 6 kor. (1908), Dr. Barthos Kálmán 6 kor. (1908), Ref. Kuún-kollegium Szászváros 6 k, Gaál János 6 k (1908), Buda Ádám 12 k, Szászvárosi ág. hitv. ev. felső népiskola 6 kor., Marosvásárhelyi ev. ref. kollegium könyvtára 6 kor., Dévai főreáliskola 6 kor., Frank Viktor 3 k, Holczer Ferenc 1.50 k, Dr. Tóth Géza 1.50 K, Dr. Balogh Pál 3 kor., Tarján Ödön 1.50 k, Szirtes Henrik 1.50 k, Pais Elek 1.50 k, Laufer Vilmos 6 k, Csulay Lajos 1.50 k, Dr. Apáthy Árpád 6 k, Dévai áll. leányisk. 6 k, Borostyány Béla 6 k, Dr. Horváth Kamilló 6 k, Balog Gyula 6 k, Buda Imre 1.50 k, Szóts F. Lajos 3 k, Winkler Jakab 6 k, Bors Emil 6 k, Lipták Máté 6 k, Sarkadi Viktor 1.50 k, Balog Géza 6 k, Bitay Béla 3 k, Blum Zsigmond 3 k, Barcsay Adorján 4.50 k.

Adományok: Buda Ádám 8 kor., Közgazdasági Bank Részvénytársaság Déva 20 kor., Petrozsényi Takarékpénztár R.-T. 100 kor.

A tudományos célokat szolgáló adományokért e helyen is hálás köszönet.

Kuzaila Péter, pénztáros.

K É R E L E M.

Társulatunk a megyénkre vonatkozó, de egyuttal az egész erdélyi honismertetés körébe tartozó történeti, földrajzi és egyéb munkákból is *a tagok használatára* szakkönyvtárt óhajt összeállítani. Tisztelettel kérjük tehát azon tagtársainkat s az ügy iránt érdeklődőket, hogy úgy saját munkáikkal, mint e körbe tartozó egyéb művekkel, térképekkel s bármiféle megyei nyomtatvánnyal (halotti jelentések, esküvői meghívók, takarékpénztári zárszámadások, naptárak stb.) *Erdélyi könyvtárunk* gyarapításához hozzájárulni szíveskedjenek.

Társulatunk teljesen kifogyott VI. Évkönyvét szívesen kicseréljük Évkönyveink bármely eddigi kötetével. A példányokat tisztelettel kérjük a titkár címére küldeni. (Vörösmarty-utca 12.)

A »*Hunyadvármegye*« teljes évfolyamának összeállításán fáradozunk, tisztelettel kérjük a t. tagtársainkat és Évkönyvünk olvasóközönségét, hogy az esetleg földre tett fölösleges lappéldányokat Társulatunk könyvtárának adományozni szíveskedjenek.

2—3. füzet. XIX-ik évfolyam. Április—Szeptember.

A

HUNYADMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

Az 1909 évi folyam 2. és 3. füzete.

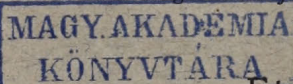
DÉVA

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1909

TARTALOM.

	Lap.
Adatok a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez. (V-ik közlemény). Irta: <i>Ballun Ernő</i> — — — — —	49
T á r c a :	
Bethlen Gábor. (Ünnepi beszéd.) Irta: <i>Bodrogi János.</i> — — — — —	88
Emléktábla a Bethlen Gábor szülőházán. Irta: <i>Bodrogi János.</i> — — — — —	93
Hunyadmegyei oklevéltár:	
Hátszegvidék vásártartási adománylevelei. Közli: <i>Barcsay Adorján.</i> — — — — —	96
Irodalmi értesítő:	
„Adatok a m. kir. kincstári bányászat és az azzal rokon ágazatok 1906-ik évi állapotáról.» Ism.: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	104
Dr. <i>Szilády Zoltán</i> : Erdély régi tűzhelyei. Ism.: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	107
<i>Telegi Roth Károly</i> : A Rekettyefalva melletti felső mediterrán korszaki rétegek. Ism.: <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	109
<i>Szabó Imre</i> : A gainai leányvásár. Ism. ¹ : <i>Dr. Gaál István.</i> — — — — —	109

Fizetési felhívás!

Hazafias tisztelettel kérjük t. tagtársainkat, hogy akik ez évi vagy az elmúlt évekre szóló tagdíjaikat még nem fizették ki, méltóztassanak azokat társulatunk pénztárának mielőbb megküldeni.

Kuzaila Péter s. k.,
pénztáros.

A »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink diszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. ——— Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.

ℵ lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

¹ Ism. — Ismerteti.

Adatok a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez.

(Ötödik közlemény.)

XI.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat harmadik quinquenniuma.

Újabb ásatások. Felolvasó estélyek. Mailand Oszkár. Király Pál. Vándor-
gyűlés Brádon 1892. szept. 25. Salamon Ferencz emlékezete 1893. jun.
10-én. A dévai várhegy megvásárlása 1893. jul. 17. Választmányi ülés
a vajdahunyadi vár lovagtermében 1893. szept. 15-én. Téglás Gábor
kutatásai az Aldunánál. Árpádkori sirok Déván.

A mindennapi tapasztalás számos példával bizonyítja, hogy
milyen nehéz az egyesekben rejlő erőket egy közös cél érdekében
összehozni, még nehezebb azokat együtt tartani, különösen akkor,
ha az egyesülés nem anyagi érdekekből történik. Ez a tapasztalás
gyakrabban ismétlődik a kisebb vidéki központokon, ahol a társa-
dalom rendesen tagoltabb, ahol az emberek érzékenyebbek, ahol
egymás tulajdonait sokkal inkább ismerik. És a mi Társulatunk
nagy erőfeszítések árán megalakulva, erősen állott helyén akkor
is, mikor 10 nehéz esztendő múlt el fölötte, midőn egyaránt kiállotta
úgy a józan, tárgyilagos bírálatot, mint a gúnyolódók gáncsvető
kritikáját. Nem szabad ezen eredményt kicsinyelnünk akkor, ha
számbavesszük, hogy kisszerű körülményeink között még a leg-
szebb, legideálisabb társadalmi mozgalmak élete is rendesen nagyon
rövid lefolyású.

És ha a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat
csorbitatlan erővel, tekintélyvel folytatta tovább munkáját 10 éves
fennállása után, abban az alapítók bölcseségén felül nagy része volt
tisztviselői buzgóságának is. Mert a tisztviselők voltak és vannak

hivatva arra, hogy az érdeklődést a társulati munka iránt a közönségben ébren tartsák, hogy személyes utánjárás, fáradozás útján minél több hívet, munkást vonzzanak a Társulat dolgozó műhelyébe. Ehhez a munkához pedig elsősorban buzgóság, a Társulat ügyeért való lelkesedés szükséges. A folyó ügyek vezetéséről hátramaradt irataink bőségesen bizonyítják, hogy Társulatunk fejlődő, serdülő korában mennyire átérezte ezen kötelességét mindenki, akit a közbizalom a Társulatban hatáskörrel ruházott fel.

Különösen a választmányi gyűlések mutatják hű képét annak, hogy mit ért el a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tagjainak vállvetett érejével. Társulatunk működésének második decenniumát az 1889. évi július hóban tartott választmányi üléssel kezdette meg. Az elnök kiemelve ezen mozzanat jelentőségét, felhívta a választmányi tagokat, hogy buzgó közreműködésükkel hassanak oda, hogy a kezdetben oly hatalmas mérveket öltött érdeklődés a Társulat iránt újólág helyreállíttassék. A választmány ezúttal 100 forintot utalt ki a városi kutatókhoz, 500 forintot pedig a várbeli amphitheatrum teljes feltakarására. Az ásatások vezetésével Téglás Gábor és Király Pál bizattak meg. A választmánynak egy határozata egyszersmind felkérni rendelte Hunyadmegye főispánját, hogy az épülő megyei székházban a múzeum elhelyezéséről gondoskodni sziveskedjék és hogy a múzeum annak idején minden vasárnap d. e. 10—12-ig a közönségnek megnyitassék. Az érdeklődés fokozására pedig a választmány elrendelte azt is, hogy a múzeum nevezetesebb tárgyai vétessenek lajstromba, s ez egy füzetbe foglalva társulati költségen kiadassék. A múzeumigazgató megbízást kapott, hogy a gróf Kuun Kocsárd kastélyának udvarán levő, s a gróf által múzeumunknak ajándékozott reliefeket szállíttassa be.

Az ásatásokról Téglás Gábor múzeumigazgató a szeptember hó 4-én tartott választmányi ülésen számolt be. Várhelyen ez alkalommal egy harmadik Mithra templomot talált s azonkívül egy igen szép Elagabalus felírtos követ; több bélyeges téglát, egy aranyozott bronzból készült igen szép női mellszobrot és számos márvány felírtos követ. Egyéb leletek és szerzemények a következők voltak: a nagymási angol bányatársulattól egy felírtos kő; egy másik a pojanai gör. kath. templomból; több római edény Marossolyos és Vecel környékéről, egy pedig Sóváradról, a leg-

keletibb római kastrumból. Az ásatások folytatására az 1890. febr. 5-iki választmányi ülés elé terjesztett jelentés szerint a magas kormány ismét 500 forintot utalványozott.

Ezúttal értesült a Társulat az aradi jószágigazgatóság útján a pénzügyminiszternek azon hajlandóságáról, hogy a dévai Várhegyet 500 forintért örök áron átengedi. A választmány a nevezett összeget felajánlotta és felhívta az elnökséget az adás-vevési szerződés megkötésének előkészítésére.

Ugyancsak ezen választmányi gyűlés felhívta a múzeumigazgatót, hogy a múzeum tárgyait még március hó folyamán költöztesse a régi reáliskolának bethlen-utcai helyiségébe.

Társulatunk ez évi közgyűlését július hó 6-án tartotta meg. Ez alkalommal gr. Kuun Géza magasszárnyalású elnöki megnyitója után¹ dr. Czobor Béla értekezett a vajdahunyadi várnak építéséről és stíljéről. Azután Kun Róbert titkár vázolta nagy vonásokkal a Társulatnak tíz évi működését. Jelentése szerint az elmúlt évben kilenc választmányi ülés volt, melyek legnagyobb részt össze voltak kötve tudományos értekezések felolvasásával. Ezek közül a legnevezetesebbek gr. Kuun Gézának kétszeri felolvasása a már régebben megkezdett Döbrentei tanulmányból; Hermann Antal dr. szabad előadása a német anthropologusok múlt évi nagygyűléséről; Téglás Gábor felolvasása a korabiai római sírokról és a városvizi római castrumról; Torma Zsófia értekezése a babylonok planéta kultuszáról, saját gyűjteményeinek példányai-val illusztrálva. Dr. Darvai Móric az oláhok balkáni államalkotásairól tartott felolvasást, Mailand Oszkár pedig az oláhoknak az erdőre vonatkozó dalairól értekezett.

A lefolyt évben Társulatunk választmánya a pénztári alap gyarapítására felolvasó estélyeket és hangversenyeket rendezett. A pénzügyi állapot erősebb javulását nemcsak az innét nyert bevételek segítették elő, hanem főként a múzeumnak az új helyiségben való díjtalan elhelyezhetése. Hogy a Társulat így 300 forintnyi összeg évenkénti fizetésétől megszabadult, az főként gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter jóindulatának volt köszönhető.

A Várhegy megvétele eddigelé még nem sikerült, mert az elnökség nem akart aláírni egy olyan szerződést, melynek kikö-

tései a kincstár kivánságára a telekkönyvbe is kivétel nélkül bevezetendőek volnának. A terhelő feltételek telekkönyvi biztosításának mellőzése végett újabb tárgyalás indult meg az Elnökség és az aradi jószágigazgatóság között. Bár az ügy ilyen állapotba jutott, a választmány mégis 100 forintot utalt ki a leomlással fenyegető várkapuk megerősítésére.

Ez évben jelent meg a Társulat ötödik Évkönyve; a társulati tagok összes száma 219 volt.

Nevezetes változás történt ezen közgyűlés alkalmával a tisztikarban. Társulatunknak 11 évig lankadatlan buzgósággal munkálkodó titkára bejelentette tisztségéről való lemondását. Minthogy az elnöklő Kuun Géza is kijelentette, hogy személyes meggyőződése szerint is Kun Róbertnek más irányu elfoglaltsága lehetetlenné teszi a titkári tisztségnek további ellátását, a közgyűlés a távozó titkárnak 11 évi buzgó és önzetlen munkásságáért legteljesebb elismerését nyilvánította. Utódául a közgyűlés nagy lelkesedéssel Mailand Oszkár főreáliskolai tanárt választotta meg.

Kun Róbert ez időben történt visszavonulásának közelebbi okairól tájékozást nyerünk azon emlékbeszédből, melyet fölötte 8 év múlva Téglás Gábor tartott.¹ Eszerint a Hunyad című helyi folyóiratnak szerkesztése annyira igénybe vette idejét, hogy emiatt el kellett hagynia titkári állását. Azonban ő mint szerkesztő is megmaradt Társulatunk legbuzgóbb hiveinek sorában. A Társulat működésével kapcsolatos kulturális ügyeket ugyanis oly bőséggel regisztrálta, hogy emiatt a gáncsoskodók megbékéltetése végett kénytelen volt a közművelődési rovatot rövidebbre szabni.

Hatalmas és lelkiismeretes munkára képes vezérferfiától vett tehát búcsút ezúttal Társulatunk, de azon reményben, hogy Kun Róbert, ki a Társulat teremtoinek egyike volt, fenntartásához mint egyszerű tag kétségkívül segédkezet fog nyújtani.

A közgyűlést másrészt megnyugtatta azon tudat, hogy Mailand Oszkárban Kun Róbertnek méltó utódját látta az ő örökebe lépni. Elegendő biztosítékot nyújtottak erre nézve az új titkárnak a korábbi évekből ismert agilis részvétele a Társulati ügyekben, főként pedig azon tevékenysége, melylyel az oláh költészet és ethnologia sajátosságait irodalmilag ismertette.

¹ Emlékezés Kun Róbertre. Irta és felolvasta a Társulat 1898. április 27-iki választmányi ülésén Téglás Gábor. IX. Évk. 139—147. 1.

Érdekes eseménye volt az új társulati évnek két prágai tudósnak: Gindeli Antalnak, Bethlen Gábor életrőjének és Jung Frigyes jeles ruménistának vendégeként való megjelenése az 1890. szeptemberében tartott választmányi ülésen. Gróf Kuun Géza elnök üdvözlő fogadására rokonszenvesen és igazi lelkesedéssel emlékeztek meg Társulatunk érdemes működéséről. A magyar tudományos életnek újabb fellendülését méltatva, Gindeli Antal a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatban annak egyik jelentékeny vidéki fókuszát látta és üdvözölte. Jung Frigyes pedig hálával emlékezett meg azon segédeszközökről, melyeket Erdély ősi és bányáztörténelmének kutatása közben csakis Társulatunk eddigi szerezményeiből és irodalmi munkáiból ismerhetett meg.

Érdekes volt azon jelentés is, melyet Király Pál terjesztett elő a nyár folyamán megejtett várbeli ásatásokról. Több eszköz, néhány felírtos kő, egy Gratianus és Valentinianus idejéből származó pénzlelet került elő. 14 napi ásatás után az amphitheatrum is egészen szabaddá lőn számos tárggyal együtt, melyek kövei között heverték. Király Pál nézete szerint ez a körszínház a római világ legvégső idejében is használatban volt, Priscus által építtetett, a barbárok pedig várként használták. Az amphitheatrumnak bemutatott rajzával kapcsolatban összehasonlítást tett az aquincumi és várbeli amphitheatrumok között.

Kun Róbert ezúttal a hajdan Hunyadmegyében virágzó Cserna-családra vonatkozó néhány okmányt mutatott be.¹

Az októberi választmányi gyűlésen jelentette be a titkár, hogy a múzeumi kalauz megjelent. Ugyanekkor Mailand Oszkárnak, a dévai csángó—magyar népdalokról előadott értekezésével kapcsolatban felmerült azon indítvány, hogy mivel Hunyadmegye magyarságának népeletét idáig még senki sem tette kimerítő tanulmány tárgyává, s azonkívül mert annak történeti múltja is igen homályos, egy bizottság küldessék ki, mely Lozsád, Haró és más, még némi részben magyar községek történelmi és néprajzi múltját felderítse. Fzen bizottság tagjaivá dr. Súlyom Fekete Ferenc, Szócs Sándor, Téglás Gábor, Sándor János és Mailand Oszkár választattak meg.

¹ A »Charna«-családra vonatkozó ezen néhány, már elveszettnek hitt okmány a társulati levéltár egy részének legújabbban történt rendezése alkalmával előkerült. Ezen körülmény annál öröndetesebb, mert az okmányok nem a Társulat tulajdonához tartoznak, hanem csak felelősség mellett kölcsönöztettek.

1890. végén égetően sürgőssé vált újólág a múzeumi tárgyaknak átköltöztetése. Az ingyenes hajlékúl nyert régi reáliskolai épület ugyanis nemcsak a tárgyak befogadására és kellő elhelyezésére bizonyult elégtelennek, de bolthajtással ném lévén ellátva, még tűzveszélyes is volt. A választmány tehát belátva, hogy a múzeum jelenlegi elhelyezése tarthatatlan, elhatározta, hogy a kormányhoz segélyért folyamodik, a közönség áldozatkészségét is igénybe veszi és minden erővel oda fog hatni, hogy a Társulat múzeumának tárgyai méltó elhelyezést nyerjenek. A múzeum tárgyai voltak mindenkor a Társulat szellemi életének főforrásai, a múzeum a Társulatnak igazi kincstára, a megyének büszkesége, a bel- és külföldi tudományos világ érdeklődésének egyik középontja. Szent kötelességének tartotta tehát a választmány úgy a felsőbb fórumokat, mint a megye közönségét idejekorán figyelmeztetni, hogy pénzért meg nem szerezhető történelmi és régészeti kincseink egymásra zsúfolva, tűzveszélynek kitéve hevernek s ha netalán egyszer elvesznének, soha többé nem volnának pótolhatók.

Azon reménység is biztatta a választmányt, hogy Hunyadvármegye közönsége a társulati múzeumnak szánandó állapotán mielőbb segíteni fog. Mert hihetetlen volna, hogy egy nagy vármegye középpontjában álló múzeum, mely megbecsülhetetlen tudományos anyagot rejt magában, melyet elismert nevű külföldi tudósok is páratlannak nyilvánítottak, egy zsindeyes házban, bolthajtás nélküli szobákban elhelyezve a közönyösség miatt minden pillanatban a megsemmisítő tűzveszélynek legyen kitéve. Társulatunk pénzügyi helyzete sohasem volt olyan, s a jövőben sem lesz oly fejlettnak remélhető, hogy gyűjteményeinek saját erejéből külön helyiséget építhessen. Méltán elvárta tehát ez irányban a gondoskodást a megye közönségétől, mely eddig nem tartotta szükségesnek egy szerény, de védett hajlékot emelni a közvetlenül őt érdeklő, mások által irigyelt régiségei számára.

Az 1891-iki január 7-én tartott ülésen a választmány mély szomorúságára dr. Sólyom Fekete Ferenc már olyan kérelmet terjesztett elő, mely első jele volt annak, hogy eddig kifejtett szorgos munkálkodásával fell kell hagynia. Úgy látszott, hogy a fáradhatatlan kutató az okíratok apró és elmosódott betűinek erőltetett olvasása miatt látóképességének épségét fogja cserébe adni ama

történelmi becsű eredményekért, melyeket évről-évre felmutatott. Hivatkozva arra, hogy szemei meggyöngültek, kérte a választmányt, hogy a társulati levéltár birtokában levő számos régi okirat tanulmányozására és másolására a Társulat kebeléből hozzáértő tagok küldessenek ki az ő oldala mellé. A választmány készségesen tett eleget ezen kérelemnek, Kun Róbert és Henning Rezső tanárokat küldvén ki az alelnök mellé segítségül. Az így végzett munka alapján az 1891-iki június hóban megtartott közgyűlésen dr. Sólyom Fekete Ferenc igen érdekes felolvasást tartott a Kendeffy-családról.

Ezen közgyűlésen a felszaporodott társulati teendők hathatósabb teljesítése végett szükségesnek bizonyult egy másodtitkári tisztség szervezése. Az új hivatalra egyhangúlag Henning Rezső tanárt választotta meg a közgyűlés.

Az 1891. július havi választmány határozta el a veceli (Micia—Micum) castrumban foganatosítandó tüzetesebb ásatások rendezését. Emellett gondoskodott a feltakart várhelyi római építészeti maradványoknak az idő viszontagságai ellen való alkalmas védelméről.

Társulatunkat ezen évben jelentékeny személyi veszteség érte. Felsőbb intézkedés folytán Király Pál a hunyadmegyei possid-maradványok kitűnő ismerője, kutatója és ismertetője fehértemplomi igazgatóvá neveztetett ki. Körünkből való távozásáról gróf Kuun Géza elnök emlékezett meg az 1891. szept. hóban tartott választmányi ülésen. Ez alkalommal lendületesen méltatta az ő hervadhatatlan érdemeit, melyeket Társulatunk felvirágoztatása körül szerzett. Téglás Gábornak tevékeny erő kifejtése mellett Király Pál szakértelme adott a megindított ősrégészeti és római-kori kutatásoknak olyan irányt, mely azt kiválóan sikeressé tette. Király Pál az ásatások vezetésében Téglás Gáborral egyenlően vett részt, az eredményeknek irodalmi ismertetésében pedig szintén nem maradt tudós kutatótársa mögött. A Magyar Tudományos Akadémia a maga részéről kitüntető elismerésben részesítette Király Pál irodalmi munkásságát, midőn magas színvonalú kiadványai közé sorozta az ő nagy művét, melyet a Mithra kultuszról írt. De nemcsak ezzel, hanem egyéb kiadásban megjelent műveivel is maradandó emlékoszlopot emelt Király Pál az ő tudományos fáradozásainak. Mint a Társulat könyv- és levéltárának gondozója, igénytelen kezdettel, de évről-évre növekedő erőfeszítéssel alapjait vetette

meg ezen már igen jelentékeny mennyiségű és becsű gyűjteménynek. Az ő távozása kétségkívül a Társulatnak és a köréhez tartozó tudományos munkának okozott legérzékenyebb veszteséget. Tudatában volt ennek mindenkor a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat s azért hálás gondolattal becsülte meg mindenkor Király Pálnak szerény körünkben hátrahagyott alkotásait.

Király Pál Fehértemplomba való áthelyeztetésével egy időre esik dr. Darvai Móric főreáliskolai tanárnak városunkból s így Társulatunk kebeléből való távozása. Dr. Darvai Móric sokoldalú tehetségével magasabb functiók teljesítésére volt hivatott. Mint történelmi kutató is alig pótolható űrt hagyott maga után Társulatunkban. Főként a magyarságnak a hegemoniához való jogosultságát magyarázta ő erős, sovíniszta lélekkel. Hazafias tűz és lelkesedés, a meggyőződés ereje hatja át minden sorát; szigorú következtetésekben mond ítéletet azon elméletek felett, melyek a magyar nemzet évezredes jogait nyíltan vagy alattomban támadják. Évkönyvünk lapjai, számos felolvasott, de ki nem adott értekezése tesznek tanússgot afelől, hogy dr. Darvai Móric teljes mértékben felfogta a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat hivatását, felismerte eszményi céljait és hogy azok elérésére a maga részéről mint szerény munkás minden lehetőt megtett.

Az 1891—92-ik évben először vehetők észre a társulati élet kisebb mérvű pangásának kétségtelen jelei. 1891. év szeptember havától egészen az 1892. június hó 12-én megtartott közgyűlésig alig történt valamely kiemelkedőbb mozzanat a Társulat működésében. Mindössze hat ülést tartott a választmány s ezeknek programmpontjai között alig találunk olyat, melyet a jövőre nézve erősebb hatásúnak ítélnénk. A választmány ezen ülések folyamán a Társulatnak ajándékozott régészeti tárgyak felsorolását s néhány tagnak értekezését hallgatta meg. A közgyűlésen előterjesztett titkári jelentés pedig a Társulat egy évi múltjából egyáltalán nem tartalmaz valamely jelentősebb eseményről beszámolót, de még a jövőre vonatkozó életrevaló programtervet sem. Midőn a közgyűlés a választmányt kiegészítette, az újonnan megválasztottak nevében báró Szentkereszty György főispán megköszönte a beléjük helyezett bizalmat. Egyszersmind utalt arra a nyomott és kételyt eláruló hangulatra, mely a közgyűlés színe előtt az elnök megnyitójában és a titkár jelentésében kifejezésre jutott.

Felhívta tehát a Társulatot, hogy jövődjét nagyobb önbizalomra támaszkodva készítse elő.

Az 1892—93-ik évnek mindjárt a kezdetén, az 1892. júl. 6-án tartott választmányi ülésen egy nevezetes tudományos értekezés hangzott el. Torma Zsófia olvasta fel fejtegetéseit a tordosi ásatag cserepeken előforduló symbolumok ethnographiai jelentőségéről. Az értekezés a legnagyobb figyelem és érdeklődés tárgya volt úgy témája, mint a felolvasó szakértelme miatt. Az elnök a Hunyad-megyei Történelmi és Régészeti Társulat, valamint a megjelent tagok nevében köszönetét fejezte ki a felolvasó úrhölgynek a meglepő analogiákban gazdag felolvasásért.

Az ásatások a kiutalt államsegély felhasználása mellett ez évben újra megindultak. A választmány az eltávozott Király Pál helyett Szinte Gábor főreáliskolai tanárt osztotta be Téglás Gábor mellé, felkérve őt, hogy a múzeumigazgató akadályoztatása esetén ő egyedül is, egészen önállóan vezesse az ásatásokat. A választmány ugyanekkor telkérte Szinte Gábor, Borostyány Béla, Kun Róbert, Szöcs Sándor és Kolumbán Samu tagokat, hogy a Társulat költségén tanulmányútakat tegyenek a megyében.

Az 1892. október havában tartott választmányi gyűlés már eredményesebb munkálkodásról vehetett tudomást. Kuun Géza gr. elnöki megnyitójában kijelentette, hogy a várhelyi ásatások az idén nagyon szép sikerrel jártak. A többi között Nemesis tiszteletére vonatkozó 16 db relief került ez úton a társulati múzeumba, Vecelen pedig Jung Gyula prágai egyetemi tanár társaságában megejtett ásatás egy igen értékes feliratos követ szolgáltatott.

A társulati tevékenységnek egyik kiemelkedő mozzanata volt az elnöki előterjesztés szerint az 1892. szept. hó 25-én Brádon megtartott vándorgyűlés. Ez alkalommal felolvasásokat tartottak Bartha Lajos tordosi református lelkész, Kun Róbert, Téglás Gábor (Értekezését Mailand Oszkár olvasta fel.) A gyűlés programjának légerdekesebb és legkiemelkedőbb pontja azonban Váně Ferenc brádi főmérnök előadása volt a római bányászat történetéről. A több vizemelő kerékből álló római mechanizmust eredeti és igen becses leleteken szemléltette.

Az 1892-ik évi november hó 2-án tartott választmányi gyűlésen az elnöki megnyitó beszédében fájdalommal emlékezett meg Sálamon Ferencnek, hazánk nagy történetirójának, a Hunyad-

megyei Történelmi és Régészeti Társulat tiszteletbeli tagjának, Déva szülöttének haláláról. A társulat nevében ezen gyász eset fölött fájdalomnak adott kifejezést s annak jegyzőkönyvi megörökítését kérte. Az elnök javaslatára elhatározták, hogy a dévai református papi lakot, Salamon Ferencnek szülőházát, emléktáblával jelölje meg a társulat. Az emléktábla feliratának elkészítésére 100 forintot ajánlott fel a választmány. Ezen összeg egybegyűjtését már az ülés folyamán megkezdették a jelenlevő tagok. A gyászesettel kapcsolatban Barcsay Kálmán indítványozta, hogy Déva városnak egy utcáját jelöljék meg az elhunyt nagy történetíró nevével. A választmány kérelmére Déva város képviselőtestülete a régi Iskola-utcát, Salamon Ferenc utcának nevezte el. Az emléktábla leleplezési ünnepélye alkalmával megtartandó beszéd elmondását Téglás Gábor indítványára, dr. Sólyom Fekete Ferenc vállalta magára.

A július hó 6-án egybegyűlt választmány előtt hozta indítványba dr. Sólyom Fekete Ferenc alelnök a társulat magalapításakor felállított s azóta ujonnan nem szervezett szakosztályok életbeléptetését. A választmány megbízásából Mailand Oszkár tervezetet dolgozott ki ez ügyben s azt az októberi évi gyűlésén elő is terjesztette. Ez alkalommal egy bizottságnak kiküldését kérte, amely jelölje ki az osztályokba beválasztandó tagokat. A gyűlés után rövid idő alatt megtörtént a jelölés, úgy, hogy a szakosztályok ügye a novemberi választmányi gyűlés elé már teljesen előkészítve került. A választmánynak ez alkalommal megállapított döntése szerint hat szakosztály létesült. Még pedig: 1. Geo-topogr. és ethnographiai szakosztály. Elnöke Pogány György nyug. főispán, ¹⁾ 2. Természetrájk s természettudományi szakosztály. Elnöke: Fáy Béla, 3. Archeologiai szakosztály. Elnöke: Téglás Gábor, 4. Szorosabb értelemben vett történelmi szakosztály. Elnöke báró Szentkereszthy György, 5. Statisztikai szakosztály. Elnöke Réthy Lajos, 6. Évkönyv szerkesztő bizottság. Elnöke: Báró Jósika Lajos.

A megalakított szakosztályok működéséhez ez vezérfonalul szolgált az alapszabályokban megállapított „ügyrend.” ²⁾

¹⁾ A bizottság tagjait I. VII. Évk. 121—122. 1.

²⁾ I. Évk. 166—167. 1.; VII. Évk. 122—123. 1.

Az 1893. június 10-iki közgyűléssel kapcsolatos Salamon Ferenc emlékünnepegyig jelentősebb eseményekről nem adhatunk számot. Annál emelkedettebb hangulatu és színvonalu volt a közgyűlés, melyen Salamon Ferenc emléke iránt való kegyeletből számos hazai tudományos társulat képviseltette magát. A Kisfaludy Társaságot Beöthy Zsolt, a Magyar Tudományos Akadémiát és a Magyar Történelmi Társulatot dr. Márki Sándor és dr. Szádecky Lajos kolozsvári egyetemi tanárok képviselték. Megjelentek azonkívül özv. Salamon Ferencné s leánya, dr. Bodola Lajos műegyetemi tanárné. Ott voltak továbbá a helybeli iskolák tantes-tületetei és növendékei, az összes hatóságok és testületek képviselői és egy nagyszámu ünneplő közönség. Az emlékbeszédet korábbi megállapodás szerint dr. Sólyom Fekete Ferenc tartotta, Szóts Sándor pedig, mint az emléktábla létesítésének egyik kezdeményezője alkalmi beszédet mondott. Az ünnepély után tartott köz-ebéden a fönt említett tudományos társulatok küldöttei pohár köszöntőkben méltatták Salamon Ferenc érdemeit, a Hunyad-megyei Történelmi és Régészeti Társulat eredményes munkálko-dását és Déva város hazafias értelmiségét.

A közgyűlésnek egyik jelentékeny mozzanata volt, hogy Mailand Oszkár másirányú nagy elfoglaltsága miatt lemondván, Kun Róbertet újból titkárrá választotta.

Az 1893. július 5-iki választmányi gyűléssel megkez-dett társulati év tudományos eseményekben gazdagnak mond-ható. Választmányunk az újból kiutalt 500 forintnyi állam-segélyt a dévai várromok és várhegy megvásárlására szánta for-dítani s egyúttal megbízta dr. Sólyom Fekete Ferencet a megvétel elintézésével. 1893 július 17-én írták alá a m. kir. kincstár és a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat meghatalmazottjai a Várhegy megvételéről szóló, örök adás-vevési szerződést, mely-nek térrajzzal ellátott harmad példányát levéltárunkban őrizzük. A szerződés közérdekű pontjai a következők:

3. Vevő társulat kötelezi magát, hogy az adás-vétel tárgyát képező földterületet befásítja, a meglevő fákat ápolja s gondozza és csakis séta és üdülőhelyül fogja felhasználni és kötelezi magát arra, hogy azon esetben, ha azt megszegné, az az bármi más, a kikötött célnak nem megfelelő módon használná, vagy értéke-síttetné, a megvelt egész területet a netáni tett befizetésekkel

együtt minden kárpótlás nélkül különbeni törvényes lépések terhe alatt vissza fogja a kincstári uradalomnak tulajdonába adni, s e megszorítás a tjkvben feljegyeztessék.

4. Kikötetik továbbá, hogy azon esetre, ha a vevő társulat feloszlik, megszűnik, vagy más társulatba olvad bele, a vétel tárgyát képező ingatlanok tulajdonjoga a várom és várhegy befásításának, ültetvényeinek fenntartásával és kizárólag séta s üdülő helyül való használatának kötelezettségével, Déva városára ruháztatik át s az államkincstárra minden kártérítés nélkül csak az esetre száll vissza, ha a város nem hajlandó azokat e kikötött kötelezettséggel átvenni, mely korlátozásnak a tjkvben leendő feljegyeztetését a vevő társulat szintén tartozik tűrni.“

A szerződés értelmében az 500 forintnyi vételár kifizetése után a Várhegynék a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti társulat birtokába való átvétele megtörtént, a telekkönyvi átírás pedig mintegy 12 évi késedelmezés után csak 1905-ben eszközletett.

Társulatunk választmánya az 1893 szept. 15-iki ülést a vajdahunyadi vár lovagtermében tartotta meg, gróf Kuun Géza elnöklété alatt. A szépszámban összegyülekezett közönség lelkesedéssel hallgatta az elnöknek a Hunyadi vár történetéről tartott értekezését. Felolvasást tartottak még: Markup Ferenc vasgyári főmérnök, a gyalári vasbányászat multjáról, Kun Róbert pedig a Nádasdon 1817-ben kitört zendülésről.

Az októberi gyűlésen elnöklő gróf Kuun Géza hivatkozva a közelgő millenaris ünnepekre, a vármegye monographiájának megírásáról tett újabb javaslatot. Ezen gyűlésen merült fel a Buda Ádám által megvásárlásra felajánlott madár és kövület gyűjteménynek ügye is. A társulat elegendő anyagi födözet hiányában fölhevta a kormány figyelmét a gyűjteményre, ajánlva annak a kolozsvári egyetem számára való megvételét.

A következő november havi gyűlésen gróf Kuun Géza elnök kijelentette, hogy a vármegye közönsége a monographia megírásával a társulatot bízta meg. A választmány a szerkesztésre Téglás Gábort kérte fel azon utasítással, hogy a tervezetet és a költségvetést mielőbb terjessze a választmány elé. Ezuttal ugyan ő részletes beszámolót tartott a nyár folyamán az Aldunánál végzett tanulmányútjáról. Téglás Gábor ezen tanulmányát az

1893. júl. 5-iki választmány megbízásából teljesítette s kiterjesztette azt a vaskapunál folyamatban levő szabályozási munkálatok felhasználásával helyrajzi tanulmányok végzésére, a megyénkbe vezető utak megállapítására, valamint a belgrádi múzeum meglátogatására. Tanulmányának lényegesebb eredményei a következők: Marsigli Alajosnak 1690 körüli határjárása alkalmával az Aldunánál látott, de pontosan meg nem határozott és elnem ért hármass feliratát sikerült megállapítania. Szinte Gábor társaságában és az ő önfeláldozó vállalkozása segítségével veszedelmes örvények között dereglyézve elérték az alig hozzáférhető feliratot. Fénykép felvételt és 12 darabból álló gypslap öntvényt vettek fel róla. Szinte Gábor ez utóbbiakról egy egész összefüggő gypsmásolatot készített. A fáradságos és költséges munka árán beszerzett utánzat múzeumunknak egyik nevezetessége. Ezen felirat Domitianusnak Kr. u. 92—93 között Milanováctól (Taliatae) a Gospodonig húzódó 45 km.-nyi vonalon eszközölt útmunkálatait örökíti meg. Téglás Gábor ezen feliraton kívül még Tiberiusnak két, Vespasianusnak és Traianusnak egy-egy tábláját állapította meg.¹⁾

Régi vágyak mentek teljesedésbe, midőn az 1893. decemb. 13-án tartott választmányi gyűlésen Téglás Gábor betérjesztette a megye által 25 ívre szabott monographiának tervezetét. E szerint a mű három fejezetből állana. Első az őskor az oláhok, a rómaiak és a népvándorlás kora; második: a honfoglalástól a mohácsi vészig terjedő kor; a harmadik a mohácsi véstől a XIX. század elejéig terjedő kor. A jelenkor közéleti, művelődési és közgazdasági viszonyai külön munka anyagát alkotnák. A tervezet szerint a szöveget mindenütt hunyadmegyei vonatkozású illusztrációk kísérik. Az előterjesztéssel kapcsolatban bővebb eszmecsere indult meg a szerkesztéssel és kiadással kapcsolatos különböző tennivalókról.

Néhány felolvasáson és kevésbé jelentős kebli ügyön kívül alig jegyezhetnénk fel valamely érdemlegesebb eseményt az 1894. június 14-én megtartott közgyűlésig. Gróf Kuun Géza távollétében ezúttal dr. Sólyom Fekete Ferenc elnökölt. A hivatalos ügyek elintézése s a jelentések meghallgatása után az elnök egy rendkívül érdekes felolvasást tartott megyénk középkori történetéből:

¹ Téglás Gábor: Századok, 1896. 505. l.

»Regesták a Kendeffy család legrégebb okmányaiból« cím alatt. Utána Téglás Gábor adta elő »A rómaiak aldunai határörvidékének viszonya Daciához és Sarmizegethusához« cím alatt írt értekezését, majd Kun Róbert fejtegette Déva városának birtokviszonyait és határszervezetét a XVII. században.

Az 1894. november 14-iki választmányi gyűlésen Téglás Gábor egy meglepő felfedezésről számolt be. Jelentése szerint Brúz László szőlőjében Árpádkori temető került elő. A sírlelet a városi főtértől délre kiemelkedő első magaslaton történt. Felnöttek és gyermekek keletre néző csontvázaival mellett medve fogamuletek, vaslándza és nyilvégek, azonkívül durva edények kerültek elő. Az egyik váznak szájában Szent-László érme találtatott. Így jutott a Társulat a honfoglalás utáni legrégebb települési adat birtokába.

Szinte Gábor Hunyadmegye pecsétjéről és címeréről értekezvén, bemutatta az 1490. évszámmal ellátott megyei hivatalos ezüst pecsétet, melyet az alispánok hivatalba való iktatásánál használnak. Ugyanekkor felhívták a titkárt a Társulattal csereviszonyban álló egyesületek névsorának összeállítására. A titkárnak később előterjesztett jelentése szerint Társulatunk a külföldiekkel (Naturwissenschaftlicher Verein, Graz és Lengyel Tud. Akademia Krakkó) együtt már ekkor 10 különböző társulattal állott csereviszonyban.

Az 1895. június hó 12-én megtartott választmányi ülésen gr. Kuun Géza elnök felolvasta dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanárnak a Kaukázusból küldött s Társulatunkat érdeklő levelét. Majd Téglás Gábor bejelentette, hogy a múzeumnak a régi helyiségből való kiköltöztetését a nyári szünidő folyamán fogja eszközölni. A választmány megbízta Téglás Gábort, hogy mivel a kormány az idén megtagadta a szokott államsegélyt, azt újból kérelmezze.

A társulati évet befejezte a június 16-án megtartott közgyűlés, melynek hivatalos intézkedései a megszokott formában mentek végbe. Kiemelkedő pontjai voltak a közgyűlésnek gróf Kuun Géza magas szárnyalású elnöki megnyitó beszéde, Téglás Gábor értekezése, melyben a római birodalom keleti határvonalát és a két Küküllő mellékén egyfelől a katonai székhely, vagyis Apulum (a mai Gyulafehérvár), másfelől Sarmizegethusa, vagyis a tartományi székhely biztosítására tett védelmi intézkedéseit és hadi útvonalait ismertette. Mailand Oszkár »Mithológiai elemek a román népköl-

tészetben» címen a nap és hold kultusznak a Hunyadmegye területén gyűjtött román népköltészeti adalékairól értekezett.

A tanulságos közgyűlést gróf Kuun Géza marosnémeti-i kastélyában, a grófi pár vendégszerető meghívása folytán, emelkedett hangú pohárköszöntőkkel fűszerezett kirándulás fejezte be. Így egyesítette a tudomány szeretete azokat, akik a hazának, a haza földjének szeretetében egyformán lelkesek és egyetértők voltak!

XII.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat negyedik quinquenniuma.

A múzeum a Dobay-utcában. A várhelyi (sarmizegethusai) régiségek sorsa. Millenáris ünnepélyek. Közgyűlés 1896. május 25-én. A vulkáni Kendeffy emlék. A zajkányi (Vaskapu) Hunyadi emlék. Kun Róbert. Torma Károly. Erzsébet királyné emlékezete 1898. szept. 29. Dr. Wertner Mór. A Dévai Lövész-Egylet építkezése a Várhegyen.

A figyelmes olvasó meggyőződhetett az eddig előadottakból, hogy a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat kezdettől fogva hivatásának, feladatának magaslatán állott. S ha a társulati események előadása folyamán reá mutattunk azokra az eredményekre, melyek a Társulatnak díszére váltak, amelyek a Társulat vezetőinek büszkeségei voltak, — nem takargattuk el a gyöngeség jeleit sem, amelyek, mint minden emberi munkát, úgy Társulatunk munkáját is kísérték. De ha Társulatunk tevékenységét végeredményeiben vizsgáljuk, eltekintve a munka folyamán felmerült gyarlóságoktól, úgy lehetetlen hálával és lelkesedéssel nem gondolnunk azon fáradhatatlan férfiakra, akik az elmondottak szerint évek hosszú során át vetélkedve kértek részt a közös munkából.

És ha most Társulatunk működésének utolsó decenniumára vetjük vizsgálódó tekintetünket, megint ugyanazon célért lelkesülő munkásságot észlelhetjük, mint a miről idáig beszámoltunk. Lehet, hogy az érdeklődés változása és a munkában jártasabb egyének visszavonulása miatt az eddigieknél fokozottabb gyengeségről, visszaesésről kell megemlékeznünk, — azonban mindez az élő organismusok törvényei szerint csak egy természetes jelenség, egy intő jel arra nézve, hogy a korábbi színvonalat ismét elérni törekedjünk. Társulatunk munkájának ugyanazon vagy más terrenumán a korábbi színvonalat esetleg meg is haladjuk.

Ezen gondolatoktól áthatva, mindjárt öröndetesen említhetjük meg azt, hogy a következő 1895—96-iki társulati évnek jelentőségét a millenáris ünnepélyek emelték első sorban. Társulatunk az év első felében szépen kitartott programja mellett, s csendes munkássággal töltötte el az időt. Így múzeumunk számos önzetlen férfiú jóvoltából újabb adományokkal gyarapodott és Téglás Gábornak korábbi jelentése szerint helyet változtatott. Gyűjteményeink ugyanis a régi reáliskolai helyiségből az új reáliskolának területéhez tartozó Dobay-féle házba költöztek. Társulatunkat azonban ezúttal ismét csalódás érte, amennyiben ez a helyiség még szűkebbnek és sokkal alkalmatlanabbnak bizonyult, mint az előbbi. A választmány elhatározta egy folyamodványnak a kormány elé való terjesztését, melyben kéri a dévai iskolák szempontjából annyira fontos múzeumi helyiségnek felépítését.

Ez évben is kitűnő felolvasások és értekezések hangzottak el a társulati gyűléseken. Említésre méltóbbak a következők: Téglás Gábortól: Limes Dacicus; Szinte Gábortól: Két őrtorony a hátszegi völgyben; Mailand Oszkártól: A rumén nép a népsychologia világításában.

Társulatunk 1896 május 25-én tartotta meg millenáris közgyűlését. Ez alkalommal képviseltették magukat: a kolozsvári tud. egyetem, az Erdélyi Múzeum Egylet, az Alsófehérmegyei Történelmi és Régészeti Társulat, a Magyar Tud. Akadémia és az E. K. E. Gróf Kuun Géza elnök üdvözölvén a különböző egyesületek képviselőit, az egybegyűlt tagokat és a nagy számban megjelent vendégeket, megtartotta a millenáris évforduló méltatását magában foglaló magas színvonalú emlékbeszédét.

Ezer év viszontagságai után kegyelettel művelhetjük immár nemzetünk politikai archeológiáját s tisztelettel sorolhatjuk fel azon egyszerű nemzeti intézményeinket, melyek hazánk rég letűnt évszázadai folyamán éppen úgy megfelelték fajunk sajátosságainak, miként az ásatásokból előkerülő kezdetleges eszközök valamely őskor szükségleteinek. Ezen gondolatban tolmácsolható legrövidebben Gróf Kuun Géza fejtegetéseinek fenséges eszmemenete, ebben csúcsosodik ki beszédének végső célja, hogy megvilágítsa az érintkezési pontot, amelyben egy nemzet fölött elviharzott ezredévnek tanulságai és Társulatunk munkásságának iránya találkoznak.

Majd rátért a felolvasó a magyar nemzet és a nemzeti in-

tézmények fejlődésének magas szempontokból való fejtegetésére s végezetül a millenniumhoz méltó azon fogadásra búzditotta Hunyadvármegye tudománykedvelő ifjúságát, hogy a megyénkben megindult történettudományi mozgalomhoz legjobb tehetségével csatlakozzék. Ha ezen felhívásának eleget tesz Hunyadvármegye ifjúsága, akkor bebizonyítja életrevalóságát, mert: »munkában az élet.«

A nagy hatású beszéd után Hollaky Arthúr alispán indítványozta, hogy Hunyadi János vaskapui diadalának évfordulóján, szeptember 5-én, a már megrendelt emlékoszlop felavatási ünnepélyével kapcsolatosan az elesett Kendeffy Miklós csatahelyét, a Vulkán-hágót is emlékjellel lássa el a Társulat a millennium alkalmából és hogy egyúttal az emlékbeszéd megtartásáról is gondoskodják. Az indítvány elfogadása után dr. Márki Sándor tiszteleti tag olvasta fel: „Európa politikai constellatiója a honfoglalás idején“ című értekezését.

A felolvasó fejtegetéseinek befejezésekepen érdekes statisztikai adatokból merített biztató következtetést a magyarság jövődjére nézve. A honfoglaló magyarság ugyanis csak fél százalékát tette az akkori európai népességnek, míg most két százalékát teszi. A honfoglalók száma csak fél millió volt akkoron, a mostani magyarok száma pedig tizenötször annyi, a magyar honpolgároké pedig harmincnégyszer több — bizton remélhetjük tehát, hogyha aránylag oly kis erővel hont szerzett a magyar szellem fensősége, azt számban meggyarapodva, hazaszeretettől dúzzadó lélekkel fenn is fogja tartani a megnyíló új ezredévben.

Dr. Márki Sándor után dr. Sólyom Fekete Ferenc vette át a szót s megyénk két ősi családjáról értekezett levéltári kutatásai alapján: „A Ponor és Tornya család leveles ládájából“ címen.

Tartalmánál és útbaigazító adatainál fogva rendkívül becses értekezést olvasott fel ezután Téglás Gábor, ismertette Várhely (Sarmizegethusa) romjainak legrégebbi kutatóit s a várhelyi régiségek sorsát. Fejtegetései szerint a nevezett régiségeket s a felírtos köveket már Hunyadi János használta a vajdahunyadi építkezéseknél; fia, Mátyás útján pedig roppant sok került Budára, Bécsbe és a római Vatikánba. A Hunyadiak után Csulay More Fülöp hányatott életű s végül a pécsi egyetem ifjúságával Mohács mezején elvérzett pécsi püspök mellett Mezerzius kolozsmonostori

apátnak van jelentékeny szerepe a várhelyi régiségek történetében. Ugyanezen régiségekből egy nagy tömeget (Déváról elindított 6 hajó rakományt) vitetett el Gróf Ariosti ezredes. A kényszerített oláh hajósok két hajót szándékosan elsüllyesztettek, a többi Bécsbe került s az udvari könyvtárban befalazott feliratoknak egy jó részét teszi.

A tanulságos felolvasások után hivatalos ügyeket intézett el a közgyűlés.

A Társulatunk kezdeményezése útján létesült vulkáni Kendeffy Miklós-émlék leleplezési ünnepélye 1896 szeptember 5-én volt. Déva város és az egész megye értelmiségének színe-java, azonkívül számos társaság küldöttsége gyülekezett össze ez alkalomra a Kárpátok eme félreeső völgyzúgába. A petrozsényi ezernyi néptömeg, a bányászok díszsázada és zenekara, azonkívül a tanuló ifjúság is a többiekéhez hasonló lelkesedéssel vette ki részét az ünnepélyből. Ennek legfőbb vezetői és rendezői Andreics János bányagazgató és Báró Szentkereszthy György főispán voltak. Az alkalmi beszédet dr. Sólyom Fekete Ferenc mondotta társulatunk megbízásából.

A beszéd folyama alatt leleplezték a 4 és fél méter magas, kitűnő dévai trachyt talapzatra állított buzogányos emléket, mely Markup Ferenc főmérnök tervei szerint készült s a melyet Lukács József királyi főmérnök tervei szerint állítottak fel.

A megye és Társulatunk kiküldöttei az emlékre véselt szövegét a következőképen állapították meg:

„Vulkán hágó. Ősidőktől Magyarország hadászati és közlekedési vonala, melyet Hunyadi János vitéze: malomvizi Kendeffy Miklós élete feláldozásával védelmezett 1455 körül, a becsapó törökök ellen. E dicső fegyvertény és határvédelem örök emlékeztéül állította az oszlopot Hunyadvármegye közönsége, a honfoglalás ezredik évében. (1896).“

Dr. Sólyom Fekete Ferenc beszéde után Székely Károly róm. kath. lelkész áldotta meg az emlékoszlopot, szép alkalmi beszédben méltatva a Vulkán hágó történelmi jelentőségét. Ezenkívül még öt vallásfelekezet lelkészei mondták el áldó imáikat az emlék előtt. Ezután még Janza Vazul petrozsényi szolgabíró mondott oláh nyelven egy hazafias beszédet. Végül az ünnepség záró szavaiképen Hollaky Arthúr alispán lelkesen hívta fel a helyi ha-

tóságot az emlékmű gondozására. Az ünnepélyt közebed, ezt pedig Hollaky alispán áldozatkészségéből népünnep követte. Ez alkalommal Moldován Gergely, Márki Sándor és Hermann Antal jelenlevő egyetemi tanárok kedvéért Todoreán zsil-korojesdi gör. kel. lelkész bemutatta a Hóra táncot.

Ezen ünnepélynek folytatása volt 1896 szeptember 6-án a Hunyadi János vaskapui győzelmének emlékünnepé Zajkány mellett. Itt báró Szentkereszthy György főispán megnyitó beszéde után Kun Róbert mondott alkalmi beszédet. Az emlékoszlopot Lády Gyula hátszegi róm. kath. lelkész áldotta meg, gyönyörű ima kíséretében.¹ Ezt követte Nesztor Miklós püspöki vikárius oláh ünnepi beszéde, mely után Hollaky Arthúr alispán átadó beszédére Pietsch Sándor főszolgabíró válaszolt hazafias érzelemtől áthatott szavakkal a hátszegi járás nevében.

A vaskapui emlék Zajkánytól a Vaskapuhoz haladólag az első magaslat útbevágásától balra áll² s a vulkánihoz egészen hasonló. Felírata a következő: „Vaskapu. Hunyadi János tizenöt-ezer vitézével az 1442-iki szeptember 6-án e szorosban verte szét Sehabeddin begler bégnek Erdélybe nyomuló nyolcvanezer főnyi hadseregét. A dicső fegyvertény örök emlékeül állíttatá ez oszlopot Hunyadvármegye közönsége a honfoglalás ezredik évében. (1896.)

Az előadottak szerint Társulatunk erejéhez mérten mindent megtett arra nézve, hogy saját körében az ezredéves ünnepélynek jelentőségéhez méltóan örökítse meg ezen évfordulót, melyet a nemzetek között oly kevesen értek el. A Társulat nem kimélt fáradságot és áldozatot, hogy itt Hunyadmegyében, hazánk határainak ezen félreeső zúgában is kifejezésre jusson, a magyar nemzetnek ezer éves dicsőséges küzdelmek árán kivívott fensége és méltósága. Ezzel különben tartoztunk nemcsak az ősök emlékének, hanem önmagunknak is. Mert az ellenséges áramlatok között félünk nem is szabad, ügyelnünk mégis szükséges arra, hogy tudomására jusson mindenkinek, miszerint nemzeti és kulturális igényeinknek minden ágát kivétel nélkül kiterjesztjük erre a földre s abból egy talpalatnyit fel nem adunk. A hallgatást ugyanis a magyar nemzeti eszme és állam ellenségei némi joggal visszavo-

¹ L. VIII. Évk. 90—91. I.

² Zajkány vasuti állomással szemben levő dombon áll az emlék.

nulásnak, vagy legalább is nemzeti ügyünk visszafejlődésének tulajdoníthatnánk. Régi erősségeinek, főként erényeinek birtokát megtartva él még most is itt a magyarság; erősen és dícsően áll, mint hajdan; s habár mint régen, viszontagságok és küzdelmek között, de meg fogja tartani uralmát, beláthatatlan időkön át, mert eszményei erre jogosítják.

Társulatunk 1896—97-iki évéből a véghezvitt tudományos fáradozásoknak nagyon szép aratásáról számolhatunk be. Ez évben jelent meg a VIII. Évkönyv, mely jeles tudományos értekezéseken kívül magában foglalja a millenáris ünnepélyek alkalmával nemcsak a Társulatban, hanem az egész Hunyadmegyében elhangzott alkalmi beszédeket. A választmányi és felolvasó üléseken előadott értekezések a következők: Mailand Oszkár: Nép pszichologiai adalékok. (Jellemző vonások a paraszt oláhnő életéből); Kolumbán Samu: Beköltözött és törzsökös családok Lozsádon; Téglás Gábor: A dáciai helytartók szolgálati viszonyai; Szinte Gábor: A dévai vár építészeti története¹; dr. Veress Endre: A gyulafehérvári és bécsi levéltáraknak Dévára, Vajdahunyadra és környékére vonatkozó adatai. A készülő hunyadmegyei monographiából részleteket olvastak fel Kun Róbert és Téglás Gábor. A tudományos eredményeknek egy jelentékeny részét teszik az ásatások, ajándékozás útján beszerzett azon múzeumi tárgyak, melyekkel már is gazdagnak mondható gyűjteményeink ez év folyamán kiegészültek.

A Társulat fokozott mértékben kiterjesztette gondoskodását még fennálló történelmi jelentőségű építmények megóvására. A Társulat megbízásából Hajduczky József főreáliskolai tanár a Várhegyet és a romokat vette gondjaiba. Soha el nem évülő érdemeit szerzett magának azon gondosságával és példaszerű gyors utánjárásával, mellyel már korábban a Várhegy megvásárlásának ügyében közbenjárt, majd a vétel után megmentette a romokat a gyors pusztulástól, a hegyen sétányt teremtett s ezzel a közönségnek végtelenül kedves üdülő helyet szerzett, végül az egész országból ide özönlő tanuló ifjúságnak érdekes és veszedelem

¹ Szinte Gábor ez év folyamán a Hunyadban cikksorozatot tett közzé, melynek az Évkönyv számára való kiegészítését és fényképekkel való illusztrálását megígérte az 1897-iki szeptember 8-án tartott választmányi ülésen. Az érdekesnek ígérkező tanulmány Szinte Gábor áthelyezése miatt még most sem jelent meg kiadványainkban.

nélkül megközelíthető tanulmányi tárgyat adott. A dévai várromok tűzetes átkutatását Szinte Gábor vállalta magára. Ebből kifolyólag a tavaszon megkezdett ásatásai olyan adalékokat szolgáltatottak, melyek a további vizsgálódásra biztos támpontot nyújtottak. Ugyan ő az új törvényszéki palota érdekében lebontott Bethlen-kapuról felvételeket s tervrajzokat készített, hogy ez alapon, a közönség áldozatkészségével a régi műemlék helyreállítható legyen.

Mindezek mellett gondja volt a Társulatnak arra is, hogy ethnographiai és levéltári kutatásokkal a megye természeti és néprajzi sajátosságainak megismertetését és főként a készülőben levő monographiának ügyét hathatósan előre vigye. Ezen szempontból fontos volt dr. Sólyom Fekete Ferencnek az 1897 február 3-iki választmányi ülésen tett indítványa. Eszerint a választmány kérje fel báró Bornemisza Tivadart és gróf Thoroczkay Miklóst, hogy a hunyadmegyei birtokosságra, illetve a Kendeffy családra vonatkozó több régi okmányukat áttanulmányozás végett a Társulatnak átengedni szíveskedjenek. Az április 4-iki ülésen tett előterjesztés szerint báró Bornemisza Tivadar egész családi levéltárát készséggel bocsátja a Társulat rendelkezésére, a kívánt célra. A június 30-iki ülésen pedig a választmány megbízta dr. Veress Endrét, hogy a Hollaky Arthúr jelentése szerint küszöbön álló megyei levéltári selejtezés alkalmával kutatásokat eszközöljön és a becsebb ügydarabokat az indítványozó engedélyéből a Társulat számára tartsa meg. Ez alkalommal ugyancsak Veress Endrét megkérte a választmány, hogy a nyáron át Gyulafehérváron, Bécsben és Krakkóban eszközzendő levéltári kutatásai alkalmával megyénk történetére is legyen figyelemmel. A szeptember havi választmány pedig Téglás Gábor indítványára elhatározta, hogy kieszközli gróf Majláth Gusztáv erdélyi róm. kath. püspök engedélyét dr. Veress Endre számára, a gyulafehérvári káptalan levéltárában végzendő levéltári tanulmányok végett.

Társulatunknak ezen hathatós erő kifejtését nagymértékben előmozdította és támogatta a közoktatásügyi kormány azon határozata, hogy az évenként eddig legtöbbször kiutalt 500 forintnyi államsegélyt rendszeresíti. Dr. Wlassics Gyula akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek ezen döntésére elhatározó befolyást gyakorolt irántunk mindenkor táplált jóindulatán kívül Társulatunknak eddigelé bőven gyümölcsöző és céltudatos tevékenysége.

Ezen jelentékeny tények mellett, melyek úgy egyenkint mint összesen társulatunk életrevalóságát bizonyítják, az év folyamán a Társulatot mélyen érintő személyi változások is történtek. Társulatunknak már egyszer lemondott s egy év múlva újra megválasztott búzgó titkára Kun Róbert megrongált egészségi állapotára való hivatkozással 1896 december 2-án tisztségéről újból lemondott. A társulati ügyre nézve ezen oly szomorú esemény után 1897 április 12-én egy még szomorúbb: Kun Róbertnek halála következett be. Ezen fáradhatatlan, ügybúzgó s mindenekfölött lelkiismeretes férfiúnak munkássága virágában történt halála mélyen megdöbbentette nemcsak Társulatunkat, hanem a társadalomnak minden vele összeköttetésben állott tagját. Ha soha sem vizsgálhatta volna senki Kun Róbertben személyes érintkezés útján azon nemes szándékokat és lelkirúgókat, melyek őt tevékenységének pályáján mindenkoron mozgatták, mégis világos fogalmat tudnánk magunknak alkotni azokról pusztán irodalmi alkotásaiból. De eltekintve annak tág körétől elegendő bizonyosságot nyerünk erről csupán azon munkásságából is, melyet Társulatunkban kezdettől kifejtett. Mint titkár a pedans pontosságnak, a zavartalan rendnek mintaszerű őre és példája volt. Társulatunk titkári ügyiratainak legelső csomagjai Kun Róbert meglepő szorgalmának, mindenre kiterjedő figyelmének és kiváló szervező tehetségének nagyon érdekes bizonyosságai. Főhivatásában mint a főreáliskolának ünnepi szónoka a tanuló ifjúságnak lelkében a legnemesebb benyomásokat a megnyerő és tetszetős forma által tette feledhetlenné. Éppen így Társulatunk körében előadott felolvasásai, Évkönyveinkben megjelent értekezései belső tartalmuk és alaposáguk mellett főként előadásmódjukkal, folyékonyágukkal emelkednek ki. Kun Róbert azonban érdemeinek oroszlánrészét nem a Társulatunk kebelében kifejtett irodalmi működésével, hanem — a jelen tanulmányunk ugyyszólván első lapjaitól idáig mindenütt élénken szembetűnő tanúságtétele szerint — Társulatunk ügyeinek vitele, azoknak előkészítése, nyilvántartása, propagálása és keresztülvitele által szerezte meg. Az általánosságban kedvező feltételek mellett minduntalan felőtli előítélet, kicsinyeskedés, gúny, vagy éppen rosszakarata legtöbb embert már a kényelmi szempontok miatt is visszavonulásra bírhatták volna. A közügyért, a tudományért való ritka lelkesedés volt szükséges ahhoz, hogy Kun

Róbert mindezek dacára megmaradt a helyén mindaddig, míg elfoglaltsága, avagy egészségi állapota ezt lehetségessé tették. S ha Társulatunk valami jót, üdvöst, hasznost tudott alkotni — amint ez kétségen kívül áll — abban nagy részt kell tulajdonítanunk Kun Róbertnek; mert hiszen az ilyen szorosan helyiérdekű tudományos vállalkozásnál rendesen a titkár személye áll előtérben, az ő agitálásától, munkakedvétől s a mögötte álló testülettel való őszinte egybeforrásától függ az egyesült vállalkozás sikere. A legkedvezőbb feltételek, a legkitűnőbb irányítás is kárba veszhetnék, ha a titkár, az egyesületi életnyilvánulás legfőbb szerve, nem tudja funkcióját helyesen felfogni és teljesíteni. Társulatunk szerencséjére — ezt nyomatékosan kell hangsúlyoznunk — működésének lelegejétől teljes kifejléséig Kun Róbertben oly kitűnő ügyvezető tisztviselője volt, aki nélkül rövid idő alatt elért páratlan kifejlődése el nem képzelhető, de bizonyosan el sem lett volna érhető.

Kun Róbertnek társulati tevékenységét hosszasan szüktelen fejtegetnünk. A hű jellemzést ott találjuk Társulatunk történetének úgyszólván minden lapján. Megtette azt azonkívül a Társulat körében az 1898. április 27-iki ülésen Téglás Gábor, a választmány megbízásából szerkesztett s Kun Róbert érdemeit hiven méltató emlékebeszédében.¹ Kun Róbert egyéniségét záradékul úgy jellemezhetjük legjobban, ha azt mondjuk, hogy ő egy igazi társadalmi férfiú volt. Ennek ügyét önzetlenül szolgálta egész életében nemcsak tetteivel, hanem kedves, szeretetreméltó egyéniségével is.

A kérlelhetetlen halál suhogó szárnyaival tovább repült Társulatunk soraiban — nem elégedett meg a már is pótolhatatlan veszteséggel. Ugyancsak az 1897-ik év tavaszán költözött el az élők sorából Társulatunknak egy másik szellemi vezére: Torma Károly. Külföldről: Porto d'-Ancióból jött a gyászhir, hogy az újabb magyar archeologia generáció nevelője, az ásatásairól elhíresedett egyetemi tanár, Társulatunk tiszteletbeli tagja, nincs többé. Nem feledhetjük el őt, ki java erejét arra fordította, hogy a múltak emlékeit a föld porából kitakarja s azokat a feledéstől megmentse. Az ő pártfogása eszközölte ki Társulatunk számára

¹ L. IX. Évk. 139—147. l.

a kormány támogatását a várhelyi ásatásokhoz s így nélküle aligha büszkélkedhetnénk nagyszerű múzeumi gyűjteményünk legbecsesebb darabjaival. Társulatunk az ő emlékét az 1898 november 13-án tartott közgyűlésén gróf Kuun Géza nagyszabású emlékbeszédével ünnepelte.¹

Ugyancsak 1897 jun. 28-án következett be Lónhart Ferenc erdélyi róm. kath. püspöknek, Társulatunk tiszteletbeli tagjának halála. Ő, mint megyénk szülötte, szívvel-lélekkel óhajtotta Társulatunk felvirágzását s ennek jelét is adta a vásárhelyi ásatásoknak áldozatkész anyagi segítségével.

Ezen veszteségek mellett igen érzékenyen érintette Társulatunkat Szinte Gábornak körünkből Budapestre való távozása. Ő a megyei műemlékek, várak, a krivádiai, rekettyefalvi őrtornyok, a malomvizi lovagvár, de főként a dévai vár tanulmányozásával hazánk történetének egyik legfényesebb korszakára irányította a közfigyelmet.

Az eseményekben gazdag társulati évet az 1897 szeptember 30-án megtartott XVIII. rendes közgyűlés fejezte be. A rendkívül látogatott gyűlésen előkelő vendégek és küldöttségek voltak jelen. Így Majláth Gusztáv erdélyi róm. kath. püspök, dr. Keller Ottó a prágai néprajzi társaság képviselője, Téglás Gábor, a M. Tud. Akadémia, dr. Szádeczky Lajos és dr. Moldován Gergely az Erdélyi Múzeum Egylet, a kolozsvári Ferenc József tud. egyetem és Magyar Történelmi Társulat és dr. Korodi Péter az Alsófehérmegyei Tört. és Rég. Társulat képviselőjében. Gróf Kuun Géza megnyitó beszéde után a közgyűlés Hollaky Arthúr alispán indítványára közfelkiáltással tiszteletbeli tagjává választotta gróf Majláth Gusztáv erdélyi r. kath. püspököt, amely megtiszteltetést a kitűnő főpásztor lelkes beszéd kíséretében köszönt meg. Ezúttal választották meg tiszteleti tagokká még Pogány György ny. főispánt, dr. Wlassics Gyula közoktatásügyi minisztert, dr. Zsilinszky Mihály államtitkárt, dr. Keller Ottó prágai és dr. Moldován Gergely kolozsvári egyetemi tanárokat.

A közgyűlésnek egyik főteendője volt ezúttal a három éves ciklus lejártával lelépő tisztikarnak megújítása. A közgyűlés a halálozás és eltávozás miatt megcsonkult régi tisztikart a követ-

¹ L. X. Évk. 1—40. 1.

kezőképen alakította újra: Elnök: gróf Kuun Géza; alelnök: dr. Sólyom Fekete Ferenc kir. tvszéki elnök; titkár: dr. Veress Endre főreáliskolai tanár; segédtitkár: Fogolyán Sándor főreáliskolai tanár; főügyész: Lázár György megyei tisztí főügyész; másod-ügyész: dr. Réthy Gyula ügyvéd; könyvtáros: Kolumbán Samu áll. tanítóképző intézeti tanár; múzeumigazgató: Téglás Gábor c. főigazgató; várbizottsági elnök: Hajduczky József főreáliskolai tanár; pénztáros: Szöllősy Lajos nyug. áll. tanítóképző intézeti tanár.

A választmányi tagok névsora is teljesen felfrissült a választás megejtése után.

A közgyűlés ezen fontos kötelességének teljesítése után meghallgatta dr. Keller Ottónak a dáciai emléken látható kézalakú jelvények jelentéséről, német nyelven felolvasott értekezését. A rendkívül érdekes fejtegetést a nagyközönség számára Mailand Oszkár tanár tolmácsolta azonnal magyar nyelven.¹

Ezt követte dr. Szádeczky Lajosnak a Magyar Történelmi Társulat nevében elmondott üdvözlő beszéde, melyhez befejezésül egy értekezést csatolt az 1690 augusztus 21-én vívott zernyesti csatáról. A beszédek és felolvasások sorát Téglás Gábor múzeumigazgatónak szabad előadása fejezte be a rómaiak hunyadmegyei úthálózatáról. Ezután még meghallgatta a közgyűlés a tisztviselők hivatalos jelentéseit s ezek befejeztével feloszlott.

A mindenek fölött tanulságos közgyűlés csak újabb indokul szolgált arra, hogy a társulati tevékenység a megszokott eréllyel és kitartással induljon ismét tovább. Dr. Veress Endre az új titkár a közbizalomból reáruházott tisztségre egyéni tulajdonainál fogva nemcsak hivatott, hanem már korábban kifejtett történelmi kutatásai által is jelesül minősített férfiú volt. Ennek mindjárt az új társulati év küszöbén kitűnő jelét adta, midőn a választmány előtt felolvasta »Déva és környéke Castaldó idejében« című, irodalmi vonatkozásokkal, valamint levéltári adatokkal bőven kommentált értekezését. A társulati ügyeknek agilis vitelére való természettségét pedig nyilvánvalóvá tette azon lelkes felhívásával, melyet az október 14-iki választmány jóváhagyásával Hunyadvármegye közönségéhez intézett taggyűjtés céljából. Ezen szöveget

¹ L. IX. Évk. 155—157. 1.

nemcsak célzata, hanem szerkezete miatt is széles körben ébresztett figyelmet, amint azt a csatlakozó tagoknak nagy száma s az »Ellenzék«-nek 1897 november 22-én megjelent cikke is bizonyítja. Nincs okunk az elégedetlenségre e cikk kritikája miatt, mert a mi Társulatunk tevékenysége mellett egy más, hasonló egyesületet telenséggel vádol s reánk mint követendő példára mutat akkor, midőn kincses Kolozsvár, az egyetemi város, a csatornázás alkalmával előkerült évezredes régiségeket nem tartotta érdemeseknek az elkallódástól megóvni, összegyűjteni, avagy róluk jegyzéket készíteni.

Dr. Veress Endre, a felhívás közzétételére vonatkozó indítványával egyidőben vetette fel a válaszmány előtt azon eszmét, hogy az Évkönyvet negyedévenként megjelenő folyóirattá alakítsa át a Társulat. Ezen eszme megvalósulása egyelőre még nem következett be, mert a válaszmánynak aggodalmi voltak a munkatársak elégtelensége miatt. A titkár ügybuzgalma azonban számos jónevű írórt nyert meg rövid idő alatt Társulatunk számára, úgy, hogy Évkönyveink X. kötete mint évnegyedes folyóirat jelenthetett meg.

A november 24-én megtartott válaszmányi gyűlés, tekintettel a változott körülményekre, nevezetesen a társulati élet nem remélt fejlődésére, ezúttal először kezdett gondolkozni az alapszabályoknak az új viszonyokhoz mért gyökeres megváltoztatásáról. Azon szellemi kapcsolat miatt pedig, mely a Társulatot titkára útján a lengyel történelmi egyesületekhez fűzte, elhatározta a válaszmány, hogy csereviszonyba lép a krakói Jagello egyetemi könyvtárral, a krakói Czartoryski múzeummal és a lemergi Ossolniski intézet igazgatóságával. Nagyon jutalmazónak ígérkezett a barátságos viszonynak fentartása ezen intézetekkel, mivel gyűjteményeik telítve vannak hazánk és különösen Erdély történetére vonatkozó adatokkal.

Ugyancsak a novemberi gyűlésen számolt be Mailand Oszkár azon kutató újáról, melyet Kolumbán Samu társaságában a nyár folyamán Haróban, Lozsádon, Kéménden, Berekszó és Déva környékén néprajzi megfigyelések és oklevelek gyűjtése végett eszközölt. Mintegy 70 darab politikai és művelődéstörténeti vonatkozásokban gazdag oklevél és egy Cserei Mihály féle kézirati krónika volt a fáradozás jutalma. Az előadó búzditotta a Társulatot hasonló

célú kutatások eszközzésére. S hogy a leveles ládák miként pusztulnak, azt hallomásból merített azon esettel is megvilágította, hogy egy családban az iskolába járó fiúk csomóstól elégették a padláson heverő iratokat, s az így nyert hamuból tintát készítettek — s ezt a tintagyártást mindaddig folytatták, míg a szászvárosi kollegiumot ki nem járták.

A társulati év folyamán kitűnő értekezések hangzottak el az időnkint megtartott választmányi gyűléseken, amelyek legnagyobb részének helyiérdekű vonatkozása a tagokon kívül a vendégek nagy számát is üléseinkre vonzotta.

A Társulatot érintő gyász esetek közül meg kell említenünk Barabás Miklós jeles festőművészünknek és Finály Henrik egyetemi tanárnak halálát. Mindkettő tiszteleti tagja volt Társulatunknak. A kegyeletes gyászbeszédet 1898 március 2-án tartotta fölöttük dr. Súlyom Fekete Ferenc alelnök. Érzékeny veszteséget szenvedett Társulatunk azonkívül Lengyel József dévai polgármesternek, Társulatunk választmányi tagjának 1898 április hó 22-én bekövetkezett halálával is. A megelőző választmányi gyűlésen még a legerősebb agitációt fejtette ki a Bethlen-kapu újból való felállítására érdekeben s a kérlelhetetlen halál mégis oly igen rövid idő alatt fosztott meg bennünket ezen tevékeny férfiútól. Választmányunk jegyzőkönyvi kivonatban fejezte ki részvétét gyászoló özvegye előtt.

A gyászos események után egy ünnepélyesről is említést kell tennünk, annyiival inkább, mert a Társulat elnökének személyére vonatkozott. A június 15-iki választmányi gyűlés gróf Kuun Gézának a valóságos belső titkos tanácsosi címmel való kitüntetése alkalmából fejezte ki legőszintébb szerencsekívánatait, ünnepélyes ülésben méltatva az ő érdemeit.

Az üdvözlő beszédet nagyszámú közönség jelenlétében dr. Súlyom Fekete Ferenc intézte az ünnepelthez, aki rövid, de gondolatokban gazdag válaszában meghatva mondott köszönetet a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat szeretetének és ragaszkodásának vele szemben való megnyilatkozásáért.

Amily lelkesedéssel töltötte el Társulatunkat mindenkor elnökünknek egy-egy kiválóbb irodalmi sikere, éppen oly őszinte örömmel forrása lett ezúttal a legfelsőbb helyről származó elismerés. Annaira magáénak vallhatta gróf Kuun Gézá Társulatunk,

hogy bármely őt ért kitüntetést a saját díszének emelkedéseül is tudhatott be. De elnöke előtt őszinte örömének sem azelőtt, sem ezúttal nem azért adott ily ünnepélyes formában kifejezést, mivel a királyi kegynek megnyilatkozásában saját decorumát látta emelkedni, — nem — gróf Kuun Gézához a Társulatot nem ily kikülsőségek fűzték, hanem az ő személye iránt érzett legbensőbb szeretet, a végnélküli ragaszkodás nyilvánult meg ily tisztes ünneplésben.

Az örömnök ezen ünnepét a nyári hónapok elmúltával ismét a gyász napjai váltották fel. Nemcsak társulatunkat, hanem az egész magyar hazát gyászba borította szeretett királynénknak váratlanul jött halálhíre. Társulatunk 1898 szept. 29-iki rendkívüli ülése alkalmával vette ki részét az országos gyászból; ezen ülését egyedül Erzsébet királyné emlékezetének szentelte. A legteljesebb gyászpompával megtartott ülésen gróf Kuun Géza elnökölt. A szívek mélyéig ható megnyitó beszédét a nagy számban megjelent választmány és a díszes hölgyközönség állva hallgatta végig. A beszéd végeztével határozatba ment, hogy a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat jegyzőkönyvbe iktatja boldogemlékű Erzsébet királynék gyászos elhunytá felett való mélységes fájdalmát, drága emlékezte iránt érzett örök háláját, örök szeretetét s oly kimondhatatlanul sújtott, dicsőségesen és bölcsen uralkodó királyunk ő Felsége mérhetetlen fájdalmában való legmélyebb részvétét.

A választmány elfogadott még a gyással kapcsolatos egyéb indítványokat is, minek megtörténte után a röktönösen elkészített gyászkeretű jegyzőkönyvét az összes jelenlevők nyomban aláírták.

Társulatunk őszintén osztozott az országos gyászban már Rudolf trónörökös halála alkalmával is. Ezt tette nemcsak azért, mert benne a magyar trónnak reményteljes és az ország szíve szerinti várományosát tisztelte, hanem felséges anyjának, Erzsébet királynénak a magyar nemzet iránt táplált szeretetéért is, amelyben anya és fiú oly tökéletesen megegyeztek. Ha a magyar nemzet hűségét patronájának, Erzsébet királynénak az ő egyetlen fia halála fölött érzett mély gyásza egyesítette a részvétben nemzetünket, az ő halála viszont szíve mélyén érintette a magyar népet, mert árvaságának érzetét semmiképen sem tudta elrejtetni, jóindulatú közbenjárását semmiképen sem pótolhatta. Ennek az

érzelemnek megnyilatkozása tűnik szembe Társulatunk fájdalmában is, amelynek a gyászos eset fölött oly megható módon adott kifejezést.

A társulati élet legközelebbi kiemelkedő mozzanata az 1898. november 13-án megtartott XIX. rendes közgyűlés volt. Előbb dr. Sólyom Fekete Ferenc, utóbb gróf Kuun Géza elnöklete alatt a tagoknak, érdeklődőknek és a távolból érkezett vendégek nagy száma vett részt a megyeház dísztermében megtartott gyűlésen.

Dr. Sólyom Fekete Ferenc elnöki megnyitó beszéde után gróf Kuun Géza olvasta fel emlékbeszédét dr. Torma Károlyról. A kitűnő emlékbeszédben az elhunynak élet- és jellemrajzán kívül méltatta az ő egész életére kiterjedő dáciai kutatásait s azon kort, melyben Torma Károly született, azon viszonyokat, melyek között nevelkedett, szemben a mai önző, anyagiassal teli korral és szereplőivel, hogy így a beszédben ünnepeltnak, kiváló egyéni tulajdonai annál szebben kidomborodjanak.

Ezután Kropf Lajos Londonban élő történettudósunk értekezését olvasta fel Mailand Oszkár a dévai török veszedelemről. Az értekezés meghallgatása után a felolvasó indítványozta, hogy szerzőnek a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetét fejezze ki s egyúttal kérje fel, hogy a megyei történetre vonatkozó dolgazataival máskor is keresse fel Társulatunkat.

A titkári jelentés szerint Téglás Gáborné és Réthi Lajos bízgó taggyűjtő tevékenysége folytán a társulati tagok száma a kidültek sokasága dacára 40-nel emelkedett, összesen 272-t tett ki. Ez évben jelent meg a Társulat IX. Évkönyve gazdag tartalommal s 34 képpel, ami a Társulat szellemi és anyagi haladásának egyik jele. Ezen elismerésre méltó irodalmi előhaladás főként dr. Veress Endre titkár fáradozásainak és szakértelmének köszönhető.

Téglás Gábornak múzeumi jelentése szerint sem gazdag leletek, sem feltűnő ajándékok nem tették nevezetessé a lefolyt évet. Legkiválóbb mozzanatnak tekinthető Hampel József egyetemi tanárnak a Nemzeti Múzeum igazgató örének kiküldetésével a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége részéről megejtett hivatalos vizsgálat 1898. szept. 8-án. A múzeum vendégkönyvének tanúsága szerint ez évben is több iskolának növen-

dékei, előkelő idegenek, hírneves hazai és külföldi tudósok keresték fel múzeumunkat.

A közgyűlés a szokásos teendőkön kívül még meghallgatta a rokon társulatok képviselőinek üdvözlő beszédeit. A közgyűlés után Hollaky Arthúr diszlakomát rendezett, mely után a megjelent vendégek az estét gróf Kuun Géza meghívása folytán a marosnémeti kastélyban töltötték, a megyei történet és néprajzi tudományoknak jövődjét fejlesztését tervezgette.

Az 1898. december 14-én tartott választmányi ülésen Issekutz Antalnak »A dévai piacon állott hajdani kápolnáról« tartott felolvasása után dr. Veress Endre titkár azon nevezetes indítványt terjesztette elő, hogy a Társulat állítsa össze Hunyadmegye nemes családainak történetét, részint a meglevő és hozzáférhető kész feldolgozások felhasználásával, részint a családi hagyományoknak és leszármazási tábláknak az illető családok által eszközendő írásbafoglalása és a titkárhoz való beszolgáltatása útján. A titkár eszméjét tetszéssel fogadták, a kivitel módzatait megbeszélték. Hogy mi valósult meg e tervből, arról az olvasó Évkönyveink családtörténeti cikkeiből nyer bővebb tájékozást.

Az 1898–99-iki társulati év folyamán a tudományos felolvasásoknak és vitáknak egész sora foglalkoztatta a választmányt. A legjelesebbek egyike gróf Kuun Géza értekezése, melyben 1899. január 8-án Társulatunk történetét előzményeit és előjeleit világította meg a XIX. század elejéig visszamenőleg. Igen becses volt továbbá Koncz József marosvásárhelyi tanárnak az áprilisi ülésre beküldött »Marosillye vára és uradalma« című dolgozata, azonkívül Kanyaró Ferenc kolozsvári unitárius főgymnasiumi tanárnak »Gróf Gyulai Ferenc imakönyvéről« írt értekezése.

Társulatunk 1899. november 5-én tartotta XX. rendes közgyűlését. A Dévai Nemzeti Kaszinó nagyterme ezúttal egészen megtelt tagokkal, érdeklődőkkel és a távolból érkezett vendégekkel. A rokon társulatok képviselői is nagy számban jelentek meg. A gyűlést gróf Kuun Géza elnök költői és szónoki szépségeiben, fordulatokban gazdag beszédével nyitotta meg, melyet a közgyűlés nevében Réthi Lajos köszönt meg.

Ezt követte Sólyom Fekete Margit k. a. felolvasása, melyben atyjának, dr. Sólyom Fekete Ferencnek »Visszaemlékezés Szilágyi Sándorra« című dolgozatát adta elő. Mailand Oszkár pedig

»Ethnologiai párhuzamok« címen olvasta fel szép formában kidolgozott s alapos tanulmányról tanúskodó értekezését Hunyad megye magyar, oláh és szász népességéről.

A titkár jelentése szerint az Évkönyv ez évfolyamán alakult át évnegyedes folyóíráttá s a régi szokástól eltérőleg, itt helyben készül s illusztrációkkal jelenik meg.

Az év folyamán ismét számosan hunytak el Társulatunk tagjai közül. Annyi bűzgő támogatónk és segítőnk közül kiváltképen Szilágyi Sándornak, a hírneves történétírónak halála érintette mélyebben Társulatunkat. Benne elvesztettük Társulatunknak egyik legnagyobb képzettségű tiszteleti tagját, elvesztettük Erdély történetének fáradhatatlan és lelkes kutatóját, aki egymagában oldotta meg az erdélyi vonatkozású tudományos kérdéseknek egész sorozatát. Társulatunk, mely az erdélyi föld egy részének múltját iparkodik felderíteni, Szilágyi Sándorban munkásságának egy jeles példaképét látta kidúlni az élők sorából.

A tagok száma ez évben 299-re emelkedett. A titkár csodálkozással említette, hogy a Társulat 20 éves múltjában milyen sajtászerű hullámmzással csökkent vagy növekedett a társulati tagok száma. Mindenesetre kíváncs volt, hogy a Társulat ismét oly népes legyen, mint az első években. Azért ajánlotta is, hogy mindenki kísérelje meg a taggyűjtést és ha mindenki csak egy új tagot is szerez a Társulatnak, akkor a tagok száma és anyagi erőnk megkétszereződik. Örömmel említette a titkár azt is, hogy a Társulat az elmúlt év folyamán 52 rokon egyesülettel állott csereviszonyban. Ezek között 40 hazai (33 magyar, 4 német, 1 oláh, 1 horvát és 1 serajevói) és 12 külföldi (4 bécsi, 2 gráci, 2 krakói, 1 lemergi, 1 prágai, 1 bukaresti és 1 belgrádi) egyesülettel, avagy könyv- és levéltárral. A kölcsönös barátság és összeköttetés fentartása e társulatokkal azért is fölötte kíváncs, mert nemcsak hivatalos kiadványaikat küldik meg, hanem kéziratokat is szívesen bocsátanak rendelkezésünkre a szükséghez képest.

Téglás Gábor múzeumigazgató hivatalos jelentésében sajnálattal panaszkolta, hogy a múzeum elhelyezésének kezdetlegessége dacára az már olyan állapotba jutott, hogy most már tovább fejlődnie lehetetlen. A jelzett állapoton javítani elkerülhetetlenül szükséges, ellenkező esetben elkerülhetetlen a múzeumi ügyek stagnálása, avagy határozott hanyatlása.

Egy új múzeumi helyiség építésére vonatkozólag azt ajánlotta, hogy az ő vezetése mellett egy küldöttség keresse fel Wlassics Gyula közoktatásügyi minisztert, megfelelő államsegély kiutalása végett; a megyei közgyűlést pedig kérje meg a Társulat azon becsületbeli kötelességének teljesítésére, hogy legbecsesebb ősi emlékei gyűjteményének befogadására egy célszerű hajlékot emeljen. A közgyűlés a múzeumépítés ügyének megvalósítására mindjárt egy bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak: gróf Kuun Géza, dr. Sólyom Fekete Ferenc, dr. Veress Endre, Téglás Gábor, gróf Bethlen Miklós főispán, Mara László alispán, Kontz Domokos polgármester és a megye hat országgyűlési képviselője: Barcsay Kálmán, báró Jósika Samu, Lázár Árpád, báró Nopcsa Elek, Ponory Sándor és báró Szentkereszty György.

A múzeumigazgató a törvényszék folyosóin elhelyezett római feliratú köveket ez évben költöztette át a vármegyeház lépcsőházába; gyűjteményeink a lefolyt évben történt ajándékozások útján jelentékeny mértékben gyarapodtak és mint eddig minden évben, úgy az idén is számos érdeklődőnek és jeles tudósnak látogatását érdemelték ki.

Több hivatalos ügynek elintézése után a közgyűlés dr. Sólyom Fekete Ferenc indítványára Kövály László akadémiai tagot tiszteleti taggá választotta, azon alkalmából, hogy első művét, Erdély történetének első kötetét éppen 40 évvel ezelőtt adta ki ő, az erdélyi történetíróknak ez időszerinti nesztora.

Erre következtek a különböző egyesületek képviselőinek üdvözlő beszédei, amelyekre a Társulat nevében egyenként adta meg a szívélyes választ gr. Kuun Géza elnök. A közgyűlés befejezése után a meghívottak a korábbi évek szokásaszerint gróf Kuun Géza vendégszerető marosnémetii tusculanumába vonultak.

A most megnyíló társulati évnek irodalmi jellege leginkább kiemelkedett azon évek között, melyek alatt dr. Veress Endrének agilis szelleme mozgatta a társulati szervezet központjából a felhasználható tudományos erőket. Évkönyvünk füzetei ez év folyamán olyan jeles értekezéseket hoztak, amelyek meghallgattatást kértek az egész országban mindenütt, ahol a magyar történelemmel tudományosan és hivatásszerűen foglalkoztak. A kolozsvári Mátyás-szobor közeledő leleplezési ünnepei alkalmára, egy külön Hunyadi-

füzetet adott ki Társulatunk, mely a híres megyei családnak származását és rokonságát egészen új világításban ismertette s egy igen érdekes irodalmi vitának vált kiinduló pontjává. A társulati tevékenységnek ezen jellegével szorosan összefügg azon jelenség, hogy a munkaerő és a kész eredmény nem a társulati üléseken fejlik ki, hanem az íróasztaloknál és az Évkönyvekben.

Az egész év folyamán mindössze négy ülést tartott a választmány, amelyeken a kevésbé jelentős folyó ügyeken kívül a Társulat nagyhalottjait parentálta el az Elnökség. A választmányi ülések számának csökkenése egyébként már évek óta volt észlelhető s 1899—900-ban ezen szám már a minimum felé közeledett. A társulati életnek ezen új nyilvánulása szinte olybá tűnik fel, mintha meg akarná határozni az ezen évre következő 5-ik lustrumnak avagy a 3-ik decenniumnak típusát, amennyiben az eddigi nagymérvű és nagysikerű anyaggyűjtés után az összegyűjtött anyag ismertetésére, feldolgozására akarja fektetni a fősúlyt.

Az 1899 december 17-én megtartott választmányi ülésen dr. gróf Kuun Géza elnök fájó szívvel említette megnyitó beszédében, hogy Társulatunknak sok éven át volt munkás tiszteletbeli tagja dr. Torma Zsófia tizednapra a kolozsvári egyetemről kapott tudori címének megnyerése után, november 14-én váratlanul elköltözött az élők sorából. Indítványára jegyzőkönyvileg örököltette meg a Társulat az ő érdemeit, melyekkel különösen pedig a tordosi őstelepek feltárásával Társulatunknak is hírt és dicsőséget szerzett. A felette tartandó emlékbeszéd megszerkesztésével Téglás Gábort bízta meg a választmány, mint olyat, aki először hívta fel a tudós körök figyelmét Torma Zsófia tordosi őstelepeinek jelentőségére. Határozattá emelték azon indítványt is, hogy a folyó év közgyűlését Torma Zsófia emlékének szentelje a Társulat és hogy az emlékbeszéd elmondása is akkor történjék meg.

Ezzel kapcsolatban jelentette az elnök, hogy a haláleset alkalmával az alelnök intézkedése folytán Társulatunkat az elhunyt temetésén küldöttség képviselte, amelynek tagjai voltak: gr. Bethlen Miklós, br. Jósika Lajos, Kontz Domokos, László Zsigmond, Réthi Lajos és dr. Veress Endre. Társulatunk koszorúját Réthi Lajos kir. tanácsos, tanfelügyelő rövid beszéd kíséretében helyezte a ravatalra.

Két felolvasás meghallgatása után a választmány örömmel vette tudomásul dr. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek az elnökhöz intézett levelét, melyben a Társulatot s annak múzeumát a legszívesebb figyelmével és hajlandóságával vette gondjaiba.

Ugyanekkor olvasták fel Kőváry Lászlónak tiszteleti tagúl való megválasztatásáért az elnökhöz és alelnökhöz intézett köszönő iratát. A 80 éves agg szerénységében nem annyira érdemeinek, mint 80 évének tulajdonítja a megtiszteltetést, mely őt Társulatunk részéről érte; azonkívül annak, hogy az elismeréssel büzdítsuk a tettrevágyó ifjúságot, hogy a lelkes munkának megnyerjük azokat, akiknek erre képességük jogán hivatásuk van.

A felolvasott levél tartalma nagy meghatottsággal töltötte el a választmányt, amely nyomban be is iktatta a nagynevű történetíró az alapító tagok sorába is, amint ezt Kőváry László az alelnökhöz intézett másik levelében kívánta.

A választmány ezután meghallgatta Téglás Gábor előadását, melyet Fáy Béláné gr. Kuun Irma úrasszonynak dedácsi birtokán talált és a Társulatnak adományozott két darab mamuth-agyar töredékről és egy őskori Tritonról, valószínűleg harci kürtnek használt csigáról tartott. A választmány jegyzőkönyvi köszönetet szavazott az ajándékozó úrnőnek.

Társulatunk további működésére kedvező előjelnek volt tekinthető gr. Bethlen Miklós főispánnak az 1900-ik év elején tett azon intézkedése, melyben elrendelte, hogy a hátszegi főszolgabíróság készítse el a Várhelyen, az amphitheatrum helyén és másutt levő régiségek leltárát és szedje össze azokat az emlékeket, melyeket egyesek a Társulat tulajdonát tevő területről jogtalanul elvittek. Erről gr. Kuun Géza a választmánynak február 4-iki ülésén tett jelentést. Örömmel vette tudomásul a választmány ezúttal azt is, hogy ez évben jelent meg dr. Wertner Mórnak a Hunyadiak eredetéről írt egy oly műve, amelynek adatai Társulatunk köréből okvetlenül át fognak menni az országos történeti irodalomba, hogy annak e kérdés felől táplált régi tévedéseit kiküszöböljék.

Dr. Wertner Mórnak a Hunyadiakra vonatkozó nagyérdekű forrástanulmányai a következő végeredményekben összegezhetők: A Hunyadiaknak ez időszerint kimutatható legrégibb őse a Nagy Lajos király uralkodása elején Havasalföldről Hunyadmegyébe

menekült Koszta, aki fiával együtt telepítette a hátszegvidéki Rekettyefalvát. E falú már 1360-ban Koszta családjáé. Ebben a faluban született Koszta unokája Sorb, aki Hunyadi János nagyatyja. Maga Hunyadi János is ebben a faluban született; feleségét, Morzsina Erzsébetet pedig a szomszédos Demsusról vette el. Morzsina Erzsébet családjá ezután szintén a rekettyei predikatumot használta.¹

A választmány nevében dr. Sólyom Fekete Ferenc nagy elismeréssel köszönetet mondott dr. Wertner Mórnak nagyszerű eredményű fejtegetéseirért, azon megjegyzés kíséretében, hogy a Hunyadiaknak ezen leszármazását kutatásai alapján ő maga is gyanította, sőt a Kendeffy-családnak a Hunyadiakkal való rokon-ságát is kétségtelennek tartja.

Az alelnök fejtegetéseinek befejezése után, a választmány kérelmére megígérte, hogy a Hunyadiak eredetére vonatkozó ismereteit egy összefoglaló értekezésben fogja előadni.

Ugyancsak a megyei nemes családok történetének megvilágítására szolgált Kőváry László tiszteleti tagnak Téglás Gábor által felolvasott visszaemlékezése: „Adalék a Hunyadmegyei családok aranykönyvéhez, különös tekintettel a kihalt családokra“.

Dr. Sólyom Fekete Ferenc a megígért összefoglaló értekezést a május havi választmányi ülésre írta meg s „A Hunyadiak rokon-sága“ címen, leánya Sólyom Fekete Margit k. a. olvasta fel. A választmány a becses dolgozatot dr. Wertner Mór tanulmánya mellett az Évkönyvek 1900-iki folyamának 3-ik vaskos füzetében adta ki.

A Társulatnak ezen gyűlését ismét a gyász hangulata árnyékolta be, mert az elnöki jelentések kapcsán dr. Sólyom Fekete Ferenc alelnök meghatottsággal és fájdalommal teljes részvétellel emlékezett meg Pogány György tiszteleti tagnak, március 24-én történt elhunytáról. A megboldogult egyik legerősebb támasza, igazi oszlopa volt Társulatunknak. Mint a megye főispánja ott állott Társulatunk bölcsőjénél; ettől kezdve mindenkor gondoskodott a Társulat számára azon segédeszközökről, melyeknek megszerzése hivatalos állásánál fogva módjában állott, jegyzőkönyveink, irattárunk és évkönyveink számtalanszor említik az ő

¹ L. XI. Évk. 88. l.

ügybúzó tevékenységét, mellyel nemcsak kezdetben gyámolította Társulatunkat, hanem később is iparkodott annak javát előmozdítani. A választmány jegyzőkönyvben örökitette meg az ő emlékét, annak kivonatát pedig, mint részvétíratot közölni rendelte az elhunyt fiával: Pogány Károly Krassó-Szörénymegyei főispánnal, Társulatunk alapító tagjával.

Ugyanezen gyűlés elé terjesztette Bethlen Miklós gróf főispán, a fentebb említett rendelet eredményeképen a hátszegi járásban összeírt római régiségek jegyzékét. A választmány az átiratot köszönettel elfogadván, felhívta Téglás Gábor múzeumigazgatót, hogy a felsorolt régiségek beszerzése tárgyában jelentést tegyen a választmánynak. Egyúttal köszönettel fogadta a levéltárunkban ma is őrzött hunyadmegyei vonatkozású halotti jelentéseknek azon gyűjteményét, melyet Barcsay Gábor ajánlott fel Társulatunknak.

Egy nevezetes kérelmet is tárgyalt ez alkalommal a választmány. A Dévai Lövész-Egylet ugyanis március 17-iki ülése alkalmából Barcsay Kálmán főlövészmeister elnöklete alatt hozott határozata alapján azon kéressel fordult a választmányhoz, hogy a felállítandó lövőpálya számára a Társulat tulajdonát tevő Várhegy északi lankás részletén adjon át egy megfelelő területet. Ennek következtében remélni lehetett, hogy a Várhegynek ezen félre-eső része is meg fog élénkülni és az ott sétálók kedves mulatságban részesülhetnek. A választmány teljesíthetőnek találta a kérelmet és dr. Sólyom Fekete Ferenc, Hajduczky József, dr. Réthy Gyula ügyész és a titkár személyéből álló bizottságot küldött ki, hogy a kért területet megsejmelje s azt a tulajdonjog fentartásával szerződészerűleg adja át a Lövész-Egyletnek, mely a pályát még a tavasz folyamán akarta elkészíteni.

A közgyűlés előtt egy pár nappal a választmány újból ülést tartott, melynek legkiemelkedőbb mozzanata volt dr. Amlacher Albert tiszteleti tagnak Krenner Miklós dr. által bemutatott értekezése: „Adalékok a Makray-család származásához.“ A mű eredetileg csak kéziratban és német nyelven készült s azt Sólyom Fekete Margit k. a. fordította magyar nyelvre.

Társulatunk ez évi XXI. közgyűlését december hó 16-án a Dévai Nemzeti Kaszinó nagytermében tartotta meg. A látogatott gyűlésen, mint rendesen, számos rokon-egyesület képviseltette

magát kiküldötteivel, számosan pedig átiratban üdvözölték a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatot.

Egy főntebb említett választmányi határozat értelmében Torma Zsófia emlékezetének szánt ezen közgyűlésen az elnöki megnyitó-beszéd után Téglás Gábor felolvasta dr. Torma Zsófiáról írt emlékbeszédét.¹ A beszédben felsorolt adatok kiegészítéseül dr. Hermann Antal mondott el érdekes jellemvonásokat Torma Zsófia életéből.

Majd dr. Krenner Miklós olvasta fel Koncz József marosvásárhelyi tanárnak ama bevezetését, melyet Benkő József »Transylvánia speciális« című kiadatlan latin műve hunyadmegyei vonatkozású fejezeteinek általa fordított részéhez írt. Az 1780-ban írt munka annyival becsesebb reánk nézve, mert ez Hunyadmegyének első monographiája.

A titkári jelentés a társulati évnek eddig nagy vonásokban ismertetett eseményeit foglalja össze, a múzeumigazgató jelentése pedig gyűjteményeinknek gyarapodásáról ad számot. Ez utóbbinak figyelemreméltó mozzanatai a következők: Megkezdődött ez évben a vidékszerzte összegyűjtésre váró felírással és faragványos emlékek beszállítása. Ezen munka a legnagyobb méretekben a hátszegi járásban indult meg Bethlen Miklós gróf főispán és Pietsch Sándor főszolgabíró választmányi tagok búzgoldása folytán. A nagy tevékenység közepette azonban még mindig a legnagyobb akadályul szolgált azon nyugtalanító kérdés megoldatlansága, hogy hol és miként rendezhető el a mindinkább gyarapodó lapidarium?

A várhelyi castrum ez évi leletei közül szobrászatilag is figyelemreméltó az a márványból faragott sas, melyhez hasonló a régi Dacia területén még elő nem került. Ehhez csatlakozik még Várhelyről két gondosan faragott oszlopfej, egy delfines faragvány és számos bélyeges téglatöredék. Vecelről bélyeges téglák, bronz-töredékek és gyöngyök kerültek elő. A római bányák székelyéről, Zalatináról (Ampdum) két felírással és egy faragott kő jutott múzeumunkba néhány bélyeges téglával együtt; Déváról pedig kőfejtés közben előkerült bronzleletet szerzett be a múzeumigazgató.

Az ajándékozók sorában Fáy Béláné gr. Kuun Irma úr-asszonyon kívül még Koncz Gyula tvszéki bíró, Fábián Imréné úrnő

¹ Dr. Torma Zsófia emlékezete. XII. Évk. 3—28. 1.

(4 drb. consularis-érem a lozsádi »kincses-hely«-ről) és Téglás Géza szerepelnek (várhegyi praehistoricus cserepek).

A múzeum gyűjteményeivel szorosan összefüggő megyei monographiának első kötetről már azt jelenthette ezúttal Téglás Gábor, hogy az már legközelebb elhagyja a sajtót.

Társulatunk vagyona ez évben a pénztári kimutatás szerint kitett 12730 koronát, a tagok száma 303-ra emelkedett.

A közgyűlés gr. Kuun Géza elnök indítványára dr. Wertner Mórt a Hunyadiakról legutóbb írt nagybecsű művéért és egyéb irodalmi érdemeiért a Társulat tiszteletbeli tagjává választotta. Minthogy a tisztviselőknek három évi ciklusra terjedő megbízatása ismét lejárt és minthogy a tisztikarban ezidő szerint semmiféle személyi változásnak szüksége nem forgott fenn, ennél fogva a közgyűlés megújította a hivataluk viselésére szóló megbízatásukat s egyszersmind a választmányt is kiegészítette. A közgyűlés befejezése után a Társulatok képviselői előbb Téglás Gábor, majd estefelé Marosnémetiben gróf Kuun Géza vendégszeretetének örvendettek.

(Folyt. köv.)

Ballun Ernő.

TÁRCA.

Bethlen Gábor.

Ünnepi beszéd.¹

Örökre dicső és nagy fejedelmünk, Bethlen Gábor szülőháza előtt állva, nem tudom megmondani, hogy vajjon ebben a pillanatban a hálának, vagy a kegyeletnek, a hazaszeretetnek, vagy a vallásosságnak érzelmei erősebbek-e lelkemben. Nem tudom, de úgy érzem, hogy e szent érzelmeknek mindenikével rendelkezem; úgy érzem, hogy e szent érzelmeknek összesége teljes mértékben betölti szívemnek, lelkemnek minden legkisebb részecskéjét.

Ez az aránylag jelentéktelen kis ház, a Bethlen Gábor fejedelem szülőháza, először épen 290 esztendővel volt ellátva emlékkövel, vagy talán inkább címeres emléktáblával. A nagy fejedelem testvéröccse, Bethlen István készítette azt szintén Kolozsváron. Ez a leírások után ítélve, bizonyára igen szép és díszes emléktábla, hogy és hogynem, a 18-ik század végén a nagyenyedi Bethlen-kollégium gyűjteményében volt. Ott volt bizonyára az 1848—49-iki szabadságharcig. És akkor, mikor Enyeden és az ott lévő Bethlen-kollégiumban kő kövön nem maradt, ez a Bethlen István által készített emléktábla is eltűnt. Megsemmisült-e, vagy mi lett vele, sajnálattal nincs tudomásunk róla.

Tizenegy esztendővel ezelőtt voltam először ezen a helyen, úgy már, mint a Bethlen-kollégiumnak rendes tanára. Akkor fogamzott meg lelkemben az az elhatározás, hogy a Bethlen Gábor fejedelem minden jel nélküli szülőházát emléktáblával, épen a Bethlen-kollégium ifjúságának kell ellátnia. És azóta, mint a Bethlen-kollégium főgimnáziumának történelem tanára állandóan felszínen tartottam ezt a kérdést. Minden esztendőben említést

¹ Elmondott 1909 május hó 8-án Marosillyén a Bethlen Gábor szülőháza emléktáblájának leleplezési ünnepélyén.

tettem a megfelelő osztályok ifjúsága előtt azon erkölcsi kötelezettségről, mely az emléktábla kérdésével kapcsolatosan legelső sorban épen reá hármlík. A megvalósítás kérdését szándékosan nem vettem a kezeim közé, mert hiszen épen az volt a határozott és kitűzött célom, hogy az ifjúság maga, önként jöjjön reá e tekintetben kötelezettségére. És hála legyen a jó Istennek, céomat elértem. Már ezelőtt is egy pár alkalommal fölmerült a megvalósítás ügye, de különböző okok miatt elmaradott. Az idei főgimnáziumi ifjúságé a megvalósítás érdeme. Ime, ők azok, akik semmi akadályt nem tekintve, határozott célul tűzték ki a Bethlen Gábor szülőházának emléktáblával való megjelölését. És nemes törekvésüket ime siker koronázta. Búzgóságuknak meg van az eredménye. A társadalom segítségével és lelkes támogatásával itt van a második emléktábla, amely hivatva van hirdetni évtizedeken,¹ évszázadokon keresztül az utókornak, hogy »Ebben a házban született 1580-ban Bethlen Gábor, Erdély dicső fejedelme s a gyulafehérvári – nagyenyedi Bethlen-kollegium alapítója.«² — Igen ebben az igénytelen kis házban született az erdélyi dicső fejedelemség legkiválóbb képviselője, Erdély Mátyás királya, Bethlen Gábor!

Erdélyi nemzeti fejedelemség! A magyar nemzeti dicsőségnek mennyi emlékét újítja fel ez a név lelkünkben! Épen akkor keletkezett, mikor nemzeti szempontból a legnagyobb szükség volt reá. Mohácsnál utoljára lobogott a teljesen önálló és független Magyarország lobogója, ott aláhanyatlott s azóta nincs teljesen önálló és független nemzeti állam! Megszűnt az önálló magyar nemzeti királyság, meg a magyar udvartartás s hazánk ettől az időtől kezdve idegen érdekek szekerét tolta évszázadokon keresztül. Ebben a vészes időben keletkezett az erdélyi nemzeti fejedelemség, magyar nemzeti fejedelemmel, magyar udvartartással.

A szomszéd Alsófehérvármegyében levő Alvincen orozva meggyilkolt Martinuzzi volt az, aki belátta egy szervezendő erdélyi nemzeti fejedelemség jelentőségét s mintegy megjelölte a módokat, melyeknek megtartásával ez a kis terület védője, ortal-

¹ Fölhívjuk olvasóink figyelmét néhai Kontz József tört. írónak: „*Marosillye vára és uradalma*“ c. cikkére, amely X. Évkönyvünk 122—132. lapjain jelent meg, ahol közölve van Bethlen Gábor szülőházának a képe is. (Szerkesztő.)

² Az emléktábla teljes szövege.

mazója lehet a két hatalmas ellenség, a török és német által marcangolt Magyarországnak. És épen ez a *jelentősége magyar nemzeti szempontból* az erdélyi nemzeti fejedelemségnek.

A gyulafehérvári udvartartás, a nem létező magyar királyi udvartartást pótolja, a hol védelmet, édes otthont talál minden ami magyar. Bocskay István szerint az erdélyi nemzeti fejedelemségre, épen magyar nemzeti szempontból mindaddig szükség van, míg a magyar korona idegen uralkodó fején van. Ezt a Bocskay-féle rendelkezést követte és tette teljesen magáévá Bethlen Gábor is.

Hogy ez a kis ország világtörténelmi tényező lehetett, annak pedig az az egyik legfőbb oka, hogy teljesen önálló, szabad és független volt. Saját maga rendelkezett mindazon kellékekkel, a melyek egy ország függetlenségéhez, önállóságához szükségesek: meg volt a saját önálló hadserege, pénzügye és külügye. A másik oka pedig az, hogy olyan fejedelmek voltak, akik a rendelkezésükre álló eszközökkel tudtak élni s az országnak tudtak nevet, tekintélyt szerezni a külföld előtt is.

Különösen ilyen volt az erdélyi fejedelmek közül Marosillye nagy szülöttje, Erdély Mátyás királya, Bethlen Gábor.

Az ő dicsőséges uralmát költők és történetírók egyaránt Erdély aranykorának nevezik. 16 éves rövid uralkodása alatt naggyá, hatalmassá tette a kis Erdélyt.

Földművelése, ipara, kereskedelme, bányászata, szellemi élete olyan virágzásnak indult, hogy vetélkedhetett Európa bármelyik hasonló nagyságú országával.

Bethlen Gábor volt a legelső magyar uralkodó, aki a szó teljes értelmében *igazi magyar kulturpolitikát* csinált. A legnagyobb magyar, Széchenyi István lelkét látom megjelenni benne a XVII. század elején s mintha hallanám ajkairól a nagy Széchenyi szavait: a magyarságot meg kell erősíteni anyagilag, szellemileg, hogy a magyar idővel a nemzetiségek előtt utánzásra méltó lehessen. — Ime Széchenyi nemzetmentő, nemzeterősítő politikája a Bethlen Gábor fejedelem törekvéseiben.

Ott látom azonban megjelenni benne teljes mértékben a Kossuth Lajos törekvéseit és céljait is. Önállóság és függetlenség nélkül nincs állami élet. Csak az a nemzet képes haladni, fejlődni,

amelynek teljes önállósága és függetlensége van. Ez a tudat adja kezébe a fegyvert a Habsburgok elnyomásával szemben s ez a tudat viszi őt diadalról diadalra a magyar nemzeti ügy és a lelkiismereti szabadság védelmében. Igen, a lelkiismereti szabadság védelme, ez a Bethlen Gábor egyik örökre legnagyobb dicsősége.

Védi a *magyar protestántizmust*, tehát a *lelkiismereti szabadságot* s ugyanakkor védi a magyar nemzeti ügyet. A magyar nemzeti ügy és a magyar protestántizmus ügye a Bethlen Gábor *fejedelmi egyéniségében valósággal összeforrott*. Ő látta be a legteljesebb mértékben azt, hogy a magyar protestántizmus sorsa s a magyar nemzet sorsa valósággal össze vannak kapcsolva; egyiknek a szabadsága a másikra is szabadságot, egyiknek az elnyomtatása a másikra is elnyomtatást jelent. Protestáns fejedelem volt, anélkül azonban, hogy elfogult lett volna. Uralkodása alatt a katolikusok, unitáriusok, sőt az általa betelepített anabaptisták is teljes vallásszabadságot élveztek. Tekintélyes összeggel segítyezi Káldy György jezsuita papot magyar biblia fordítása kiadásában. Nemesi rangra emeli Erdély protestáns papságát s ez által lényegesen hozzájárult a magyar ügy erősítéséhez.

Magyar nemzeti kulturpolitikája szempontjából azonban a legnevezetesebb alkotása a Bethlen-kollégium alapítása Gyulafehérváron, a ma Nagyenyeden lévő Bethlen-kollégium, a mi édes otthonunk, a mi »Alma mater«-ünk.

Ha van ma széles Magyarország területén iskola, amelynek sorsa össze van forrva a nemzet életével, ha van iskola, amely nagy szolgálatokat tett a magyar nemzeti ügynek: *úgy a Bethlen Gábor által alapított iskola az!*

A mai kor embere nagyon nehezen tudja elképzelni az iskola nagy jelentőségét, ha nem tudja azt, hogy a régi Erdély területén, ahol jelenleg a különböző iskoláknak százai vannak, hosszú időn keresztül egyetlen, számottevő iskola csak ez volt. Ez az iskola terjesztette a hitet, tudományt és minden időkben az igaz magyar nemzeti eszmét. Erdély Magyarországa megtartásában, megmentésében a Bethlen Gábor kollégiumának soha el nem múló érdemei vannak. Gazdag alapítványaival ezereknek és ezereknek tette lehetővé az iskolázást, a tanulást.

Mint a most is élő és virágzó Bethlen-kollegium ifjúsága és tanárai jöttünk el e szent helyre, hogy lerójjuk mélységes hálán-

kat, kegyeletünket a dicső fejedelem emléke iránt. Eljöttünk azonban azzal a komoly és erős elhatározással is, hogy itt a nagy fejedelem szülőháza előtt mintegy fogadást tegyünk arról, hogy azon eszméket, melyeket Bethlen Gábor képviselt, hűségesen ápoljuk, gondozzuk és igyekezzünk azokat átültetni a reánk bízott ifjúság szívébe. Ezen eszmék pedig: *a kötelességteljesítés, az igazi egészséges felvilágosodott gondolkodás és a magyar nemzeti függetlenség és szabadság eszméje*. A másik kettő mellett különösen ez az utóbbi az, amely valósággal ólomsúllyal nehezedik reánk. Igenis vallom itt a Bethlen Gábor szülőháza előtt, hogy a magyar ifjúság lelkébe nem a megalkuvásnak a politikáját kell beültetnünk, hanem a *legtökéletesebb nemzeti függetlenség és szabadság gondolatát*. Ideálokat kell becsepegtetnünk az ők lelkükbe, olyanokat, melyet Bethlen Gábor is képviselt. Hogy aztán az iskolából az életbe kikerülve mi lesz velük, az más lapra tartozik. Mi tehát a Bethlen-kollégiumnak ifjúsága és tanárai ime fogadást teszünk, hogy a Bethlen Gábor elveihez, eszméihez ragaszkodunk.

Mint a Mohamed hitét valló a Mekkában lévő Kaaba követ, úgy fogjuk mi is időnként — talán minden 5 vagy 10 esztendőben — felkeresni ez egyszerű gránit lappal megjelölt házat. Igenis elfogunk mi időnként idejönni, hogy erőt, lelkesedést és hazafias érzést merítsünk e ház előtt s a legnemesebb érzelmekkel eltelve térjünk haza.

Kedves és el nem mulasztható kötelezettséget kell lerónom, itt a t. közönség színe előtt. A Bethlen-kollegium Elöljárósága, tanárkara és ifjúsága nevében a legmélyebben érzett hálának kell kifejezést adnom a Bethlen Gábor szülőházának birtokosai iránt. A br. Bornemissza és br. Jósika-családok hazaszeretete és történeti érzéke tette lehetővé csupán, hogy ez a ház, ez a reánk nézve szent hely még megvan, még épen van. Ezeknek a hazafias főúri családoknak hazafias érzése nélkül ez a ház is bizonyára ott volna eddig, ahol annyi más ezekből a dicső időkben: a megsemmisülés után. Kérjük is, kérve kérjük a mélt. főúri családot, kérjük e ház tulajdonosát, hogy viseljék gondját ez épületnek, mert ennek egyszerű, ódon falai s annak minden zege-zuga magyar vitézségről, hazaszeretetről és magyar dicsőségről tanít. Viseljék gondját, hogy ez az épület időtlen-időken át taníthassa azon dicső eszméket, melyeket a benne született Bethlen Gábor neve képvisel.

Ez az emléktábla itt fog állani s adja Isten álljon is időtlen-időkig Marosillye lelkes és hazafias közönsége előtt. Itt fog állani abban a vármegyében, melynek minden egyes fűszála a régi nagyságról, régi dicsőségről regél, abban a vármegyében, amely tanuja volt a Hunyadiak dicsőségének, a Hunyadiak, a Kinizsiek és és Bemek világra szóló vitézségének.

Méltó helyet foglal el ezek között a nagyok, ezek között a dicsők között Marosillye nagy szülöttje Bethlen Gábor is. Ez az emléktábla arra inti, arra figyelmezteti e község és e vidék minden egyes lakóját, hogy ne keressék soha azon tényezőket, a melyek a különböző vallású, társadalmi állású és nemzetiségű lakosságát egymástól elválasztják, hanem a Bethlen Gábor szellemében csak azon tényezőket keressék, amelyek az egész lakosságot egyesíteni képesek, ez pedig csak egy lehet: *a hazaszeretet*.

Ebben, *a hazaszereteten vetélkedjenek Marosillye lakói* s akkor méltók lesznek községük dicső nagy szülöttje a Bethlen Gábor emlékéhez. Ragaszkodjanak ehhez a földhöz, szeressék azt, melynek minden göröngye honfiui vérrrel áztatott; tépjenek ki szívükből minden olyan eszmét, amely nem a hazaszeretet emlőjén táplálkozik s énekeljék maguk között, énekeljék velünk most, de szívük sugallatát követve, hogy :

„Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar
Bölcsöd ez, s majdan sírod is, mely ápol s eltakar,
A nagy világon e kívül nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell«

Bodrogi János.

Emléktábla a Bethlen Gábor szülőházán.

A nagyenyedi Bethlen-kollegium főgimn. ifjúsága f. év május hó 8-án emléktáblával látta el a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Marosillyei szülőházát.

A kellemetlen hűvös idő dacára ez ünnepély összegyűjtötte a község és vidék magyarságának egy jó nagy részét. Ott voltak azonkívül erdélyi részünk országos jellegű tudományos és irod. társulatai, az Erdélyi Múzeum Egylet és az Erdélyi Irod. Társ. megbízottjai, a szomszédos

vármegyék küldöttjei, a szászvárosi Kun-kollegium 60 diákja 5 tanár kíséretében, a dévai áll. főreálisk. ifjúsága és tanárkara tekintélyes küldöttsége Göllner Károly kir. ig. vezetése mellett, Nagyenyed, Gyulafehérvár városok, az Alsófehér- és Hunyadmegyei Tört. Társulatok, a budapesti és kolozsvári ifj. Bethlen Gábor-körök, a kolozsvári ref. theol. ifj., a hunyadmegyei ref. egyházmegye stb. küldöttei és megbízottjai. A Bethlen-kollégium képviselőjében 70 diák és 12 tanár jelent meg.

Az érkező vendégeket a vasúti állomáson dr. Halász kir. közjegyző

Emléktábla a Bethlen Gábor szülőházán.

fogadta a község nevében, mely után az egész nagy menet megindult az ünnepély színhelyére. Elől a helybeli állami elemi iskola ifjúsága haladt nemzeti lobogóval, azután pedig a helybeli testületek és az érkezett vendégek hosszú sora következett. Az egész útvonalon lelkes, ünneplő közönség üdvözölte az elhaladókat.

Az ünnepély színterét a báró Jósika-uradalom kiváló főerdésze Csató Pál díszítette fel nagy gonddal és igen ízlésesen. A közönség megérkezése után azonnal megkezdődött a lélekemelő ünnepély. A közön-

ség a Himnuszt énekelte el, mely után *Bodrogi János* Bethlen-koll. főgimn. tanár tartotta meg ünnepi beszédét.

A beszéd után a főgimn. ifj. önképzőköri dalkara, azután pedig *Jeney Endre* VIII. o. t. szavalata következett. Majd *Berde Károly* VIII. o. t. helyezte el a főgimn. ifj. koszorúját. Az emléktáblát az uradalom nevében *Csaló* Pál főerdész vette át. Koszorúkat helyeztek még: 1. Báró Bornemisza-család. 2. Bethlen-koll. Előljárósága. 3. Bethlen-koll. tanítóképző. 4. Erdélyi Múzeum-Egylet. 5. Erdélyi Irod. Társaság. 6. Hunyadvármegye közönsége. 7. Gyulafehérvár. 8. Nagy-Enyed. 9. Szászvárosi Kún-koll. ifj. 10. Dévai m. kir. állami főreáliskola ifj. 11. Budapesti és kolozsvári Bethlen Gábor-kör. 12. Kolozsvári ref. theol. ifj. 13. Alsófehérmegyei Tört. és Rég. Társ. 14. Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. 15. Hunyadi ref. egyházmegye. 16. Marosillye község. 17. Marosillyei kaszinó. 18. Marosillyei polgári kör és 19. a marosillyei ref. egyház.

A koszorúk között feltűnően szép volt a Hunyadvármegye és a Bethlen Gábor ifjúsági körök remek koszorúja. A szebbnél-szebb koszorúkat az emléktábla alá e célra helyezett állványra helyezték el. Legfelül egészen külön volt a Bethlen-koll. ifj. koszorúja. A Szózat elénekelésével záródott be a szépen sikerült ünnepély.

Az emléktábla fekete gránit, 90 cm. széles és 130 cm. hosszú. Az aranyozott felírat pedig a következő:

Ebben a házban született 1580-ban Bethlen Gábor Erdély dicső fejedelme s gyulafehérvár—nagyenyedi Bethlen-koll. alapítója. Ezt az emléktáblát örök hálája jeléül állította a Bethlen-koll. főgimn. ifjúsága 1909 május 8.

A leleplezési ünnepély után a Bethlen-koll. ifjúsága és tanárai a báró Jósika Sámuel vendégei voltak vacsorára.

Estve a kaszinó helyiségében jótékony célú műsoros estély volt, mely alkalommal *Bodrogi János* tanár tartott felolvasást Bethlen Gáborné, szül. Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszonyról. Szavalt *Felméri* Sándor tanár s a dévai főreálisk. ifjúsága adta elő a »Czinka Panna« melodramát. Ezenkívül a Bethlen-koll. ifj. zenekara adott elő zenedarabokat.

Az estély úgy erkölcsileg, mint anyagilag igen szépen sikerült.

Igy tehát most már a Bethlen Gábor fejedelem szülőháza sem áll jeletlenül többé Emléktáblával látta el épen az az ifjúság, amely minden tekintetben a legilletékesebb volt arra: a nagyenyedi Bethlen-koll. főgimn. derék és lelkes ifjúsága.

Bodrogi János.

Hunyadmegyei oklevéltár.

Hátszegvidék vásártartási adománylevelei.

Hunyadvármegye megkezdett monografiája folytatásának írói számára szándékozom egy pár adatot a rendelkezésre bocsátani, akkor amidőn a vármegye hátszegvidéki részére vonatkozó vásártartási adományleveleket leközlöm . . . Egyben sajnálatomnak kell kifejezést adnom azért, hogy a legszorgosabb utánpótlás dacára sem sikerült az alább következő három adománylevélnél többet fellelnem. De mindenesetre ezen három darab is, az ipar és kereskedelem fejlődési történetének egy-egy kis atomját képezvén, hozzájárulnak annak összeállításához.

Beccsel bírhatnak ezen adománylevelek a genealogiai kutatók előtt is, amennyiben Hátszegvidék (Districtu de Hachok, de Hatzak, Hatsokiensis) három igen tekintélyes ősnemes családjainak a malomvízi Kendeffy, a felsőszálláspataki Kenderessy és a felsőszálláspataki Mara családoknak kiváltságait hozzák nyilvánosságra.

Az első okiratban Báthori Kristóf erdélyi vajda, Kendeffy Miklós, Gáspár és János testvérek kérésére átírja János királynak 1540 január 28-án Váradon kelt adománylevelét, melyben malomvízi Kenderessy Péter, János, Gáspár és Boldizsár részére Boldogasszonyfalván hetivásártartási jogot adományoz.

Ezen okírat a két család közt létezett genealogiai kapcsolatot sejteti. Ugyanis Báthory Kristóf a malomvízi Kendeffy család több tagja kérésére írja át a malomvízi Kenderessy család adománylevelét. Ez a sajátosságos körülmény csakis azon felfogást erősíti, hogy a Kendeffy és Kenderessy család közös eredetű. A szétválás 1450 körül történhetett. 1455-ben malomvízi Kendrys János és Kende László Gencs községben, (Szatmármegye) kapnak részbirtokot. (L.: Bőjthe Ö. Hunyadm. Története 189. lapján.)

Valószínűleg a Kendrys János utódai lesznek a Kenderessyek és a Kende László utódai pedig a Kendeffyek.

A második adománylevélben Apafi Mihály malomvizi Kendeffy Miklós kérésére Boldogasszonyfalvának lakossága és birtokossága részére négy országos vásár tarthatását engedélyezi, tekintettel arra, hogy a gyakori háborukkal járó veszélyes időkben ezen község virágzó állapota mennyit szenvedett.

Az utolsó okmányban I. Ferenc király a felsőszálláspataki Kenderessy és a felsőszálláspataki Mara családoknak Felsőszálláspatakon tartható hetivásár és két országos vásár tarthatásának privilegiumát adományozza.

De lássuk az okiratokat a maguk egész terjedelmében, mert azok több felvilágosítást nyújtanak az érdeklődőnek, mint amennyit a helyszűke miatt itt előadnom lehet.

I.

Báthori Kristóf erdélyi vajda, Kendeffy Miklós, János és Gáspár kérésére átírja és a maga részéről is megerősíti János királynak Nagyváradon január 28-án kelt és malomvizi Kenderessy Péter, János, Gáspár és Boldizsár testvéreknek Boldogasszonyfalván (ma Őralja-bolgogfalva) szombati napra engedélyezett hetivásártartási adománylevelét és egyben Szent András napján (november 30.) továbbá húsvét előtt csütörtökön és az azokat követő ünnepnapokon országos vásár tarthatásának jogát adományozza.

Kelt Kolozsváron, 1578. október 29.

NOS CHRISTOPHORUS BATHORY de Somlio Vaiuoda Transsylvaniae, et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, Quod Egregius Nicolaus Kendefy in sua, et Egregiorum Ioannis et Casparis Kendefy, Fratrum suorum Carnalium, Nominibus, et personis nostram personaliter ueniens in praesentiam exhibuit nobis, et praenotauit quasdam litteras Serenissimi quondam Principis, domini Ioannis, Dei gratia Regis Hungariae etc. confirmationales super celebratione liberorum fororum hebdomadalium in possessione eorundem Bodogazzonfalwa uocata in districtu de Hachok existentem

singulis diebus Sabbathi in qualibet hebdomada emanatas, tenoris infra scripti. Supplices nobis humiliter, ut nos easdem litteras ac omnia et singula in eisdem contenta, ratas, gratas, et accepta habentes, praesentibusque litteris nostris uerbotenus inseri et inscribi facientes perpetuo ualituras confirmari dignemur, quarum quidem litterarum tenor talis est, Nos Joannes Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, Quod nos ad Supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum per eos pro parte ciuium et Incolarum possessionis Egregy Petri Kenderessy de Malomwiz, ac Fratrum suorum Joannis, Casparis et Balthasaris Kenderessy, similiter de Malomwiz Bodogazzonfalva vocata in districtu de Hatzak existente, Maiestati nostrae factam, Tum uero commodo et utilitati eiusdem possessionis quae per Turcas saepe saepius desolata fuisse perhibetur, ut habitatoribus quoque frequentior redderetur, consulere uolentes ad eandem possessionem forum Ebdomadale liberum singulis diebus Sabbathi in qualibet Ebdomada omnino sub eisdem libertatibus, et praerogatiuis, quibus fora Ebdomadalia, liberarum Ciuitatum, Villarumque et possessionum celebrantur ex indulgentia Serenissimi quondam Principis, domini Vladislai Regis predecessoris nostri felicitis memoriae mediante litteris suis nobis in specie productis, concessum perpetuo celebrantur de nouo confirmatiue annuendum, et concedendum duximus. Immo annuimus et concedimus praesentium per uigorem, absque tamen preiudicio aliorum locorum, possessionumque, et fori Ebdomadalis, Quocirca uos uniuersos, et singulos Mercatores, institores, et forenses homines, ac quoslibet viatores serie presentium certificamus et assecuramus, quatenus ad prescriptum forum Ebdomadale liberum, per Nos, ut prefertur, de nouo concessum, et confirmatum, cum omnibus Mercantys, alyisque Rebus et Bonis Vestris, Secure libere et sine omni formidine impedimentoque Rerum, et personarum Vestrarum ueniatis properetis, et accedatis peractisque in ibi cunctis negotiationibus uestris ad propria, uel alia, quae malueritis loca redeatis saluis semper Rebus, et Bonis uestris sub nostra protectione speciali permanentibus, et haec uolumus per omnia loca publica cuiuscunque fori, ubi necesse fuerit, palam et manifeste publicare facere, presentes uero quas secreto Sigillo nostro impendente communiri fecimus. Post harum lecturam semper reddi uolumus, et iubemus presentanti. Datum Varadini feria quarta proxima post festum conuersionis Beati Pauli Apostoli. Anno donimi Millesimo quingentesimo quadragesimo Regnorum uero nostrorum decimo quarto. Nos igitur praemissa dicti Nicolai Kendeffy

nobis modo, quo supra porrecta fauenter Exaudita, et admissa praescriptas litteras confirmationales dicti quondam Serenissimi principis, domini Joannis Regis Hungariae, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, Sed omni prorsus uicio, et suspitione carente, praesentibusque litteris nostris uerbotenus insertas, et inscriptas quo ad earum continentes, Articulos Clausulas, et puncta eatenus, quatenus eadem rite, et legitime existunt emanatae, uiribusque earum ueritas suffragatur, acceptamus, approbamus, ratificamus, ac pro his quorum interest, uel intererit perpetuo ualituras gratiose confirmamus. Et nihilominus attentis et consideratis fidelitate et fidelibus seruitys praefatorum Nicolai, Joannis, et Casparis Kendefy de Malomwiz, Tum uero pro commodo, et utilitate Incolarum et Inhabitorum praefatae possessionis Bodogazzonfalwa vocatae in districtu de Hachak existentem habitam ad eandem possessionem Bodogazzonfalwa Nundinas liberas, seu fora annualia libera in festiuitatibus Sancti Andreae Apostoli, et feria quinta ante festum pascae, alysq; diebus festa eadem sequentibus, ad id aptis, et sufficientibus, omni anno omnino sub ysdem libertatibus et praerogatiuis, quibus Nundinae, seu fora annualia aliarum liberarum Ciuitatum, Oppidorum, et Villarum celebrantur, perpetuo celebrantes gratiose duximus annuendum et concedendum, Immo annuimus et concedimus presentium per uigorem absque tamen praeiudicio Nundinarum seu fororum annualium liberorum aliorum quorumlibet locorum: Quocirca Vos Vniuersis et singulos Mercatores, Institores et forenses homines, atque Viatores quoslibet serie presentium afidamus, certificamus et assecuramus quatenus ad dictas Nundinas seu fora annualia per in dicta possessione Bodogazzonfalwa modo premissis celebrari commissas, et concessas cum Mercimonys, rebusque et bonis uestris secure, libere ac sine omni et formidine rerum bonorum, et personarum uestrarum ueniatis, properetis et accedatis, peractisque inibi cunctis negotiationibus uestris ad propria, uel alia quae malueritis loca, redeatis, Saluis semper rebus, et bonis atque personis uestris sub nostra protectione, et tutela speciali remanentibus. Et hac uolumus per fora et alia loca publica ubi necesse fuerit palam, et manifeste proclamari, paesentes uero pendenti Sigillo nostro communitas et post earum lecturam reddi semper uolumus praesentanti. Datum Colosuary uigesima nona die Mensis Octobris, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo octauo.

Cristophorus Bathorj
de Somljo manu propria.

Vollgangus Kowachoczy
Cancellarius manu propria.

Kivül (más kézzel). Anno 1578 Colosvarii Die vigesima nona octobris. Cristophorus Bathori de Somlyo Wayvodae Transscriptum Confirmationales super Nundinis Hebdomadalibus in Boldogasszonyfalva. (Harmadik kézzel). Bodogfalvaj sokadalomról ualo leuel.

(Nagy nyílt alaku kutyabőrön, eredeti aláírásokkal, piros-fehér-zöld színű sodrott selyemzsinóron lefüggő viaszpecsét, egy része elveszett. Eredetije Hunyadvármegye levéltárában.)

II.

Apafi Mihály erdélyi fejedelem malomvizi Kendeffy Miklós közbenjárására Boldogasszonyfalva (ma Óralja-boldogfalva) lakossága részére Virágvasárnapon, Pünkösd utáni csütörtökön, szeptember hó 8-án és november hó 30. napokon négy országos vásár tarthatását adonyozza.

Kelt: Marosvásárhelyen, 1667. I. 23-án.

NOS MICHAEL APAFY DEI gratia Princeps Transylvaniae Partium Regni Hungariae DOMINUS et Siculorum COMES Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis; Quod nos cum ad singularem humilimamque intercessionem Generosi et Fidelis nostri Nicolai Kendefi de Malomvíz pro partibus et in personis universorum Possessorum, Incolarum et Inhabitorum possessionis Boldogh-Aszszonyfalva in Districtu Hatsokiensis in Comitatu Hunyadiensis existente factam; Tum vero volentes etiam utilitatem et commodum Regni nostri Transylvaniae promovere, popolorumque, et Inhabitorum praefatae Possessionis Boldogh-Aszszonyfalva ruinae et desolationi subvenire, in quam ipsi ob creberrimorum bellorum et temporum periculosissimorum flatus fluctuantes devenisse perhibentur, quatuor Fora annualia seu Nundinas liberas videlicet Primam ad diem Dominicam Palmarum, Secundam ad feriam quintam post festum sacrae Pentecostes, Tertiam ad Festum Nativitatis Beatae Mariae Virginis, quartam ad festum Sancti Andreae, alysq; diebus ipsas festivitates sequentibusque, ad id videlicet necessaries et sufficientibus: Item Fora etiam hebdomadalia singulis diebus Sabbathi in quibuslibet Septimanis, antea quoque eisdem per legitimos Regni huius Transylvaniae Principes praedecessores videlicet nostros, pro ut ex litteris Privilegialibus super inde confectis et coram nobis in specie productis constitit concessa omnino sub ysdem libertatibus et praerogativis quibus Nundinae, seu Fora annualia et hebdomadalia aliarum liberarum

Civitatum nostrarum Oppidorum, Villarum et Possessionum celebrantur, denuo annuendum duximus et concedendum imo annuimus et concedimus praesentium per vigorem. Quocirca vos universos et singulos Mercatores, Institores, atque alios forenses et viatores homines quorumlibet locorum praesentium serie affidamus, certificamus, et assecuramus, quatenus ad praedicta fora Annualia et hebdomadalia per Nos in praescripta Possessione Boldogh-Aszszonyfalva, modo praemisso perpetuo celebrari commissa et concessa, cum omnibus mercimonijs, rebus et bonis vestris universis libere, secure et sine omni pavore, veniatis properetis, et accedatis peractisque inibi negotiationibus vestris, ad propria vel alia quae malueritis loca redeatis, salvis semper rebus et personis vestris sub nostra protectione et tutela speciali permanentibus. Et haec volumus in foris et alys locis publicis ubi necesse fuerit palam fieri et proclamari. Praesentes vero quas Authentico et pendenti sigillo nostro communiri fecimus, post earum lecturam, semper reddi volumus et jubemus praesentanti. DATVM in Civitate nostra Maros-Vásárhely die vigesima tertia Mensis January ANNO Domini Millesimo Sexcentesimo Septimo.

Michael Apafi manu propria.

Ioannes Betlen

Cancellarius manu propria.

Kihirdetési záradék: (A felhajtott margón.) Anno 1683 7-ma. Decembris In Generali Sedria Comitatus Hunyadienses in oppido Vajdahunyad celebrata praesentes sunt exhibita lectae et publicatae nemine contradicente ac extradatae, per Thomam Apaczay Jur. Notarum manu propria.

Kivül: (más kézzel) Anno 1667. 23. Januarii Literae Privilegiales Michaelis Apafi super quatuor Foris Annualibus Hebdomadalis in Possessione Boldogh-Aszszonyfalva ad intercessionem Nicolai Kendeffi de Malomviz celebrandis concessae.

(Nagy nyílt alaku kutyabőrön, eredeti aláírásokkal, piros kék-sárga-zöld sodrott selyem zsinóron lefüggő esztergályozott fatokban vörös viaszba nyomott pecséttel. Eredetije Hunyadvármegye levéltárában.)

III.

I. Ferenc király a felsőszálláspataki Kenderessy és Mara családok részére Felsőszálláspatakon Szent György napján (február 15.) és Szent Mihály napján (május 8.) tartandó országos vásártartási és minden csütörtökön,

ha arra ünnep nem esik, ha pedig ünnepnappal esik össze, akkor a következő hétköznapon tartandó heti-vásártartási jogot adományoz.

Kelt: Bécs, 1821. május 4.

1189. 821. Nos Franciscus Primus, Divina Favente Clementia Austriae Imperator; Hierosolymae, Apostolicus Hungariae, Bohemiae, Lombardiae, et Venetiarum, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Gallitiae, et Lodomeriae Rex, Archidux Austriae, Dux Lotharingiae, Salisburgi, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Superioris et Inferioris Silesiae, Magnus Princeps Transylvaniae, Marchio Moraviae, Comes Habsburgi, Tyrolis et Siculorum etc. etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod Nos, cum ad nonnullorum Fidelium Nostrorum humillimam intercessionem Nostrae propterea factam Majestati, tum vero demmissarum precum Familiarum Condivisionalium Kenderesi et Mara Pagi Felsőszálláspataka Possessorum, benigna habita reflexione, volentes insuper utilitatem, et commodum Haeriditarii Nostri Magni Principatus Transylvaniae promovere, et Populis, Incolisque ejusdem succurere, in Pago Felsőszálláspataka Comitatus Hunyad ingremiato duas Nundinas Anniversarias diebus Sancti Georgii veteris, et Sancti Michaelis novi Styli, praeterea etiam Fora seu Nundinas hebdomadales singulo die Iovis, si in hunc dies Festus non incidat, sin secus autem igitur die, seu FERIA proxima non impedita, sub iisdem omnino libertatibus, Iuribus, Privilegiis, et immunitatibus, quibus aliarum Civitatum, Oppidorum, Villarum, et Possessionum Nundinae anniversariae, et Fora hebdomadalia celebrantur, perpetuo celebrandas gratiose indulgendas, et concedendas esse duximus, annuentes, et concedentes, imo annuimus et concedimus praesentium per vigorem, absque tamen praeiudicio Nundinarum, seu Fororum annuallium, et hebdomadalium aliorum Locorum. Quocirca Vos universos et singulos Mercatores, Negotiatores, Institores, et forenses homines atque viatores quoslibet harum serie assecuramus, affidamus et certificamus, quatenus ad praedictas Nundinas, et Fora hebdomadalia per Nos in Pago Felsőszálláspataka modo praemisso celebrari indultas, et concessas cum omnibus mercimoniis, rebusque justis, et bonis secure, libere ac sine pavore, et periculo personarum, rerumque mercimoniorum Vestrorum veniatis, properetis, et accedatis, peratisque ibidem cunctis Negotiationibus Vestris, ad propria, vel alia, quae malueritis Loca redeatis, salvis semper rebus, ac bonis atque personis Vestris sub Nostra protectione et Tutela

Caesaria, ac Regia Principali speciali permanentibus. Quod volumus in aliis Foris publicas ubique palam fieri, publicarique, et proclamari, praesentes vero Litteras Nostras Secretiori Sigillo Nostro Aulico pendenti communitas, et roboratas post earum lecturam semper reddi praesentanti. Datum in Imperiali Urbe Nostra Vienna Austriae, die quarta Mensis Maji, Anno Domini Millesimo Octingentesimo Vigesimo Primo Regnorum Nostrorum Trigesimo.

Franciscus manu propria

Samuel Comes Teleki

Comes Joannes Nepom. Esterhazy Coll.

Protocollatum in Libro Regio Primae Classis Pagina: 163. Quod testatum redditur per Secretarium Transylvanico Aulicum, et Archivi Directorem. Emericum Füstös manu propria.

Kihirdetési záradék: Praesentes b. Litterae Collationis per Impetrantes exhibitae, presentatae, lectae, publicatae, et Eisdem Impetrantibus e Regio Magni Principatus Transilvaniae Gubernio die Octava Mensis Novembris Anno Domini Millesimo Octingentesimo Vigesimo Primo.

Extradatae per Antonium Sebes de
Zilah manu propria Secretarium
Gubernialem.

(Arany nyomással diszitett vörös papírral fedett táblába kötött négy pergamen levélre írva, eredeti aláírásokkal. A király neve és címei, valamint a család és a község neve arany betűkkel van írva. Az összekötő szalagok, valamint a pecsét — valószínűleg selyem zsinóron lefüggő — elvesztek. Eredetije Kenderessy Árpád földbirtokos tulajdonában.)

Közli: *Barcsay Adorján.*

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Adatok a m. kir. kincstári bányászat és azzal rokon ágazatok 1906-ík évi állapotáról.

— Közzéteszi a m. kir. pénzügyminisztérium. — Budapest, 1908—4°—177. I. —

Csak röviddel ezelőtt jutott ez a terjedelmes jelentés — az 1903. és 1905. évekkel együtt — Társulatunk birtokába; a késedelmes ismertetésnek ez az egyedüli oka. Itt még csak azt kell előrebecsátanom, hogy az 1903. és 1905. évekről szóló adatokat, bizonyos fokú elévültségük miatt, külön nem tartom alkalmasaknak az ösmertetésre, de ahol belőlük jó összehasonlító anyagot meríthetünk, kitérek rájuk is.

A munkálatból csak a Hunyadmegyére vonatkozó főbb adatokra kívánok kiterjeszkedni.

1. *Fémbányászat.* A jelentés ily című fejezetében a nagyági m. kir. és társulati bányaművet találjuk vármegyénkből. Sok érdekes adatra bukkanunk az idevágó kimutatásokban.

A bányamű biztosított területe az 1903. évben kimutatott 20-szal szemben 29 zártkutatómánya gyarapodott. Az adományozott bányatelkek 945,452 m²-t tesznek ki. A művelés topografiai viszonyaira nézve jellemző, hogy míg 1903-ban a karban tartott vágatok hossza 71,269 m., addig 1906-ban 84,560 m.; ugyanezen idő alatt az aknák száma (18) 3-mal míg összes mélységük (735 m.) 63 méterrel gyarapodott.

A vasúti vágányok, szellőztető és szállító gépek stb. adatait itt figyelmen kívül hagyva, a bányaműveletek kimutatása érdekelhet közelebbről. Előre bocsátom, hogy az adatok a három jelentésben alig eltérők. Az elővájási munkálatoknál 5309 teljesített munkaszakkal 1411 m³ teljesen meddő kőzetet fejtettek; a föltárásoknál 42213 teljesített munkaszakkal lefejtett 14547 m³ kőzetből 800 q. bányatermék került ki, míg a fejtésnél 18886 teljesített munkaszak eredménye 8964 m³ kőzetben

3149 q. bányatermény volt. Ezeknek a műveleteknek, valamint a velők kapcsolatos biztosítási és egyéb munkálatok költségei 298.361 kor.-t tettek ki, az előző (1905.) évi 311.331 koronával szemben. A mutatókülönbség azonban kb. arányos a produktummal. Legáltalánosabb érdekük azonban bizonynyal a termelt ércek, illetve ezek fémtartalmának adatai.

A jelentések szerint:

1903. évben	3034 q. érceben,	113·79 kg. aranyat,	254·39 kg. ezüstöt,
1905. „	4189 q. „	74·20 „ „	242·70 „ „
1906. „	3949 q. „	101·35 „ „	232·86 „ „

termeltek Nagyágon. Ezekből az adatokból úgy látszik, hogy az 1905. évben sok szegény ércet bányásztak és nagyobb föltáró munkálatokat végeztek.

Szociális szempontból érdekesek a munkásokra vonatkozó adatok is. Itt már észrevehető hanyatlásról szólhatunk, mert míg 1905-ben 27 altisztet és 603 munkást foglalkoztatott a nagyági bányauzem, addig 1906-ban csak 24 altiszt és 433 munkás keresette meg itt kenyerét. Némileg enyhítő körülmény, hogy míg az előző évben csak 1·33 kor., 1906-ban 1·65 kor. átlagos tiszta kereset jutott egy férfi egy-egy munkaszakára.

Mint örvendetes jelenséget meg kell említenünk, hogy évenként átlag csak egy baleset szokott itt előfordúlni.

Ami pedig végül az üzemi eredményeket és vagyoni állapotot illeti, mind a három esztendő — sajnos — deficittel végződött. Némileg ugyan vigasztaló, hogy míg 1905-ben a hiány 158.952 kor.-ra rugott, 1906-ban már csak 61.995 kor.-t tett ki, ami csakugyan tetemes haladás; tekintve azonban az ércek gazdagságát, szinte érthetlen ez az eredménytelenség.

2. *Köszénbányászat.* Az előttünk fekvő jelentésekben még kis szerepet tölt be ez az ágazat, mert mindössze csak a zsilvölgyi m. kir. köszénbányáról történik megemlékezés. De így is csak néhány sorban, mert — mint tudvalevő — az a kincstári birtok 1908-ig a Salgótarjáni Köszénbánya R. T.-nak volt évi 200.000 kor.-ért bérbe adva.

3. *Vasgyárak és vaskő bányák.* Ebben az ágazatban várme-gyénk sűrűn szerepel. A ide tartozó művek részint a vajdahunyadi, részint a kudzsiri m. kir. vasgyári hivatal alá vannak rendelve. A vajdahunyadi hivatal körébe tartoznak: a vajdahunyadi vasgyár, govasdiai vasöntő, gyalári vaskő bánya és a vadu-dobri—govasdiai kötélpálya. Ezeknél a műveknél 1906-ban összesen 82 altiszt és 1696 munkás volt

alkalmazva, (az előző évi 42 + 1936-tal szemben) míg Kudzsiron 30 altiszt és 541 munkás. (Az előző évben is ennyi.)

Ami már most külön a vaskóbányákat illeti, Gyalár környékén 572 zárt kutatmánnyal biztosított területen 3,022.798·8 m² adományozott bányatelken folyik a bányaművelés. (Kudzsir környékén a 105 zártkutatmánnyal biztosított területen bányaművelés nem folyik.) A gyalári vasérc termelés 1906-ban 1,730.878 q-t tett ki, ami az előző évihez képest többletet jelent ugyan, de a 90-es évek 2 millió q-t meghaladó termelésénél jóval alul marad. Az érc vastartalma átlag 47·1⁰/. Ebben az évben tetemes kutatások, előműveletek és föltárások is történtek, főképen a retyisórai altárával keresztezett pátvaskőtelepre nézve.

Az olvasztó- illetve öntőművek üzemét tekintve V.-Hunyadon és Govasdián 679,422 q nyersvasat és 9053 q vasöntvényt állítottak elő, ami az előző évek eredményeit tekintve, az üzem redukcióját bizonyítja, főképen a nyersvas gyártás terén, melyből 1902-ben még 903.381 q-t termeltek. Ezzel szemben a vasöntvény és gépgyártmány előállítására némileg gyarapodó irányzatot mutat.

Kudzsir adatai közül kiemelendő, hogy az üzem évről-évre emelkedőben van. A vaspiac 1906-ban egyébként is elég kedvezően alakult, úgy, hogy a gyár összes műhelyei üzemben voltak s jóformán az összes gyártmány elkelt, legfőképen erdélyi piacokon; de került Budapestre, sőt Bécsbe is. Előállítottak 55814 q rúdvasat, 1684 q durva acélt, 840 q kovácsolt öntött acélt, 931 q hengerelt öntött acélt, 3178 q tégely- és Martin-acél öntvényt, 3520 q gépgyártmányt.¹

A jelentés nem emlékezik meg az egyes gyárak üzleteredményeiről. Ugy tudjuk azonban, hogy a vajdahunyadi vasgyár ebben az évben nem igen járult hozzá a kincstári vagyon gyarapításához.

4. *Bányaiskolák.* Miután a nagyági bányaiskolát 1906. június végével 70 évi fönnállás után beszüntették, megyénk területén csak a petrozsényi szénbánya iskola áll fenn. Ennek célja s berendezése a régebbi pécsi intézetével azonos. A tanfolyam 2 évig tart; de — amint a kimutatásból kivethető — egyszerre csak egy évfolyamot képeznek ki. Petrozsényben 1906. végén 16-an végezték a szénbányaiskolát.

Ism.: Dr. Gaál István.

¹ A szállítás épp ebben az évben könnyebbült meg, miután az Alkenyér—Kudzsiri szárnyvonal a forgalomnak átadatott.

Dr. Szilády Zoltán:

Erdély régi tűzhelyei.

(Ethnographia. 1909. évf.)

Bevezetésül a tűzhely ősalakjairól szól a szerző. Ilyen pl. a Retyezáton látható, melyet az oláh pásztornép használ; alkotórészei: tűzalja, szélfogó és pocok — minden kőből. Ezek a fő alkotórészek a későbbi alakokon, pl. a parasztházak nyílt tűzhelyén is fölismerhetők. A pocok, pucik, kucik (a tűzhely belső zuga); s szerző ebből származtatja a »pocikféreg« = egér, és a »kucik pajtás« = csókos, puszi pajtás elnevezéseket, amit egyik esetben sem írunk alá ily határozott formában.

A második fejezetben az Erdélyben szélteben használatos lepény-sütőről szól, melynek legegyszerűbb formája egy jól hasadó homokkőlap, kődarabokkal alátámasztva. Fejlettebb formájában vaslap, vaslábakon, aminők Hunyadmegyében Berekszón, Brádon s általában Zarándban, továbbá az Erdőháton és Zsilvölgyön találhatók.

Épp ily érdekes a bujdosó vagy cserepulya, mely nem egyéb, mint kőből faragott harang, mely alatt kenyeret stb. sütnék; tehát vándor sütő kemence. Ebben a fejezetben vármegyénk még fontosabb szerepet játszik, mert éppen itt készítik a legtöbb bujdosót s természetesen itt van legjobban elterjedve. Így Nagymászon dacittufából, Piski mellett az Aranyi hegy andezitjéből faragják, míg a megye legnagyobb részében (Erdőhát, Zaránd, Sztrigyvölgy) cserépből való bujdosót, cserepulyát használnak, melyeket Karmazinesd és Danulesd községekben égetik és vándor fazekasok árulják.

Részletesen ösmerteti szerzőnk a szikrafogót is, melyet már Szinte Gábor is leírt az »Erdély« c. folyóiratban. (1903.) Kiveszőben levő eszék; leggyakrabban Sóvárád közelében és a Kisküküllő mentén láthatjuk. Ez egy vesszőből font kúp, mely belülről sárral van kitapasztva s leginkább a nyílt tűzhely fölé akasztják. Hunyadvármegyében néhány kőlap pótolja, melyeket a padláson a kürtőnyílás fölé raknak.

Érdekesen írja le a boglyakemencét, valamint a székelv kályhakemencét (cserepes, csempé) is ; miután azonban megyei adat, — az egy Nagymást kivéve — nem fordul elő, e két fejezetről bővebben nem szólok.

Az utolsó (7-ik) fejezetben »Praehistorikus vonatkozások« címen rövid eszmefuttatást olvashatunk arról, vajjon az ősmertetett tűzhely formák a történelem előtti időkben tűntek-e föl s vajjon változtak-e azóta? Szerző arra az eredményre jut, hogy ámbár némi vonatkozást lehet is találni egy-két ősmertetett diluvialis tűzhely s az erdélyi tűzhelyek közt, de azonos szerkezetű már csak azért sem lehetett, mert a diluvialis ember még nem értett a földműveléshez s így liszt, illetve tészta előállításához sem. A lepénysütőre nézve azonban igen valószínű a neolithikus eredet, amint azt Parác helység határában (Temesvár mellett) történt ásatás egy érdekes lelete bizonyítani látszik.

Az értékes értekezést nemcsak díszíti, de valóban emeli is szerző 16 eredeti rajza.

Ism. : *Dr. Gaál István.*

Telegdi Roth Károly :

A Reketyefalva melletti felső mediterránkorszaki rétegek.

(Földtani Közlöny 1909. 2. füzet p. 11—11.)

A Nopcsa bárótól fölfedezett és először ösmertetett reketyefalvi lelőhely geológiai viszonyainak részletes és pontos leírása mellett szerző az egyes rétegek faunájának lehető teljes begyűjtésére helyezte a főszólyt. Gyűjtésének eredménye valóban szinte meglepő is, mert Nopcsa eddig felsorolt 43 fajával szemben 134 fajt határozott meg szerzőnk; ezek közt egy-kettő olyan is akad, mely a hasonló korú lapugyi faunában sincs meg.

Ime tehát eggyel ismét szaporodott vármegyénk tudományos érdekű és értékű vonzó pontjainak száma.

Ism.: *Dr. Gaál István.*

Szabó Imre :

A gainai leányvásár.

(A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. VIII. évfolyam 3—4. füzet. p. 274—285, hat fénykép) Budapest, 1907.

Tagtársaink, illetve Évkönyvünk olvasói számára kettős érdekű Szabó Imre tagtársunknak »A gainai leányvásár« c. közleménye. Bizonyosan élénk emlékezetünkben van még szerzőnek Társulatunk XXVI. rendes közgyűlésén (1906 X. 28.) hasonló címen tartott, vetített képekkel élénkített, igen sikerült fölolvastása, amelyet tehát jóformán azonosnak tartathatunk a föntidézett folyóiratban megjelent cikkel. Ez az egyik! Másrészt pedig Hunyadvármegyei vonatkozásai miatt tartozik reánk ez a cikk; mindenkép helyén való tehát, hogy ismertessük. Sőt mi több, a cikk megjelenésének időpontját tekintve, határozottan mulasztás számba mehet

eddig késedelmeskedésünk. Meggyőződésem ugyanis, hogy e helyen a történelem, régészet, néprajz és természettudományok körébe tartozó s vármegyénket érintő *minden tudományos értékű közleményt ismertetnünk kellene*. Mily könnyebbség lenne ez azoknak, kik majdan (vajjon mikor?) Hunyadvármegye monografikus földolgozását tűzik ki célul!

Mondom, a késedelem mulasztás. számba is mehet. Miután azonban a szerkesztő Úrnak bejelentettem, hogy én szándékozom ismertetni, a vád csak engem érhet, hogy pedig nálam nem rosszakaraton s hanyagságon múlt, talán alig szorul igazolásra.

Bevezetésem — most látom — oly hosszúra nyúlt, hogy már szinte ez szorul magyarázatra. Ha ez így van, csak azt ismétlem, hogy a bennünket érintő közlemények (akár könyv, akár kisebb értekezés) mindegyikét ismertetnünk kellene. Ezt azonban 1—2 ember nem teheti; *erre taglársaink összeségének össze kellene fogni*.

Szabó Imre cikke pedig különösképp megérdemli érdeklődésünket. Rövid utalással a szomszédos indogermán népek nővásáraira vezeti be értekezését; majd pedig hazánk némely vidékének leányvásárait ismerteti röviden. Így pl. megemlíti a Kalinásza-havasi, pothárdi s a Baja melletti vodica leányvásárokat. Ezután röviden érinti az oláhok beszármaszásának kérdését; s miután magáévá teszi a Réthy László kutatásai nyomán kialakult nézetet, előre jelzi, hogy a gainai leányvásár eredetét balkáni ősi általános nővásárlási szokásra fogja visszavezetni. Utal arra, hogy a Balkánon családonkint elszórtan élő, pásztorkodó nép helyzetéből folyó kényszerűségből időnként és helyenként összegyűlt; ilyenkor beszerezték, illetve kicsere-berélték szükséges cikkeiket s beszerezték a szükséges — asszonyt is. Ezt a szokást pedig annyival is inkább megtartotta az amúgy is konzervatív hajlandóságú pásztor nép, mert hiszen Erdély hegyes vidéke nagyon hasonló viszonyok közé juttatta az oláh-ságot. S hogy csakugyan általános s nem egyedül a Gainára szorítkozó szokásról lehet itt szó, Szabó szerint bizonyítja az is, hogy Erdély több helyén, különösen a havasi jellegűeken, igen gyakori a »la zso« (tánc-hely) nevű dűlő. Ez lenne az utolsó bizonyítéka az egykori általános — természetesen nemzeti táncokkal egybekötött erdélyi leányvásároknak.

Szabó egyébként jóformán teljesen rekonstruálja a gainai leányvásárt abból az időből, amikor ez a szó szoros értelmében leányvásár volt. E célból egy szemtanú elbeszélésére hivatkozik, aki — mint csendőr — 1854-ben maga is végignézte a leányvásárt a Gainai havas tetején. Ezen szemtanú

szerint még ebben az időben is valósággal itt eskette meg a pap az új párt, jöllehet eddig egymás színét sem látták a házasulandók.

Ugy látszik azonban, hogy az 1854-iki egyike volt a legutolsó igazándi leányvásároknak, mert a hetvenes években, — mint azt egy más szemtanú szerint közli — ha meg is maradt a vásár, sőt leány is volt benne bőven, már nem érdemli meg a leányvásár nevet. Már akkor is csak olyan volt, mint ma.

Fölsorolt adataira támaszkodva, Szabó szembe is száll dr. Moldován Gergellyel, aki »A románság« című könyvében (tudni szeretnők mily célból s mily alapon?) tagadja az ilyfajta leányvásárok egykori létezését is. Mert hiszen Moldován csak nem tartja komoly érvelésnek, hogy miután *ma* a leányvásár kifejezés a nép nyelvében nem ismeretes, így leányvásár soha sem *volt*!

Itt lesz tán helyénvaló megjegyeznünk, hogy szerző szerintünk nem domborította ki kellő határozottsággal a maga álláspontját, illetve nem csoportosította érveit úgy, hogy ezek alapján minden olvasó neki adjon igazat s eloszlassa azokat a kételyeket, melyeket az odavetett ellenkező nézetek támasztanak. Ezt pedig könnyen tehette volna. S főképp pedig elmulasztotta azt, hogy a Gaina tetőnek, illetve környékének, mint geografiailag rendkívül alkalmas területnek szereplését előtérbe állítsa. Hiszen az a tény, hogy a Gaina-havas három vármegye (sőt három földrajzi egység) határán van s ezt nagy környék uralja, a körüle élő oláhság pedig életmódra s erkölcsökre nézve ma is nagyon közel áll az ősi (balkáni) oláh néphez, magukban véve is, oly bizonyítékok a leányvásárok egykori, sőt szinte napjainkig való létezése mellett, hogy különbséket nem is kívánhatunk. Ily alapokon induló tanulmánnyal szinte vitán fölüli biztossággal lehetne a dolgot megállapítani.

Hanem térjünk vissza »A gainai leányvásár«-ra.

Szerző (1906 július 22-én szerzett személyes tapasztalata alapján) részletesen, igen élénken s élvezetesen írja le a gainai leányvásár (?) mostan divó lefolyását. Helyesen emeli ki, hogy ámbár ma csakugyan csak vásár, (legfőlebb ösmerkedési alkalom, mint minden más vásár is!) mégis van valami különös havasi jellege. Ezt főképp a környezet s a vásári portéka közül a havasi kürt adja meg; nó meg a szakadatlan kürtölés, aminőt városban persze nem is tűrhetnének meg.

Néhány szóval reflektál a szerző Téglás Gábor egyik közleményére, aki a Gaina tetejét »tavaszi búcsujáró hely«-nek gondolja, mely állítás természetesen minden alapot nélkülöz.

Némi helyreigazításra, Szabó cikkében, csak a Hora név eredete szorúl. Szerzőnk ugyanis a latin »hora« alapján »hajnalhasadás« értelmet s így bizonyos poitikai célzatot tulajdonított a névnek. Tévedését azonban hozzám 1908 április 29-én írt levelében maga látta be s ezzel az utólagos korrekcióval helyre van ütve a kis csorba. Tudvalevő ugyanis, hogy »hora« = »ének« ; Ursz Miklós pedig jó éneke miatt kapta a Hora vulgót.

Nem mulaszthatom el végül Szabó eredeti fényképfölvételeinek kiemelését, mert a képek valóban jellegzetes eredetiségében — nem pedig mondvacsinált csoportosításban — mutatják be a mai gainai leányvásárt.

*

Hogy mily érdemes munkát végzett buzgón kutató s figyelő tagtársunk, néhány sornyi méltatásomból is kitünhetik. Ez volt céljaim egyike. Egyúttal pedig magára a kérdésre s a kérdéssel kapcsolatos dolgokra újból is fölhívom érdeklődő tagtársaink figyelmét.

Ism. : *Dr. Gaál István.*

KÉRELEM.

Társulatunk a megyénkre vonatkozó, de egyuttal az egész erdélyi honismertetés körébe tartozó történeti, földrajzi és egyéb munkákból is *a tagok használatára* szakkönyvtárt óhajt összeállítani. Tisztelettel kérjük tehát azon tagtársainkat s az ügy iránt érdeklődőket, hogy úgy saját munkáikkal, mint e körbe tartozó egyéb művekkel, térképekkel s bármiféle megyei nyomtatvánnyal (halotti jelentések, esküvői meghívók, takarékpénztári zárszámadások, naptárak stb.) *Erdélyi könyvtárunk* gyarapításához hozzájárulni szíves' edjenek.

Társulatunk teljesen kifogyott VI. Évkönyvét szívesen kicseréljük Évkönyveink bármely eddigi kötetével. A példányokat tisztelettel kérjük a titkár címére küldeni. (Vörösmarty-utca 12.)

A »*Hunyadvármegye*« teljes évfolyamának összeállításán fáradozunk, tisztelettel kérjük a t. tagtársainkat és Évkönyvünk olvasóközönségét, hogy az esetleg föltre tett fölösleges lappéldányokat Társulatunk könyvtárának adományozni szíveskedjenek.

Társulatunk eddigi kiadványai:

I.	Évkönyv.	Szerk.	<i>Kun</i> Róbert.	Budapest,	1882.
II.	»	»	»	Arad,	1884.
III.	»	»	»	»	1886.
IV.	»	»	»	Budapest,	1888.
V.	»	»	»	»	1889.
VI.	»	»	<i>Mailand</i> Oszkár.	Kolozsvár	1891.
VII.	»	»	»	»	1893.
VIII.	»	»	<i>Kun</i> Róbert és <i>Téglás</i> Gábor.	Kolozsvár,	1897.
IX.	»	»	<i>Veress</i> Endre dr.	Kolozsvár	1898.
X.	»	»	»	Déva	1899.
XI.	»	»	»	»	1900.
XII.	»	»	»	»	1901.
XIII.	»	»	»	»	1902.
XIV.	»	»	<i>Kolumbán</i> Samu.	»	1904.
XV.	»	»	<i>Ballun</i> Ernő.	»	1905.
XVI.	»	»	<i>Barthos</i> Indár	»	1906.
XVII.	«	»	»	»	1907.
XVIII.	»	»	»	»	1908.

Hunyadmegye nemes családjai: Szerk. *Veress* Endre dr., I. köt. 1 füz. **Hunyadmegye kihalt családjairól:** *Kőváry* Lászlótól. **Hunyadmegye legrégebbi tisztikara:** Dr. *Wertner* Mórtól, ára 40 fill. 2 füz. **A Hunyadiak:** Dr. *Wertner* Mórtól, ára 1 korona.

Hunyadmegye nemes családjai: Szerk. *Barthos* Indár, I. köt. 3 füzet. **Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez:** Dr. *Wertner* Mórtól, ára 80 fillér.

„Tisztesség oszlopa“ vagyis **Hunyadmegye leírása.** Kiadta: *Kőnig* Pál, Déva, 1885. ára 40 fillér.

Benkő József: Hunyadmegyéről. Kiadta és fordította: *Koncz* József, ára 1 korona.

Hunyadm. tört. és rég. társulat előjelei: Dr. Gróf *Kuun* Géza, ára 70 fillér.

Az «Évkönyveink» 2 koronáért és a többi kiadványaink a fent jelzett árakban *Kuzaila* Péter társ. pénztáros úrnál rendelhetők meg.

422. ~
19.

4. füzet.

XIX-ik évfolyam.

Október—December.

A

HUNYADMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

KELTE

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

Az 1909. évi folyam 4. füzete.

DÉVA

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1909

TARTALOM.

	Lap.
Adatok a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez. (VI-ik közlemény). Irta: <i>Ballun Ernő</i> — — — — —	113
Az állatok jellemének összefüggése a róluk szóló babonával. Irta: <i>Gaál István dr.</i> — — — — —	149

Irodalmi értesítő.

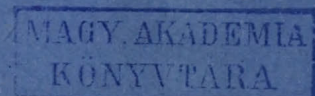
Dr. Vadász Elemér: A ribicei felsőmediterrán korszaki korallpad faunájáról. Ism. Dr. <i>Gaál István</i>	160
Schréter Zoltán: A Páreng-hegység orográfiai és glaciológiai viszonyairól. Ism. Dr. <i>Gaál István</i>	161

Hivatalos értesítő:

Választmányi ülések. (1908 december 16; 1909 július 5; 1909 szept. 6.) Összeállította: <i>Barthos Indár</i> . — — — — —	162
Társulati névkönyv 1909. év végén. — — — — —	171
Tagtársainkhoz és Évkönyvünk belső munkatársaihoz. Irta: <i>Barthos Indár</i> . — — — — —	182

Fizetési felhívás!

Hazafias tisztelettel kérjük t. tagtársainkat, hogy akik ez év vagy az elmúlt évekre szóló tagdíjaikat még nem fizették ki, méltóztassanak azokat társulatunk pénztárának mielőbb megküldeni.

Kuzsilla Péter s. k.,
pénztáros.

Kérelem!

Tisztelettel kérjük t. tagtársainkat, hogy a Társulat vagy az Évkönyvet illető ügyben a társulat titkárához szíveskedjenek fordulni.

Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni, hogy az Évkönyv szétküldésében fönnakadás ne forduljon elő.

Adatok a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 25 éves történetéhez.

(Hatodik közlemény.)

XIII.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat ötödik quinquenniuma.

Irodalmi vállalkozás: »Hunyadmegye nemes családai« címmel, Hunyad vármegye Története I. kötet. Rázkódások a társulati életben. Ujabb munkálatok a dévai Várhegyen. Tocilescu és társainak látogatása 1902. júl. 3—6-ig. Közgyűlés 1903. nov. 8-án. Uj élet a Társulatban. A múzeum tudományos rendezése. Az alapszabályok módosítása. Dr. gróf Kuun Géza v. b. t. t., társulati elnök emlékezete 1905. jun. 10.

Amint előre lehetett sejteni, társulatunk sem kerülhette ki az élő szervezetek sorsát: a válságokat. Amidőn Társulatunk ötödik quinquenniumát ismertetjük, az olvasó figyelmét első sorban a bekövetkező eseményeknek azon sorozatára irányítjuk, amelyek határozott és mélyreható változásokat idéztek elő a Társulat belszervezetében és életműködésében. A nehéz körülmények között végbement átalakulás megújhodást hozott a Társulatra. Hosszadalmas volna, de fölösleges is megállapítani a bekövetkezett új viszonyok előnyeit és hátrányait, azokat mérlegelni és összevetni. De annyit mégis megállapíthatunk, hogy a társulati életben végbement zavarok után a Társulatnak eredeti célja továbbra is megmaradt s jóllehet, a társulati tevékenységre fordítható erőviszonyok jelentékenyen megváltoztak, annak dacára, okulva a megelőző 20 évnek gazdag tapasztalatain, a Társulat új vezetői szerényebb mértékben bár, de a célhoz mindenesetre méltó formában és eszközökkel tovább folytatták azt a nagy

munkát, melyet az elődök előkészítettek és részben végre is hajtottak.

Az ötödik quinquennium derekán a Társulatunkban beállott rázkódtatásokat különböző nevekkal iparkodtak megjelölni. Némelyek hanyatlásnak, mások tespedésnek nevezték azt, de voltak olyanok is, akik azt hitték, hogy Társulatunk fennmaradása bizonyos személyekhez van fűzve s akik ennél fogva az átmenet válságában a vég kezdetét vélték felismerni. Hogy mennyire tévedtek bizonyítja azon körülmény, hogy Társulatunk, fennállásának 25 éves jubileuma után is, megszakítás nélkül és tiszteletre méltóan tölti be hivatását. Világos jele ez annak, hogy valamint a múltban egy egész társadalom egyesült ereje tartotta fenn a Társulatot, úgy a jövőben is egy egész társadalom van hivatva azt fenntartani. A vezetésben beálló személyi változások okozhatnak ugyan zökkenéseket, de a Társulat létét nem veszélyeztethetik, azt előhaladásában fel nem tartóztathatják.

A jelen fejezetnek ezen bevezető sorai csak előhangul szolgálnak a később beálló eseményekhez. A Társulat azonban még egyelőre zavartalanul folytatta életműködését a megszokott körülmények között.

A legutóbbi közgyűlés után megnyíló társulati évben a már gyakorlatba ment szokás szerint ismét négy felolvasó illetve választmányi ülést tartott az igazgató választmány. Ezek elsején, 1901. márc. 20-án, az elnök távolléte és az alelnök betegsége miatt Réthi Lajos kir. tanácsos, választmányi tag elnökölt. A választmány a társulati folyó ügyek elintézése után nagy érdeklődéssel hallgatta meg dr. Wertner Mórnak a Muzslára költözött tudós orvosnak a titkárhoz intézett levelét, melyben a legutóbbi közgyűlésen tiszteleti taggá történt megválasztását köszönte meg. Levele folyamán hangsúlyozta a vidéki tudományos társulatok működésének nagyfontosságát, mint a melyeknek tudományos vívmányai első sorban hívatottak arra, hogy egy szerves egésznek, egy nemzet történetének megírásához az alapot szolgáltatásák. Egyben megígérte a tudós író, hogy nem éppen alkalmas személyi körülményei mellett is időről-ídrőre egy-egy szellemi termékkel fogja felkeresni Társulatunkat.

A választmány a levél felolvasása után azon reményének adott kifejezést, hogy a szellemi kapcsok, melyek dr. Wertner

Mórt Társulatunkhoz fűzik, ezután is oly erősek lesznek, mint eddig voltak. Ám a jövőendő megmutatta, hogy a nagy távolság, a legnagyobb és többször megnyilvánuló jóakarattal együtt is olyan elemi akadály, melyet legyőzni alig lehetséges. Így történt aztán, hogy dr. Wertner Mór, a titkárhoz időnkint intézett sorai szerint, minden forgalmasabb emberi közlekedési helytől távol, félreeső zúgban lassankint lazulni érezte azon kötelekeket, melyek őt ehhez a földhöz, itt kifejtett munkássága útján oly erősen szorították.

Ugyanezen választmányi gyűlésen olvasta fel Izzekutz Antal nyug. polgármester »Déva a XVIII. században, különös tekintettel a bolgár családok letelepedésére« című értekezését. E felolvasásának anyagát Kleiner Balázs ferencrendi provincialisnak, a bolgárok 1764-ben volt szerzetes papjának feljegyzéseiből merítette. A felolvasó ígéretet tett, hogy az 1848—49-iki szabadságharcra vonatkozó visszaemlékezéseit feldolgozza. A választmány ezzel teljesezésbe menni remélhette azon vágyát, hogy e mozgalmas időknek megyei vonatkozású eseményei is ismeretesebbek lesznek.

A felolvasás után a választmány Téglás Gábor indítványára elhatározta, hogy a kolozsvári Mátyás-szobor leleplezési ünnepélye táján ez alkalom emlékére ünnepélyes ülést tart. Ez alkalomra az elnöki megnyitó tartására gr. Kuun Gézá, egy alkalmi felolvasás előadására dr. Veress Endrét, emlék-beszéd mondására pedig Krenner Miklós segéd-titkárt kérték fel.

A következő választmányi gyűlésen Krenner Miklós segéd-titkár felolvasta dr. Wertner Mór tiszteleti tagnak »Megjegyzések a Hermann nemzetség hunyadmegyei elágazásához« című értekezését. Ezzel kapcsolatban Nagy Lajos egy indítványt tett, melynek alapján megindult tanulságos vita újból felvetette a hunyadmegyei községek eredeti magyar nevei visszaállításának eszméjét.

A múzeumunk számára ajándékuul küldött tárgyakról is tudomást vett a választmány. Ezek között szerepel Rosiu János körjegyzőnek 15 db. Tordoson talált XVII. sz. beli német-alföldi és német birodalmi éremből álló adománya. A rudai, muszári, nagyági és boicai bányatársulatok pedig megküldötték Társulatunknak a párizsi világkiállításra készített több ezer forint értékű unicum térképet az Erdélyi érchegeységről és két diogramm táblát. Ezen adományokat — sajnos — a múzeumi helyiség alkalmatlansága miatt évek során át még kicsomagolni sem lehetett.

Az új múzeumi helyiség felől, ezen választmányi gyűlés folyamán Réthi Lajos azon nézetének adott kifejezést, hogy ő új helyiségül legalkalmasabbnak tartaná a műemlék számba menő ev. ref. templomot. Ezzel szemben gr. Bethlen Miklós főispán a vajdahunyadi várnak célszerűségét hangoztatta, míg Téglás Gábor egészen új, modern épületben szeretne volna látni a múzeum hajlékát.

A választmány örömmel vett tudomást arról is, hogy dr. Veress Endre titkár a vatikáni levéltárban Erdélynek több XVI. századbeli olasz nyelvű kiadatlan leírására akadt, melyek Hunyadmegyének föld és néprajzi történeti és közgazdasági viszonyairól is érdekes adatokat tartalmaznak.

Társulatunk pénzügyeinek egy régi rossz oldala volt a tagdíj-hátralékok nagy mennyisége. Ezen összeg az 1901. ápr. 30-iki választmányi ülésen beterjesztett pénztári jelentés szerint 7212 koronára emelkedett. A választmány megtette a kellő intézkedéseket ezen tarthatatlan állapot megszüntetésére.

Ezen ülésen eggyel szaporodot a »Hunyadmegye nemes családai« című vállalat értekezéseinek száma. Ugyanis ez alkalommal olvasta fel Krenner Miklós segéd-titkár Doby Antal genealogusnak az oszloai gróf Kuun családról írott értekezését, melyben napjainkig levezette a család-fáját s legkiemelkedőbb tagjainak (Kuun Kocsárd, Kuun Géza) életrajzát terjedelmesebben ismertette.

A legközelebbi ülésen: 1901. okt. 6-án a választmány köszönetet mondott Réthi Lajosnak, hogy az elnököt egészen idáig helyettesítette, Krenner Miklósnak pedig azért, hogy dr. Veress Endre távolléte alatt a Társulat érdekeinek megfelelő módon látta el a titkári teendőket.

Gr. Kuun Géza elnöki megnyitó beszéde után a távol levő Halaváts Gyula orsz. főgeológus értekezésének felolvasását hallgatta meg a választmány. Ebben a szerző Kecskeméthy Búzás Balázs erdélyi ev. ref. püspök és szászvárosi plebános sírkövét ismertette. Cikkéhez Pokoly József erdélyi ev. ref. theologiai tanár állította össze a püspök életrajzi adatait. Ezután dr. Wertner Mór dolgozatának bemutatása került sorra, melyben a szerző, Márton hunyadmegyei első (XIV. századi) főispán családjáról értekezett.

Örömmel vette tudomásul a választmány Téglás Gábor jelentése kapcsán, hogy a megyei monografia I. kötetének kézírata készen van. A választmány ez alkalomból felkérte gróf Kuun Géza elnököt, hogy a képekkel gazdagon illusztrálni szándékolt műhöz bevezetést írjon, hogy az már az idei közgyűlésen megjelenhessen.

Téglás Gábor ezután beszámolt németországi tanulmányútjának Társulatunk összeköttetést gyarapító eredményeiről, dr. Veress Endre titkár pedig római és bolognai tanulmányútjának hunyadmegyei vonatkozásairól.

Társulatunk XXII. rendes közgyűlését 1902. január hó 12-én tartotta a Dévai Nemzeti Kaszinó nagytermében. Elnökünket gróf Kuun Gézát, valamint alelnökünket dr. Sólyom Fekete Ferencet távoltartotta mind komolyabb alakban fellépő gyengélkedésük. Ezért tisztokeket a választmány bizalmából Réthi Lajos kir. tanácsos, tanfelügyelő látta el. Jelen voltak azonban rendre Társulatunk hű és kipróbált barátai, a rokon egyesületek képviselői.

A megnyitó és üdvözlő beszédek elhangzása után dr. Veresényi György kolozsvári felsőbb leányiskolai tanár az Országos Középiskolai Tanáregyesület kolozsvári körének és az E. M. K. E.-nek képviselője, felolvasta dr. Márki Sándor kolozsvári egyetemi tanár értekezését, melyet Hunyadvármegye története I. kötetének megjelenése alkalmából irt. A közgyűlés távirattal üdvözölte a szerzőt tartalmas és hangulatos műveért. Ezután dr. Krenner Miklós főreáliskolai tanár tartott felolvasást: »Hunyadi Mátyás király a monarchikus eszméken« cím alatt.

Dr. Veress Endre titkári jelentése hangsúlyozva emelte ki az elmúlt társulati évnek irodalmi jellegét. Az év folyamán megteremtett három nagyobb mű elseje a Téglás Gábor szerkesztésében, a közgyűlés napján megjelent s a közönségnek bemutatott Hunyadvármegye Történetének I. kötete. Íróinak egyike dr. Torma Zsófia már elköltözött az élők sorából, de szellemét azzal is szépen megörökitette, hogy a művet létrehozni segített.

A mű előszavát a választmány megbízásából 1901. október havi keltezéssel gróf Kuun Géza írta meg; a bevezetést pedig ugyancsak ezzel a dátummal a kenyérmezei diadal 422-ik évfordulója alkalmából Téglás Gábor.

Ezen tartalmas és irodalmi vonatkozásokkal is bőven ellátott értekezés röviden vázolja a Hunyadmegyei Történelmi és

Régészeti Társulatnak, valamint a dévai állami főreáliskola tanári testületének a mű létrehozására irányított tevékenységét.

A mű első fejezetében gróf Kuun Géza megírta Hunyadmegye őskorát, kapcsolatban az erdélyi részek római uralom előtti őslakóinak történetével. A második fejezetben Téglás Gábor Hunyadmegye őstelepeinek vázlatos áttekintését adta. Ennek kiegészítése Torma Zsófia értekezése a tordosi őstelepről és Téglás Gáboré Hunyadmegye őskori védőműveiről. A harmadik fejezetben Téglás Gábor ismerteti Hunyadmegyének a dákok és rómaiak korabeli változatos történetét. Ezen fejezet előszava tartalmazza Dácia meghódításának megyénk területét is érdeklő előzményeit és történeti mozzanatait, majd a dákok első szereplésének és Rómával való összeütközésének történetét Traianus felléptéig. Erre következik Dácia meghódítása; az első (101—103 Kr. u.) és a második (105—107 Kr. u.) dákháború, Dácia bekebelezése, tartományi felosztása, a kettős és hármas Dácia, Dácia lakossága, legrégebb földrajzi adatai és a rómaiak úthálózata Hunyadmegyében. Ezen bevezető rész után ismerteti a szerző a rómaiak telepeit Hunyadmegyében. Ezek között vannak: 1. Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia Sarmisegethusa. Tribu Poparia. Tartalmazza a város középületeinek, amphitheatrumának, vallási állapotainak, istenségeinek, temetőjének, helyhatósági épületének, a tartományi procurátorok működésének, a városnak, mint a tartományi helytartóság székhelyének alapos és bő leírását. 2. Agnae. Pagus aquensis. (Kis-Kalán és Pusztakalán.) Ismertette a kőbe vágott fürdő, mely kanál alakjától kapta mai nevét; a helyi feliratok, az őrhely, (castrum) a kőboldogfalvánál látható Gredistye (váracska); a kiskaláni kőbányászat, a helyőrség, Aquae külterületei; Sztrigy-Szt.-György, Szt.-György-Válya, Kőboldogfalva, Strigy-Szacsal. 3. Petris (Arany.) 4. Germisara cumthermis Dionisis. Ezen telepviszonylatai is az előző telepek modorában vannak ismertetve. 5. Blandiana (Karna; Hunyad- és Alsó-Fehérmegyék határán.) 6. Déva (Dawa.) A Várhegy mint római őrhely. Mezei jószágok Déva és Haró között. Római kőbányászat a Kövend patakánál, a régi u. n. Kövendvárán és a Bezsán (Bessenyő) hegyen a Legio XIII. gemina kirendeltségével (vexillatiójával.) 7. Micia. (Maros-Németi és Vecel határszélén.) A castrum Micia nevének felírtai bizonyítékai: Pagus Micia; Micia helyőrsége; a Legio XIII ge-

mina bélyegei; vallási emlékek, oltárok, szentélyek; magán téglagyárosok bélyegei Miciában; bronz monogramm, lámpabélyegek; a temető. 8. Felső-Városviz. 9. Uj vagy Muncscseli Gredistye római emlékei, az Annyies-völgy és a Vurtope nevű sziklatető régiségei. Ezen fejezethez csatlakozik kiegészítésül a rómaiak hunyadmegyei mellékállomásainak és mezei lakásainak leírása. Ezek: Paad, Tordos, Alkenyér, Lesnyek, a marosjobbparti kisebb telepek és mezei lakások, Bábolna, Nagy-Rápoly és Maros-Solymos. Továbbá az Egerügy (Cserna) mellékén észlelhető telepek, Keresztény-Almás, a Versetzi telep és Kőbánya; a pestesi Peták völgyben: Felpestes, Nándorválya, mint főállomás: Vajdahunyad. A Sztrigy-völgy főállomásai: a ponori táborhely, Óralja-Boldogfalva, Rea, Mácsi, Bacalár, Sztrigy-Szt.-György, a kritidi őrhely. A krivádiai őrtorony, a Bolivár (Cetatie Boli) Petrozsény mellett.

A következő fejezetben Téglás Gábor ismerteti a római aranybányászat maradványait Hunyadmegyében. Ennek helyrajzához tartozik: a kisbányai bányacsoport, a Körösbánya-kovácsi bányaterület, a rudai aranybányászat, a Stanizsa-Pojana között a Fericel tetőn és a Magyarok-hegyén űzött római bányászat, a Nagymás vidékén kimutatható római bányatelepek. Jellemző a Bozsevica hegy külvájata, római bélyeges bányamécses a Cucumon hegytetőről, vízvezetéki vagy higanyvontató cső a Runcu hegyen, római épület maradványok a Hancs (János) hegyen, római települések és bányász maradványok Nagymás külső határterületén, Juppiter és Junó szobra a Dosri-Nyegri területéről. A római aranymosásokkal kapcsolatban ismerteti a szerző a körösbányai bányaszobrokat, majd leírja a fehérkörösmelléki és a gyógyvölgyi albánya igazgatóság aranybányáit. Ehhez csatlakozik a rómaiak féldrágakőbányászata, a rómaiak márványbányászata Szarmizegethusa közelében, Bukova határán; rómaiak kőbányászata Déva határában a Petrosán (a Kövend patak mellett) és a Bessenyo (Bezsan) hegyen; a felgyógyi kőbányászat, a versetzi kőfejtés, az aranygyertyánosi és kiskalánvidéki kőfejtés.

A hatodik fejezetben ugyancsak Téglás Gábor ismerteti a rómaiak vasbányászatát és kohását Alsó-Felső-Teleknél és Gyaláron. Ehhez csatlakozik hetedik fejezetül a római uralom történeti vázlata Dacia elbukásáig.

A mű befejező értekezésében ismerteti gróf Kuun Géza

hazánk lakóinak a római uralom megszűnte után a honfoglalás koráig terjedő történetét. Ezen fejezetnek kisebb periodusai: a szarmaták, germánok vándorlása, a visigót és ostrogót törzseknek hullámozása. Erre következik a kunok kora és a germán törzsek felülkerekedése, majd a gepidák uralma a megyénkre is kiterjedt Gepidiában. Ezt az avarok uralma és púsztulása váltja fel. A fejezetet a tiszai bolgárok megyénkig való terjeszkedésének és Hunyadmegye avarkori maradványainak ismertetése zárja be.

A szöveget mindenütt gondos kivitelű magyarázó képek kísérik amelyek megyénk történetére vonatkozó legnevezetesebb személyeket és tárgyakat reprodukálják. A képek száma 267; a mű oldalszáma 256, alakja a Szilágyi Sándor féle millenaris magyar történelem köteteire emlékeztet s az Athenaeumnál jelent meg. Egy példány ára 10 kor.; a példányok már fogytán vannak s így a nagybecsű és magas színvonalú munka néhány év múlva elég ritka lesz.

Az 1900—1901-ik társulati évnél második jeles irodalmi terméke volt a XVIII.-ik századbéli Benkő József Hunyadmegyéről szóló munkájának kiadása. Az eredeti kiadatlan latin kéziratot, mint már említettük, Koncz József marosvásárhelyi tanár fordította le, jegyzetekkel pedig Téglás Gábor látta el. E mű van hívatva pótolni — bár hiányosan — a monographiának még hátralevő kötetait, addig, amíg azok megjelenhetnek.

Ezen évnél harmadik jeles irodalmi eredménye volt az évnegyedenként megjelenő társulati Évkönyv. Tartalmasságát s a megyei történetre vonatkozó adatokban való gazdagságát első pillanatra felismerhetjük, amint azt forgatni kezdjük. Erről egyébként jótáll a csekélyszámú, de kitartó és lelkes írói gárda, amely tollát fényesen ragyogtatja az Évkönyv ez évi folyamának lapjain.

Ez alkalommal első ízben merült fel a társulati titkár részéről határozott panasz alakjában azon észrevétel, hogy a választmányi gyűléseknek évnegyedekre való redukálása dacára, azok aránylag csekély látogatottságnak örvendtek. Pedig a tárgysorozatok változatossága, a szereplő irodalmi darabok tudományos színvonala mindenkor elegendő biztosítékot nyújthattak a gyűlések érdekessége felől. A társulati tagok száma kerek számban 300 és így még mindig nagyon távol állott azon számtól, melyet a megyei intelligens elemhez mérten remélhetett volna a Társulat.

Szomorú jelentésként említette a titkár, hogy a megyének 260 virilistája közül még egy harmadrész sem tartja érdemesnek a Társulat támogatói közé állani, holott Társulatunk működésének egyik bevallott és megyeszerte ismeretes célja éppen a hunyadmegyei törzsökös családok mai leszármazottainak: a megyei birtokosságnak ősi családtörténetét felderíteni és közkinccsé tenni.

Téglás Gábor múzeumi jelentésében összefoglalván, ismertette mindazt, amit a múzeumra vonatkozó események közül az év történetében már eddig is előadtunk. Általában az elmúlt év nem volt nagyon jelentős a múzeumra nézve, amennyiben annak elsősorban hívatott fejlesztője a múzeumigazgató a múzeumi tevékenységre leginkább alkalmas nyári időszakban külföldi tanulmányúton volt, egyéb idejét pedig a főreáliskolánál folyamatban volt építkezések és felszerelések vették igénybe.

Gyűlés után az egyesületek képviselői előbb Téglás Gábor, majd dr. gróf Kuun Géza vendégei voltak. Muzsnay Béla hátszegi polgármester ezuttal azon óhajának adott kifejezést, hogy Társulatunk jövő közgyűlését a regényes Kolcvár romjaihoz és a várhelyi amphitheatrumhoz rendezett kirándulással kapcsolatban Hátszegen tartsa meg.

Ezen XXII-ik közgyűléstől a XXIII-ikig egy nagyon nevezetes periodusa folyt le a társulati életnek. Mintegy két esztendő telt el ezen két időpont között (1902. jan. 12—1903. nov. 8.). Nem az alkotások és elsőrendű események miatt marad emlékezetes e két év, hanem azért mert ez alatt dőlt el a Társulatra nézve — mint széltében hangoztatták — az alapítás óta először felvetett lét vagy nem lét kérdése. Társulatunk senyvedésének, vagy mint sokan mondták: komoly hanyatlásának jelei, már évek óta tagadhatatlanok voltak. Erre még elkövetkezett az az idő is, mikor legalább a látszat szerint, élete már csak mestersegesen volt fenttartható.

Mint az élő szervezetek fejlődésében rendszeren elkövetkezik az az idő, midőn az életerők egyensúlya megbillen, azoknak más és más természetű fejlődési képessége következtében, úgy az erkölcsi szervezetekben is legtöbbször meglelhetjük ezen folyamatnak analogiáját. Ezt a belső forradalmat mindkét esetben rendszeren a szervezet energiájának bénulása az organumok működésének zavarossága kíséri.

Társulatunk elérte immár tevékenységének férfi korát s ekkor a rázkódásoknak egész sora következett rá. Ezek oly beteges állapotba juttatták, hogy kétséges volt, vajjon túléli-e a beálló válságot? Ha igen, akkor bizonyos volt, hogy a válság elmúlásával új korszak, új élet következik Társulatunkra, mely gazdag leendett azon tudományos eredményekben, melyeknek elérését a rendelkezésére álló erkölcsi és anyagi támaszok mellett el is várhatta tőle a társadalom.

A jövődbe vetett bizalom, a tetterő és a tevékenységre irányuló komoly akarat feltételezve ehhez a helyi és társulati viszonyoknak alapos és elkerülhetetlenül szükséges ismeretét — itt még gyönyörű eredményeket mutathatnak fel. A jövő és a korszellem pedig mindenkor felveti a maga problémáját. Itt tehát csak a tájékozatlan és kicsinyhitű emberek mondhatják, hogy nincs tenni való. Éppen ellenkezőleg: a munkatér szinte beláthatatlan s az elvégzendő munka jávarészben megoldatlan. Körülbelül ezen eszmék jutottak kifejezésre ama viták során, melyek hivatva voltak dönten a Társulat jövő sorsa felett. Hálával kell itt megemlékeznünk azoknak jobb belátása felől, akik a tudomány és magyar nemzetnek itt szóban forgó szent ügyét helyesen mérlegelve, a Társulat fennmaradását szükségesnek, virágzó működését pedig kívánatosnak tartották.

De most már lássuk azon mozzanatokat, melyek e válság fejlődésének jelentősebb forduló pontjait jellemzik.

Az 1902. ápr. 26-án tartott választmányi gyűlésen már észlelhető volt azon ingadozás, mely a társulati tisztviselők folytonos és gyakori egymásutánban történt váltakozásával már korábban megkezdődött s azután is folytatódott. A régi kipróbált és irányító vezető erők helyét az újak a legjobb akarat mellett is gyakorlatlanságuk miatt csak hiányosan tölthették be. Elnökünk dr. gróf Kuun Géza egészségi okokból idejének javát délvidéken töltötte s így távol maradt a Társulat működési terétől. Dr. Sólyom Fekete Ferencnek tevékenységét nélkülözte ezután Társulatunk, amennyiben egészségi állapota nagyon komolyan megrendült; Téglás Gábort a vezetése alatt álló főreáliskolának mindinkább növekedő adminisztratív ügyei sokkal inkább távol tartották Társulatunktól, minthogy tevékenységének azon mértékét remélhettük volna tőle, amihez részéről eddig szokva voltunk;

ezenkívül dr. Veress Endre titkárunk a már korábban megkezdett külföldi tanulmányútjait ezután nemsokára ismét folytatta s így a nagy távolság jelentékenyen korlátozta a társulati ügyek vezetésében való aktív részvételét; dr. Krenner Miklós segédtitkár pedig egyéb elfoglaltságai miatt éppen ezen gyűlésen jelentette be tisztségéről való lemondását.

Az elnöki teendőket a választmány megbízásából mint a Társulatnak kezdettől fogva tevékeny s a társulati ügyekben a jegyzőkönyvek tanúsága szerint jó tanácsokban bővelkedő tagja: Réthy Lajos királyi tanácsos, megyei tanfelügyelő látta el. A társulati életnek minden ügyes-bajos dolgát, szükségleteit, hiányait, eszközeit, segédforrásait annyira ismerte, hogy az elnöki teendők elvégzésére való felkérése a legszerencsésebb eseménynek tekinthető a Társulatnak ezen nehéz viszonyai közepette.

Az új segédtitkár Jeanplong József főreáliskolai tanár ezen gyűlésen olvasta fel Siess Lajos egykori jelentéseit a Hora-világ hunyadmegyei eredményeiről. Ezzel kapcsolatban új rovat nyílt meg Évkönyvünkben: »A Hora-világ Hunyadmegyében« címmel.

Téglás Gábor intéványára ezen gyűlés elhatározta, hogy a dévai várromok udvarát kitisztíttatja, a téli fagy miatt néhol meglazult falakat megerősítteti; a déli oldal kőfeljáróját újra építteti, korláttal és jelzőtáblákkal látja el és egy több évre terjedő munkaprogramm szerint restauráltatja a várat, illetőleg a falaknak cementtel való leöntésével, az üregek betömésével megakadályozza a további pusztulást, miként az külföldön különösen a pompeji ásatásoknál történik.

A választmány elhatározta, hogy a várromok egyes részeinek megjelölésére a következő neveket alkalmazza: János királyköve, Korona-kápolna, Izabella-udvar, Castaldo-szikla, Geszthy-falak, Dávid-odu, Széchy Mária-lugas, Steinville-ut, Ferenc-kapu. Történelmi nevezetességű helyeket akart megörökíteni ezen nevekkel a választmány. Azt a helyet, ahol János király (1540. őszén) három hétig feküdt ravatalon mellette a szent-koronával, ahol Izabella királyné (1542-ben) maga is tartózkodott; azon falakat, melyeket Geszthy Ferenc (1582-ben) mint e vár első kijavítója építtetett; a börtönszerű üregeket, melyekben (1579-ben) Dávid Ferenc sínylett; a Bethlen-bástyák, melynek már régi neve van, ahonnan a szerelmes, hősies Széchy Mária (1637-ben) szétlövötte

megunt második ura, rozsolyi Kun István hajduit; azt a helyet, ahol Steinville francia tábornok 1720-ban meghalt; azt az első főkaput, melynek 1829-ből való felírata a vár utolsó restaurátorának Ferenc királynak bőkezűségét hirdette.

A tervezett munkálatok végrehajtására Hajduczy József főreáliskolai tanár vállalkozott, aki a Várhegy befásítása, gondozása és szépítése körül már eddig is elévülhetetlen érdemeket szerzett. A vár körül végzendő munka súlya most már úgyszólván egészen az ő vállaira nehezedett, amennyiben a Társulat működésében beállott hosszabb pangás alatt a Társulat részéről sem anyagi, sem erkölcsi támogatásban nem részesült ez irányú fáradozásai között. Hajduczy József ezzel szemben a társadalom támogatását kérte s személyes érintkezései, közbenjárása útján sikerült a várhegyi sétányt s a romok védelmét a jövőre is biztosítani s annak díszítését is lehetővé tenni.¹

A vársétány fejlesztése s a várromok megkezdett restaurálási munkálatairól a következő: 1902. jun. 22-én megtartott választmányi ülésen Hajduczy József részletesebb beszámolást is tartott. Eszerint a legutóbbi másfél év folyamán összesen mintegy 160,000 fenyő csemetét ültetett el a Várhegy egész területén. Ezek nagy része, különösen az északi oldalon meg is fogamzott. Sokkal nehezebb a dolog a déli oldalon, ahol kétszeri ültetés után is, csak mintegy 4000 drb. csemete él, amelyek mind vagy cserépből, vagy faiskolából kerültek mostani helyükre. A befásításban nagy segítségére voltak gróf Bethlen Miklós volt főispán, aki egyebeken kívül a saját költségén különleges fenyőfákat hozatott külföldről s melyek úgyszólván mind (60 drb.) szép fejlődésnek indultak a Várhegy talajában. Ezen sikeren felbuzdulva Hajduczy József a maga költségén szintén hozatott 200 darabot ebből a fenyőfajból (Daubanból, Porosz-Szilézia), s ezek egyik kivételével szintén megfogamzottak. Ezek a fenyők a Várhegy északi oldalán vannak. Nagy fáradozásba és költségbe került ezen csemeték öntöztetése. A fenyőkön kívül mintegy 600 darab lombos fát is ültettek el, nagyobb részt az utak mentén.

¹ Az 1904. év folyamán készült el pl. a nagyrészt Kenderessy Árpád megyei birtokos áldozatkészségéből felemelt gyönyörű Gizella pihenő, a Várhegy oldalán L. alább.

Ezek a folytonos gondozás és öntöztetés mellett szintén életnek indultak, 40 drb. tulipán fa kivételével, amelyekből a klíma és talaj kedvezőtlensége miatt csak 7 darab indult fejlődésnek. Az elért szép eredményt nagy mértékben elősegítette Parragh Endre erdőmester szaktudása, az ültetés és öntöztetés körül kifejlesztett buzgósága.

A várromok javítása a Társulattól e célra megszavazott 200 korona felhasználásával szintén megindult. A romterületet Scheer műépítész vizsgálta át, megjelölve a feltétlenül javításra szoruló falakat. Így sikerült alátámasztani a déli oldalon egy hatalmas falat, mely omladozó állapotában már egy évig sem állhatott volna. Az északi oldalon egy bőrtönül használt romrést javíttattak ki, melynek összedűlése magával rántott volna egy vele összefüggő északi falat is. Ezt is megerősítették. Egyéb apró javítások eszközölése után, az anyagi segély hiánya miatt be kellett szüntetni a munkát.

Hajduczky József ez alkalommal különösen figyelmébe ajánlotta a választmánynak a romok gondozását, mert azok szépsége és érdekessége nagyobb áldozatot is megérdemel. Különösen hangoztatta a sok hulladék és kötörmelék eltakarításának szükségét, mert azok számos alsó helyiséget összenyomással fenyegetnek. Ajánlotta egy pénzalapnak megteremtését is avégből, hogy a falakat cement réteggel lehessen bevonni és így azokat még századok számára is fentartani.

A jelentés szerint 1901-ben a Várhegy körüli munkálatokra 1505 K folyt be, a kiadások 1850 K-ra rugtak; 1902-ben pedig 1460 K-nyi bevétellel szemben a kiadás 1267 K-nát tett ki. Ezen összegek fedezték az ültetési munkálatokat, a Várhegy területének részben való körülkerítését, ezekből került ki a Várhegyen elhelyezett kényelmes, vas kertipadok költsége is.

Ezen jelentés keretében említette meg Hajduczky József, hogy most már elkerülhetetlen egy kisebb lakásnak építtetése a várőr számára és a felszaporodott szerszámok befogadására. Erre vonatkozólag előterjesztette Scheer mérnök tervét. Az építés költségeinek fedezésére pedig javaslatba hozta mintegy 1000 koronányi összegnek egy helybeli pénzintézetnél való felvételét, melyet azután úgy Déva város, mint lelkes közönsége lassan

letörleszthetne, annál inkább, mert ezután szükségtelen volna a várőrnek lakbért fizetni.¹

A válaszmány az erélyes tevékenységről tanúskodó jelentést köszönettel és helyeslőleg vette tudomásul s a benne foglalt javaslatokat elfogadta.

Ugyanezen gyűlésen adta elő dr. Veress Endre titkár: »Hunyadvármegye János király és Izabella királyné korában (1511—1559)« című felolvasását, Téglás Gábor múzeumi igazgató pedig jelentést tett Vecel (Micia) területén folytatott ásatásairól. Az ottan előkerült felírtos köveket Szirtes Henrik főreáliskolai tanár sikerült fényképfelvételeiben mutatta be.

A válaszmány azután intézkedett a múzeumigazgató és a titkár előterjesztésére a július elején megyénkbe érkező tudós román vendégek illő fogadásáról. A beérkezett jelentések szerint a 30—40 tagból álló társaság Tocilescu Gergely archeologus, egyetemi tanár, főrendiházi tag s a bukaresti Román Nemzeti Múzeum igazgatójának vezetése alatt szándékozott felkeresni városunkat. A válaszmány elhatározta, hogy a maga részéről mindent elkövet, hogy a kormány és a megyei közigazgatás támogatásával a kiránduló társaság barátságos fogadtatásra találjon s hogy régiségeinkkel szakavatott vezetők magyarázatai útján alaposan megismerkedhessék. A magyarság így viszonzozhatta méltóképpen azt a szíves barátságot és gondosságot, amellyel a romániai tudósok nemrég Lóczy Lajost és Kunos Ignácot fogadták a velük kiránduló egyetemi hallgatókkal együtt.

Jó hosszú ideig utolsó felvillanása volt a társulati életnek a romániai tudósoknak 1902 július 3-tól 6-ig tartó látogatása, amely csakis Társulatunk előkészítése és közreműködése mellett válhatott oly sikeressé, amily ennek az a fenmaradt iratokból feltűnik. A tanulmányút rövid programját s ezzel együtt a megyei kiválóbb régiségek leírását Társulatunk egy román nyelven kiadott külön kis füzetben ismertette.²

¹ A várhegyi munkálatokra vonatkozó iratok, számadások stb., a Társulati levéltárban vannak 2 csomóban.

² Címe: Antichitatile Romane din comitatul de Hunyad in regatul Ungariei Scurta descriere oferita escursionistilor din Bucuresci drept manuscript de Societate a istorica si archeologica (Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Déva. Tipografia lui Hirsch Adolf. 1902, 20 oldal, 6 kép.

Társulatunk választmánya az 1902. nov. hó 5-én tartott ülésen vett tudomást hivatalosan a romániai tudósok végbement látogatásáról dr. Veress Endre titkár jelentéséből. A tanulmányútban résztvevők száma 32 volt, akik meglátogatták Dévát, a Társulat múzeumát s a vármegyének minden jelentékenyebb történelmi és turistai nevezetességét. A romániai vendégek fogadása s itteni tartózkodásuknak emlékeztetéssé és kellemessé tétele körül áldozatkész segítséggel támogatták a Társulatot: Mara László alispán, Déva város közönsége, Schalát József főbányatanácsos és Sztrviny Román bányatanácsos Vajdahunyadon, Hátszeg város tanácsa és polgármestere: Muzsnay Béla, Pietsch Sándor hátszegi főszolgabíró, Andreics János petrozsényi bányagazgató és Buda Károly petrozsényi főszolgabíró.

A romániai vendégek az elismerés leghálásabb hangján méltatták az irányukban megnyilatkozott vendégszeretetet nemcsak levelekben, hanem a bukaresti román földrajzi társaság folyóiratának legközelebb kiadott füzetében is.

Ezen választmányi gyűlés az eltávozott Jeanplong József helyébe segéd-titkárrul Faragó László internátusi felügyelőt választotta meg, aki mindjárt fel is olvasta: »A reformatio kezdete Hunyadmegyében« című dolgozatát.

Réthy Lajos elnök-helyettes jelentette, hogy az október hó 12-én Kolozsvártt nagy lelkesedés között lefolyt Mátyás ünnepélyen Társulatunkat dr. Veress Endre titkár, Mailand Oszkár vál. tag képviselték. A választmány ezen ülésén hozott határozatával felkérte Fraknoi Vilmos püspököt, Társulatunk tiszteleti tagját, hogy Salamon Ferenc mellszobrának nov. 9-én tartandó ünnepélyes leleplezésén képviselje a Társulatot.

A választmány az 1902-ik évi közgyűlést dec. 14-ére tűzte ki, de annak megtartása a Társulat érdekében mutatkozó s már előbb jelzett lanyhaság miatt, továbbá alkalmas tárgysorozat hiányában némelyeknek legjobb akaratú igyekvése dacára is lehetetlen volt.

Az 1903-ik év elején két ülést is tartott a választmány, de ezen ülések jegyzőkönyvei a zavaros viszonyok következtében elvesztek s a mai napig sem kerültek elő. Az aug. hó 15-én tartott ülésen ismét Réthy Lajos kir. tanácsos elnökölt, mivel úgy

gróf Kuun Géza elnök, mint Sólyom Fekete Ferenc alelnök betegség miatt akadályozva voltak a gyűlésen való megjelenésben.

Minthogy mind dr. Veress Endre titkár, mind Faragó László segéd-titkár véglegesen eltávozott Déváról, a választmány az elnök javaslatára a titkári teendők végzésével Bottyán József főreáliskolai tanárt bízta meg a rendes választások megejtéséig. A társulati közgyűlésnek előkészítésére a választmány egy bizottságot küldött ki, miután néhány hivatalos ügyet elintézett.

Ez év történetére vonatkozólag a XIV. Évkönyv hivatalos értesítőjében szóról-szóra a következőket találjuk: »Általában megjegyezhetjük, hogy az 1903. évben az elnökök betegsége s a titkárok eltávazása miatt a társulat működése majdnem teljesen szünetelt. A gyéren látogatott három választmányi ülés a sürgős folyó ügyeknél egyébbel nem foglalkozott. Felolvasást az egész évben nem tartott senki.«

Ezen szomorú állapotokon volt hivatva segíteni az 1903. nov. 8-ára összehívott társulati közgyűlés. Ennek feladata volt, hogy vagy újjá szervezze a Társulatot, hogy újból működhessék, vagy pedig kimondja annak végleges feloszlását.

A közgyűlést megelőzőleg a választmány 1903. október 3-án ülést tartott, melyen a közgyűlés programját véglegesen megállapították s a megürült tisztségek betöltésére egy jelölő bizottságot küldöttek ki. A választmány ezúttal nagy lelkesedéssel elhatározta, hogy a Társulat fenmaradását és erélyes tovább működését a maga részéről szükségesnek tartja és annak fentartására minden segédeszközt igénybe óhajt venni annak dacára, hogy a Társulat kebeléből utóbbi időkben igen sok munkás tag eltávozott, vagy pedig távozóban van.

A fontossága miatt nagy érdeklődést keltett közgyűlésen a kitűzött napon nagyon sokan jelentek meg a Társulat tagjai és jóakarói közül. Jellemző esemény volt, hogy a Társulat pusztulását hirdető rémes hír annyira nem csüggesztette el a tagokat, hogy a megjelentek sokasága és azoknak a Társulat életrevalósága iránt magukkal hozott erős bizodalma miatt szóba sem került a feloszlítás, hanem egyszerűen megtörtént az újra szervezkedés.

A közgyűlés folyamán Réthy Lajos kir. tanácsos elnökölt s mint ilyen a Társulat helyzetét s a tagok hangulatát hiven jel-

lemző megnyitó beszédet mondott. Ez a megnyitó beszéd mintegy búcsuztatója volt a nemrégén eltávozott agilis titkárnak, Veress Endrének, legfőképen pedig Téglás Gábornak, aki ez időben épp távozóban volt, aki mint múzeumigazgató, úgyszólván keletkezése óta szolgálta a Társulatot, s akinek nevét a két elnökével együtt emlegette a tudósvilág.

Miután elismeréssel és a hála kifejezésével méltatta azon fáradozását, melyet múzeumi gyűjteményünk megteremtése körül kifejtett, megemlítette a továbbiakban nyíltan, hogy a két elnök, a titkár és a múzeumigazgató munkásságának megakadása oly érzékenyen sujtotta a Társulatot, hogy sokan már annak feloszlására gondoltak. De erre önérzetesen hangoztatta, hogy a választmány korántsem látja a Társulat jövődjét olyan szomorúnak. Sőt ellenkezőleg, minthogy úgy a magyar történelem, mint a római és részben a praehistorikus korok századaira vonatkozólag a néprajz, népköltészet, természetrajz és bányászat számos érdekkérdése nélkülözi még a kimerítő feleletet, és minthogy az értelmes, tanult és tudományos munkálkodásra hívatott egyének száma megyénkben egyre emelkedik, a választmány e részből feltétlenül biztosítottak látja a társulat jövőjét.

Majd tovább körvonalazta a Társulat jövődjő működésének mibenlétét s méltatta azt a díszet, melyet e kisded kör a megyére hozott. Lendületes szózatát azzal a felhívással fejezte be, hogy csoportosúljanak a Társulat köré mindazok, akik hívatást éreznek magukban az adatgyűjtésre, feldolgozásra, támogatásra, serkentésre vagy legalább az eredményekben való gyönyörködésre.

A közgyűlés dr. Krenner Miklós indítványára elhatározta, hogy azt a beszédet, amely oly hű tükre volt a Társulat való helyzetének, s amely oly hatalmas elősegítője volt a Társulat újjászületésének, az Évkönyv lapjain fogja megörökíteni.

Ezután dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár, az Erdélyi Kárpát Egyesület képviselője üdvözölte a közgyűlést és bővebb előadásokban jellemezte a Társulatnak fontos, kulturális misszióját, kifejtvén a vezéreszméket, melyeket a társulati működés bármely ágában követni kell.

Az írásbeli üdvözlések felolvasása után a közgyűlés dr. gróf Kunn Gézá, aki betegeskedése miatt az elnöki tisztségtől való felmentését kérte, az elnöki teendők végzésétől feloldván, örökös

elnökévé, dr. Sólyom Fekete Ferencet pedig a reá nehezedett súlyos és állandó betegség miatt, mint a Társulat alapítóját, a Társulat tiszteletbeli elnökévé választotta. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat így iparkodott legalább némiképen meghálálni azt a példaszerű lelkesedést és buzgóságot, amelylyel ez a két érdemes férfiú a Társulat érdekeit évtizedeken át istápolta, így akarta kifejezni azt a szoros kapcsolatot, amely e két vezérférfiú és a Társulat között kezdettől fogva fennállott.

A közgyűlés a megüresedett elnöki tisztségre közfelkiáltással Fáy Béla cs. és kir. kamarást, megyei földbirtokost választotta meg. Az ő nagy műveltségében, széleskörű ismeretségében, Társulatunk iránt mindenkor tanúsított előzékeny hajlandóságában a legerősebb biztosítékot nyerte a Társulat arra nézve, hogy a Társulat irányítása és vezetése egyaránt érdemes és hivatott férfiú kezébe kerül. A rokon kötelék, mely őt gróf Kuun Gézához kötötte, az előkelő állás, melyet megyénk legelsői között elfoglalt, egyenesen őt jelölték meg mint olyat, aki a Társulat legbelső ügyeit jól ismeri és aki befolyásával keresztül is tudja vinni mindazt, ami a társulati életben fontos nagy nélkülözhetetlen szükségletképpen felmerül. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat minden tekintélyével, egy szívvel és lélekkel kész volt követni a zászlót, amelyet az új elnök annyi jó szándékkal és lelkesedéssel emelt a magasba.

A közgyűlés ezután Téglás Gábort, a lelépő múzeumi igazgatót a Társulat múzeuma érdekében 20 éven át díjtalanul kifejtett buzgó működésének méltánylásául tiszteletbeli múzeum igazgatóvá választotta meg. A már távozott dr. Veress Endre titkárnak pedig a Társulatban kifejtett nagyszabású irodalmi tevékenységeért és egyéb irányú szorgos munkásságáért háláját, elismerését és köszönetét jegyzőkönyvileg fejezte ki.

Ezután Bottyán József, ideiglenes titkár előterjesztette évi jelentését, amely az eddig ismertetett körülmények szerint nagyon siralmas képét nyújtotta a Társulat utolsó évi szereplésének. Majd Téglás Gábor olvasta fel jelentését a múzeumnak 1903. évi gyarapodásáról. Ennek jelentős részét tették a kormány által engedélyezett 400 koronás államsegélyen beszerzett néprajzi tárgyak. Jelentésének zárószavaiban köszönettel emlékezett meg a megtiszteltetésről, melyben a Társulat őt e gyűlésen részesítette. Egy-

szersemind kérte egy minél számosabb bizottság kiküldését, mely tőle a múzeum szerzeményi naplóját átvegye. Mint lelépő múzeumi igazgató, Déváról eltávozóban, azon óhajának adott kifejezést, hogy vajha végleges és méltó hajlékot nyerhetnének valahára múzeumi gyűjteményeink, amelyek méltók arra, hogy ne csak a tudósok szűk köre érdeklődjék irántuk, hanem a nagy közönség számára is tanulság tárgyául szolgáljanak. Végezetül megígérte, hogy a legnagyobb készséggel ajánlja fel segítségét a múzeum rendezése, vagy bárminemű fejlesztése körül, minthogy az előszeretetének és gondoskodásának eddig is egyik legjelesebb tárgya volt.

Szóllóssy Lajosnak ezekután előterjesztett pénztári jelentése szerint a Társulat pénztári állományának főösszege 11304 korona, melynek legnagyobb része gyümölcsözőleg van elhelyezve.

A jelentések után elhatározta a közgyűlés, hogy Dániel Jánostól megvásárolja 400 korona vételáron a Várhegy területébe beszőgelő 1200 négyzetölnyi földdarabot.

Az elnöki szék már előzőleg betöltetvén, most a tisztviselői kar megválasztására került a sor. Alelnökké Réthi Lajost választotta meg a közgyűlés. A Társulat legszomorúbb napjaiban, úgyszólván ő volt az egyedüli, aki odahatott, hogy a Társulat legalább néha-néha életjelt adjon magáról. Azonkívül, mint fiatalos kedéllyel és kedvvel munkálkodó férfiú és mint a Társulat összes viszonyainak alapos és régi ismerője, az egyetlen volt, aki alelnöki funkciók teljesítésére, a nehéz körülmények között, a siker legtöbb reményével vállalkozhatott. Tanácsokban bővelkedő tagja volt ő már Társulatunknak megalapításakor, most pedig a Társulat újjászületésekor még nagyobb szükség volt az ő tapasztalataira, meggyerő, lelkes egyéniségére.

A Társulat titkárául, annak egy régi és lelkes munkását, Kolumbán Samu tanítóképzőintézeti tanárt választotta meg a közgyűlés, múzeumi igazgatóvá Mailand Oszkár főreáliskolai tanárt, akinek nevével és buzgó tevékenységével lépten-nyomon találkozunk Társulatunk története folyamán. Segédtitkárrá, illetve jegyzővé Bottyán József főreáliskolai tanárt, pénztárossá Szóllóssy Lajos nyug. tanítóképzőintézeti tanárt, várhegy-bizottsági elnökké Hajduczky József főreáliskolai tanárt, ügyésszé Réthi Gyula ügy-

védet választotta meg a közgyűlés, majd a választmányt egészítette ki megfelelő számú új tagokkal.

A választás megejtése után Kolumbán Samu titkár bemutatta azt a memorandumot, melyet a választmány megbízásából, egyrészt a Műemlékek Országos Bizottságához címezett, hogy a dévai ú. n. Magna Curiát műemléknek nyilvánítsa, másrészt pedig a m. kir. pénzügyminiszterhez azért, hogy a Magna Curiát, mint műemléket a Társulatnak engedje át, hogy annak múzeuma, könyv- és levéltára végleges és megfelelő hajlékot nyerjen.¹

Ezután a múzeum átvételére az új múzeumigazgató mellé egy bizottságot küldött ki a közgyűlés. A bizottság tagjai voltak: Váně Ferenc és Issekutz Antal, kinek helyébe, rövid idő múlva bekövetkezett halála miatt, Ballun Ernő lépett.

A közgyűlés ezzel befejezte misszióját s megtette azt, amit tőle a Társulat jól felfogott érdeke, a hazafias érzelem s a tudomány ügye megkívánt. Társulatunkat új életre keltette s egészen regenerálta. Intézkedéseit a legjobb reményektől biztatva tette meg ilyen irányban, mert hiszen a Társulat erkölcsi támaszai a jövőre is biztosítva voltak, anyagi erői pedig napról-napra gyarapodtak, úgyannyira, hogy hasonló kedvező viszonyokkal és segélyforrásokkal kevés vidéki tudományos társulat dicsekedhetik.

Ezek után örömmel jegyezhetjük fel, hogy a közgyűlés szándékait, törekvéseit siker koronázta. Társulatunk lelkesedve kelt fel aléltóságából s a tevékenységnek útján lassan, de biztosan, céltudatosan haladt előre. Célja volt egyelőre megtartani és rendbeszedni mindazt, amit a múlt reá hagyományozott. Nagy feladat ez, mert valójában csak ez a munka teszi igazán érdekessé, szemlélhetővé és könnyen érthetővé a tudományos fáradozások eredményeit. Az újból fellendülő irodalmi munkásság mellett főként a gyűjteményekkel kapcsolatos ügyek voltak a következő 1904. társulati évnek legkiemelkedőbb mozzanatai.

A köznyűlés. után a választmány legelső ülését 1903. dec. 5-én tartotta. Ez alkalommal Fáy Béla elnök lelkes, magyar hévvel

¹ A V. K. M. 1905. máj. 25-én 44678. sz. r. alatt közölte a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségével, hogy a pénzügyminiszter a Magna Curiát annak idején megállapítandó feltételek mellett átengedi a Társulat múzeuma számára, ha az épületet elfoglaló pénzügyigazgatóság befogadására tervezett új épület elkészül. Titkári ügyiratok. 43. 1. 1905. évf.

áthatott megnyitó beszédet mondott. Miután vázolta a Társulat tisztviselői karában a legutóbb véghement személyi változásokat, örömmel emlékezett meg arról, hogy a körünkől távozottak ígéretet tettek arra nézve, hogy Társulatunknak ezután is támaszai kívánnak maradni. De sajnálattal emlékezett meg arról, hogy a távozottak közül egy sem maradhat ezután Társulatunkra nézve ugyanaz, ami idáig volt. És ebből a kisszerű társulati jelenségből kiindulva remek párhuzamot vont nemzetünk történetének jelenségeivel. Mert hiszen történelmünk nagy alakjainak helyét senki sem töltötte be utódaik közül, viszont az utódok oly ürt töltöttek be, amely előttük üresen állott. A mélyen gondolkozó elnök, ebből a Társulat új tisztviselőire nézve, biztató következtetéseket vont. Mert hiszen ők, a régiek után új helyet foglalnak el, új eszméket, új terveket képviselnek. És ha elődeik nem pótolhatók teljesen, ha ügyyszeretettel és önzetlenül dolgoznak, az utódok is oly munkát hajthatnak végre a Társulatban, amely egyéniségük bélyegét szintén magán fogja viselni. A Társulat működésének is megvannak a korszakai, melyek a velükszületett céloknak megfelelő embereket követelnek és ha egy-egy korszak talán nem is olyan fényes, mint a megelőző, a fő mégis az, hogy azon korszakok problémái is megoldassanak.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat életében észrevehető ilyenmű tagozódás a nagy emberi és nemzeti szempontokból mindenesetre kevésbé fontos; mindazonáltal, ha Társulatunk önmagáért, helyesebben a tudomány önzetlen céljaiért él is, mégis legalább egy paránya, egy szerény tényezője a magyar nemzet kulturális alkotásainak. Ez volt az a főok, amely a Társulat vezetőségét arra bírta, hogy a szenvedett veszteségek dacára se engedje azt veszendőbe menni, feloszlani. Világos dolog, hogy a magyar nemzet irott és történelmi jogait kétségbe senki sem vonhatja; a történelem tanúsága szerint a nemzetek túlsúlyának kérdését a döntő pillanatban kifejtett erők nagysága állapítja meg. Ezért van szüksége a magyar nemzetnek erkölcsi és anyagi erőinek legkisebb parányára s így Társulatunkra is. Mert hiszen, mint bölcsen mondta az elnök, nemzetünk békés jövője és fejlődése mindaddig veszedelemben van, míg a Habsburgok jogara alatt élő nemzetek között túlsúlyra nem jutnak. Erre a túlsúlyra földrajzilag, néprajzilag és politikailag mindenesetre hivatva vagyunk,

de mindezekhez meg kell még szereznünk azt a művelődési magasságot és egyöntetűséget, azt az anyagi erőt és hatalmat, mely bennünket egy ellenállhatatlan nemzettestté tömörít s amely a mérleget idővel, a mi részünkre billenti.

Művelődési színvonalunknak e megyében pedig egyik legtekintélyesebb emelője Társulatunk volt. Nagy veszteség lett volna tehát bukni engedni e Társulatot éppen ezen a területen, amely a magyar nemzet tulajdonának egyik legdicsőbb, de mégis egyik legveszélyeztetettebb pontja.

Mint a tárogató hangjai, a legtávolabb állók előtt is érthetővé, világossá tették az elnöknek ezen fejtegetései a Társulat jövőbeli misszióját. Társadalmi és közügyeinkben cselekvően szereplő elnökünk ezúttal családi tradíciókhoz híven, a legmagyarabb érzés szempontjából szabta meg a Társulat ideális céljait. Vajha megdőlnének ezek nyomán az előítéleteknek s főként Társulatunk működése iránt táplált indokolatlan kicsinylésnek falai, melyek megyénk értelmiségének legnagyobb részét még mindig elválasztják körünktől. Társulatunk ügyeinek utolsó évi vajúdása folyamán felvetődött a kérdés, hogy akarunk-e a magyar nemzeti eszme és a tudomány szent nevében tovább működni? A felelet a leghatározottabb és lelkes igenlés volt, mert mindenki tudta, hogy az eszményi célokért sikerrel küzdeni nemcsak lehetséges, hanem díszes fáradozás is. A munka az elnöki programmban foglalt vezérelvek irányítása mellett megindult s most már csak a csatlakozók számától és lelkesedésétől függött az előhaladás mértéke. Ha megyénk minden magyar érzésű fia megérti fenkölt szellemű elnökünknek szózatát, akkor fáradozásunk olyan nagyszabású intézménynek lehet alapja, amelynek működése a magyar nemzeti eszme diadalmas érvényrejuttatásában tekintélyes részt vehet.

Az elnöki megnyitó beszédet élvezettel és lelkesedéssel hallgatták a gyűlésen jelenlevők s méltán tekintették abban a magyar nemzeti génusz egyik önérzetes megnyilatkozását.

Az elnök megnyitó beszéde után Blochner Gyula dévaji mérnök felolvasást tartott: »A dévai vár a múlt század elején« címen. Előadását érdekes rajzokkal világította meg, amelyek egy részét Évkönyveink XIV. kötete is közreadja.

Ezután Ballun Ernő értekezett Julius Caesarnak Dáciára vonatkozó feljegyzéseiről, melyet Nagy Lajos vajdahunyadi kir.

járásbíró szakelőadása követett, egy magával hozott, Siklódon talált skytha zászlódíszítményről.

Szöllőssy Lajos pénztáros indítványára, a választmány elhatározta, hogy az alapszabályokat módosítani fogja. Evégből egy előkészítő bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak: dr. Réthi Gyula, dr. Krenner Miklós, Nagy Lajos és Kolumbán Samu titkár.

A legközelebbi választmányi gyűlésen 1904. febr. 20-án az elnöklő Réthi Lajos elparentálta Issekutz Antal nyug. polgármestert, Barcsay Kálmán főispánt és Lengyel Gergelyt, kik mindannyian hosszú időn át voltak Társulatunk érdemes tagjai. Ezután négy felolvasás következett, melyek közül az első Mommsen Tivadar emlékezetének szentelt nekrológ volt. A választmány megbeszálásából írta és felolvasta Ballun Ernő könyv- és levéltáros.

Ezen gyűlésen nyert a titkár felhatalmazást arra, hogy a társulati Évkönyvek XIV. kötetét kiadja.

Még két gyűlést tartott a választmány a nyári szünet előtt. Ezek közül az április havi ülés intézkedett a Bethlen-kapu részeit alkotó köveknek megóvása felől, a Társulat eszközeinek, tárgyaitak nyilvántartásáról; a juniusi ülésen pedig a választmány örvendetes tudomásul vette az elnöki megnyitó kapcsán bejelentett azon tényt, hogy Ő Felsége elrendelni kegyeskedett II. Rákóczi Ferenc és a bujdosók hamvainak hazahozatalát. A többi elnöki bejelentések után Kolumbán Samu titkár felolvasta dr. gróf Kuun Gézának egy érdekes dolgozatát, melyet örökös elnökünk két marosnémetii római szoborról Évkönyvünk szánára írt.

E gyűlés után Társulat tagjai és tisztviselői a nyári szünet alatt új erőket gyűjtött a társulati munka továbbvitelére. Tökéletesen áthatott mindenkit a legutolsó közgyűlésen lelkesedéssel megnyilatkozott azon szándék, hogy a kitűzött zászlót diadalra kell vinni, a társulati munkát kitartással kell tovább folytatni.

A következő események már észrevehetően magukon viselik a társulati élet megújulásának bélyegét. A társulati gyűjtemények és irodalom körül ismét a legserényebb tevékenység indult meg. Még szeptember hóban megjelent a XIV. Évkönyv a régiekhez, úgy minőségben, mint mennyiségben méltó tartalommal. Erről az 1904. szept. 28-iki vál. ülésen számolt be Kolumbán Samu titkár, aki ugyanekkor felolvasta dr. Wertner Mórnak »Harszoc« című értekezését is. Majd Péterfi Márton dévai tanító, r. tag szabad előadásban

beszámolt azon tanulmányi kirándulásának eredményeiről, melyeket a nyár folyamán Mallász József járási számvevő, r. tag társaságában a Paring hegyen gyűjtött össze. A kirándulók észleletei igen érdekesek voltak. A választmány arra is megkérte őket, hogy tapasztalataikról felolvasás formájában is tegyenek jelentést.

Ugyanezen választmányi gyűlés a tagdíjhátralékoknak mind égetőbbé váló kérdésével is foglalkozott. Beható eszmecsere és dr. Réthi Gyula társulati ügyész javaslatai alapján a választmány ezt az ügyet a méltányosság legszélsőbb határáig menve végre dülőre vitte, úgy, hogy a már mintegy 6—7 ezer koronára rúgó hátralékokat, törlés útján, tetemesen apasztotta és így a Társulat évi költségvetését, valamint összes pénztári számadásait realisabb alapokra fektette.

A múzeum állapotában bekövetkezett örvendetes változásokról Mailand Oszkár múzeumigazgató tett jelentést. E szerint a múzeum végleges rendezése végett szükséges volt számos ismeretlen származású tárgynak tudományos meghatározása. Ezért a Társulat elnökségével egyetértőleg Kolozsvárról idekérte Roska Márton archeologust, aki 12 napon át foglalkozott a múzeum rendezésével és a tárgyak nagy részét leltározta és törzskönyvelte. A választmány örvendve fogadta a múzeumigazgató előterjesztéseit. A szorgalommal működött régésszel szemben pedig kötelezettségeinek illően eleget tett s azonkívül hálás köszönetét jegyzőkönyvileg is kifejezte neki.

Kolumbán Samu titkár jelentése szerint a Bethlen-kapu kövei már egy e célra újonnan emelt szín alatt vannak s így pusztulás ellen jól meg vannak védve. Ugyancsak a titkár jelentése szerint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége két fontos ügyben is megkereste utóbb Társulatunkat. Először is magához kérte Társulatunk utóbbi évi számadásait, hogy az 1901. évi államszegély elszámolásának egyik tételére vonatkozólag a felmentést Téglás Gábor számára megadhassa. A kívánt számadásokat az elnökség felterjesztette s azok már vissza is érkeztek. Egy másik leiratában pedig kérte a könyvtári kettős példányok jegyzékét és ha volnának a középkori német-kodexek, azoknak lajstromát. E felhívásoknak megfelelő eljárással a könyvtárost bizta meg a választmány.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium a folyó társulati évre 800 koronát engedélyezett Társulatunknak; 500 koronát a régészeti, 300-at pedig a néprajzi gyűjtemény gyarapítására. A néprajzi gyűjtést Szabó Imre p. ü. számtiszt, r. tag vállalta magára. A múzeumi segély felhasználására vonatkozólag pedig a választmány elhatározta, hogy az összeget részben múzeumi tárgyak beszerzésére és ásatásokra, részben pedig egy numizmatikai szekrény vételére, a múzeumrendezéssel kapcsolatos némely átalakítások és beruházások fedezésére fordítja.

A társulati közgyűlés programjának megállapítása után még Málász József tett jelentést a dévai határban lelt s hazánkban elég ritka mérges pókról, a *Trochosa syngoriensis*ről.

Társulatunk történetében bizonyára nagyobb figyelmet érdemelnek az 1904. október 19-én megtartott választmányi ülés határozatai. Ezen gyűlésnek egyik tárgya volt az alapszabályok módosításának ügye és az új tervezetnek megállapítása. Az erre vonatkozó javaslatot a módosítások tervezésére kiküldött bizottság megállapodásai szerint Kolumbán Samu titkár készítette és terjesztette az ülés elé.

A választmány a bemutatott és felolvasott tervezetet, melyszerint a régi alapszabályok összesége stílusban egészen, intézkedéseiben pedig sok tekintetben megújul, a szükségeseknek talált módosítások eszközzésével elfogadta, annak kinyomatását és a tagok számára való megküldését elrendelte és a december elején megtartandó közgyűlésre a tárgyalás egyik pontjául kitűzte.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 1904. október 11-én kelt és a választmányi gyűlésen felolvasott leiratában a Társulat figyelmébe ajánlja a Műemlékek Országos Bizottságának ama tervét, mely szerint múzeumunkat vagy a vajdahunyadi lovagvár üres helyiségeiben, vagy a dévai ev. ref. templom műemlékszerű épületében helyezzük el. Ezen ajánlatról több tagnak hozzászólása után a következőképen határozott a választmány: mivel a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a törvényes határidőn belül a dévai ev. ref. templomot nem nyilvánította műemléknek, ennél fogva az egyházközség a Társulat hivatalos tudomása szerint a templomot lebontatja; másfelől, mivel Vajdahunyad a megye déli részén, aránylag félreeső helyen van, ezzel szemben pedig Déva városa közigazgatási, művelődési és forgalmi központ

— ennek következtében a múzeumnak, mely a közművelődést szolgálja Déván van a legcélszerűbb helye. Mindezek megfontolása után a választmány a terveket nem fogadja el, hanem ragaszkodik azon régi szándékához, hogy múzeumi helyiségül a Magna Curiát igyekszik megnyerni, mint e célra legalkalmasabb épületet.

Ezután hosszabb eszmecserét folytattak a Társulat apróbb ügyeiről, főként a titkárnak azon eszméje fölött, hogy a közönség érdeklődését a régebbi idők példájára felolvasások tartásával kellene minél jobban a Társulat felé terelni.

Nevezetes esemény volt a Társulat életében az 1904. december 21-én a főreáliskola természettani kísérletező termében megtartott XXIV. társulati közgyűlés. A helyi és vidéki értelmiségnek számos képviselője volt ezúttal jelen; a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát pedig György Aladár előadó titkár képviselte. A gyűlést a betegsége miatt távolmaradt Fáy Béla elnök helyett Réthi Lajos alelnök vezette. Megnyitójában részvétellel emlékezett meg Társulatunk két tekintélyes tagjának: gr. Kuun Istvánnak és László Ignácnak elhalálzásáról. Egyúttal örömmel jelentette, hogy a Társulat beléletében a kiállott válságok után élénkebb mozgalom volt tapasztalható. Eppen azért buzdította a tagokat, hogy ez az élénkség és érdeklődés maradjon állandó és a Társulat felvirágoztatásán mindenki vállvetve munkálkodjék. Ezután előterjesztette a közgyűlést üdvözlő egyesületek és magánosok névsorát.

Az elnöki megnyitó beszéd után dr. Krenner Miklós főreáliskolai tanár élvezetes előadásban ismertette hazánk legnevezetesebb történelmi emlékeit. Felolvasását Kuzaila Péter áll. tanító-képzőintézeti tanár skioptikonnal vetített képekkel illusztrálta.

Az igazgató választmány kiegészítése után Kolumbán Samu terjesztette elő a lefolyt évről beszámoló titkári jelentését. Eszerint az elmúlt Társulati év elején első és legfőbb teendő volt a múzeumnak a távozó igazgatótól való átvétele, a nagyobb, kevésbbé romlandó köveknek egy újonnan épített, elszállítható fedett színbe való átvitele, hogy így a múzeum annyira kiürüljön, hogy a közönség megszemlélhesse a kiállított tárgyakat. Emellett gondot fordított a Társulat arra is, hogy a megkezdett rendezési munkálat költség kimélés végett most már teljesen fejeztessék be.

Az igazgatóválasztmány figyelemmel volt arra is, hogy irodalmilag működő új tagokat vonjon a Társulat körébe. E tekintetben sikerült elérni azt, hogy az év folyamán tartott hat választmányi gyűlés mindegyikén volt felolvasás, néha annyi, hogy a tárgysorozat teljes keresztülvitele nem volt lehetséges. Ez évben jelent meg a Társulat XIV. Évkönyve, melyben 14 szerzőtől 18 különféle közlemény jelent meg.

Az elhaltakon kívül a társulati tagok száma csökkent a kilépettekkel és az igazgatóválasztmány által töröltekkel, akiknek száma 37. Az összes apadás 49 volt. Ezzel szemben csak 8 új tag lépett be a Társulatba. Így a társulati tagok összes létszáma a társulati év végén 237 volt. A már eszközölt és még kilátásba helyezett törlések sem anyagi, sem erkölcsi tekintetben érzékenyebb veszteséget nem okoznak, minthogy ezzel csak azok esnek ki, akik eddig is csak névleg voltak tagjai a Társulatnak.

A titkár jelentése után a távollevő Mailand Oszkár múzeumigazgató jelentését dr. Krenner Miklós olvasta fel. Ezen jelentés bővebben jelezte a múzeumnak akkori állapotát, mikor a jelentést tevő múzeumigazgató hivatalbalépett. Főfeladatának tartotta, hogy a régi beraktározási rendszerrel minél előbb szakítson, hogy így a becses gyűjteményt a közönség számára hozzáférhetővé tegye. Majd elmondta, hogy a szabadban épített szinben és a múzeum egy oldalszobájában két új helyiséget nyert a múzeumi tárgyak számára. Az apróbb régiségeket két újonnan beszerzett szekrénybe helyezte el, melyeknek fehér színezése és szerkezete is alkalmasabb a múzeumi tárgyak befogadására és szemlélésére, mint a régi szekrényeké.

Ezután a múzeumi tárgyak rendezésének és meghatározásának lefolyását ismertette úgy, amint már arról fentebb említést tettünk. E szerint Roska Márton, Pósta Béla kolozsvári egyetemi tanár segédje, ittléte alatt közel 4000 tárgyat határozott meg és törzskönyvelt el, úgy, hogy az egyiptomi, az őskor, vaskor, bronzkor, római kor és népvándorlási kor régiségei szelvényekben állanak a tanulmányozó rendelkezésére.

Rendezetlenül és leltározatlanul állanak még a feliratos kövek, téglák, a Mithra és egyéb reliefek, valamint az érem- és pénzgyűjtemény, amennyiben az ahhoz értő szakember kiküldetését még nem lehetett kieszközölni. Csak akkor lehet gondolni a teljes

leltár kiadására, ha a múzeumrendezésnek ez a szakasza is be lesz fejezve. Az éremgyűjtemény befogadására alkalmas szekrényeket már beszerezte a Társulat.

A jövőre nézve a múzeum ethnographiai osztályának fejlesztését vette tervbe a múzeumigazgató, a legközelebbi ásatások színhelyeül pedig Tordost és a dévai Várhegy oldalát szemelte ki.

A múzeumigazgató jelentésének végén azon reményének adott kifejezést, hogy a Magna Curiának, múzeumi helyiségül való megnyerésével nemcsak gyűjteményeinkre, hanem az egész Társulatra egy szebb és erőteljesebb fejlődés korszaka vár.

A jelentések meghallgatása után a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának képviselője, György Aladár szólalt fel. Az eddigi jelentésekből kidomborodó adatok hallatára örömmel állapította meg, hogy a Társulat és annak múzeuma helyes irányban fejlődik. Azon reményének adott kifejezést, hogy bár 25-ik éve működik, mégis egyre fiatalodik.

A biztató szavakat Réthi Lajos alelnök köszönte meg. Egerszemsind kérte a felszólalót, hogy fejezze ki a Társulat köszönetét a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa előtt és eszközölje ki annak állandó támogatását.

Ezután Ballun Ernő könyv- és levéltáros olvasta fel jelentését, melyszerint a reábizott gyűjtemények rendezése szintén folyamatban van, de a leltározás lehetőségétől még távol állunk. Főakadálya volt ennek az év folyamán három ízben is végbe ment költözködés. Először a múzeum három szobájából kellett összehozni a könyv- és levéltár anyagát a múzeumnak egy negyedik szobájába. Mikor a múzeum rendezése miatt ennek kiűritése is szükségessé vált, a könyv- és levéltár meglehetősen nagy tömegét a főreáliskolának egy soutterrain helyiségébe kellett átvinni. Még alig nyert itt a könyvek egy része rendes elhelyezést, ez az új helység is halaszthatatlanul szükségessé vált az intézet céljaira s így most egy emeleti helyiségben kellett a könyv- és levéltárat elhelyezni. Ez a helyiség a főreáliskola főutcai frontján van, világos, száraz helyen. A könyvtár összes eddigi helyiségei között ez a legalkalmasabb és legtágasabb. Itt azután először a társulati kiadványok, majd a könyv- és levéltárnak egy más része került rendezés alá. Végleges rendet teremteni azonban itt sem lehet, míg a gyűjtemény is végleges helyet nem kap és amíg

legalább két hasonló nagyságú terem nem áll rendelkezésre a könyv- és levéltár befogadására.

A pénztári jelentés szerint a Társulat ez évi 2290 koronányi bevételevel szemben a kiadások 2485 koronát tettek ki; a Társulat vagyona végeredményben 11839 korona, melyből 11000 korona elkölthetetlen alap.

A gyűlés programjába felvett alapszabálymódosítás keresztülvitelét nem lehetett eszközölni, mert a tagok nem jelentek meg az alapszabályokban előirt minimális számban. Ezen tény megállapítása után a közgyűlés véget ért.

Tíz nap múlva, december 31-re, rendkívüli közgyűlést hívott össze az elnökség, melyen az alapszabályok értelmében tekintet nélkül a tagok számára, többeknek hozzászólása és a szükségességeknek látszó változtatások megejtése után az új alapszabálytervezetet elfogadták s a tervezetet az ülés jegyzőkönyvével együtt felterjesztették a m. kir. belügyminiszteriumhoz.

Az igazgatóválasztmány legközelebbi, 1905. márc. 8-án tartott ülésének legkiemelkedőbb mozzanatairól a következőkben számolhatunk el: Szöllősy Lajos társulati pénztáros bejelentette lemondását s tekintettel egyéb irányú elfoglaltságára, lemondásának elfogadását kérte. A választmány a lemondást még sem fogadta el, hanem a pénztári teendők végzéseért évi 120 koronát szavazott meg azon egyén számára, akit a pénztáros tetszése szerint megbiz a munka végzésével. Ily feltétel mellett Szöllősy Lajos hajlandó volt a pénztári felelősséget tovább is viselni.

Ezután Ballun Ernő állami főreáliskolai tanár olvasta fel értekezését hazánk erdélyi részének s így vármegyénk területének is legrégibb ismert lakóiról: az agathyrsekről és gétákról — ismeretve Herodotosnak reájuk vonatkozó feljegyzéseit. Majd Péterfi Márton felolvasását hallgatta meg a választmány a Paring hegység pásztor életéről és flórájáról.

Kolumbán Samu titkár jelentette, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége a Társulat számadási könyveit felkérte, hogy azokat a multakra nézve is átvizsgálja. A választmány úgy határozott, hogy a múzeumigazgató hazaérkezése után a kívánt jegyzékek felterjesztetnek. Jelentette továbbá, hogy a Várhegy területének adómentessé tételét a pénzügyigazgató kiállításba helyezte.

A választmány végül bizottságott küldött ki avégből, hogy a Társulat 25 éves jubileumának, a jubiláris közgyűlésnek előkészítéséről gondoskodjék. E bizottság tagjai Fáy Béla elnökle alatt: dr. Apáthy Árpád, Mara László, Réthi Lajos, Pogány Béla, Kontz Domokos, Göllner Károly, Boga Károly, Mailand Oszkár és Kolumbán Samu. A választmány a Társulat történetének megírására felkérte Réthi Lajost, melléje pedig munkatársul Ballun Ernőt.

Ez utóbbinak ajánlatára a választmány Kenderessy Árpádot rendes tagjai közzé felvette. Egyúttal kifejezte neki legmelegebb köszönetét azért, hogy a Társulat birtokában levő dévai Várhegy déli oldalán egy gyönyörűen kiszögelő sziklatömb koronájául a kilátás díszítésére és a közönség kényelmére felépítette a »Gizella pihenő«-nek elnevezett remek gloriettet.

Az igazgató választmány legközelebbi ülésén 1905. ápr. 11-én szomorú kötelességet teljesített. Az összegyűlt tagok előtt Réthi Lajos megnyitó beszédében mély fájdalommal jelentette, hogy Társulatunkat nagy veszteség érte, amennyiben dr. gróf Kuun Géza a Társulatnak alapításától fogva elnöke, majd pedig örökös tiszteleti elnöke, az elmúlt napon, ápr. 10-én Budapesten elköltözött az élők sorából. Ezen jelentés után az elnök az elhunytak érdemeit méltatta behatóbban.

A választmány kegyeletes részvétellel vett tudomást a titkárnak a halálesetből kifolyólag tett intézkedéseiről s azután megválasztotta a küldöttséget, mellyel a Társulatot képviseltetni óhajtott a boldogultnak Kolozsvárt, ápr. 15-én végbemenő temetésén. A küldöttség koszorút helyez a ravatalra. Tagjai a következők: Pogány Béla, Bottyán József, dr. Veress Endre és Ballun Ernő.

A legközelebbi ülésen, május hó 10-én egy igen érdekes értekezést olvasott fel Halavács Gyula m. kir. főgeológustól Kolumbán Samu titkár. A szerző e műben összegyűjtötte és ismertette azon nevezetesebb hunyadmegyei harang- és sírfeliratokat, melyek eddig még tudományosan elbírálva nem voltak. E művet, mint a megyei történelem kútfeleinek egyik legbecsesebbikét a Társulat a XV. Évkönyvben ki is adta.

E gyűlésen Borostyány Béláné vál. tag. a dévai állami leányiskolát rendes tagul jelentette be s egyúttal kérte az iskola tanítói könyvtára számára a társulati Évkönyvek 5 első kötetét. A választ-

mány e kérelemnek eleget tett, de a könyvtáros előterjesztésére megkérte a felszólaló úrnőt, hogy az Évkönyvek VI. kötetét ideiglenes használatra bocsássa a Társulat rendelkezésére.

A választmány ezután felkérte dr. Krenner Miklós főreáliskolai tanárt, hogy dr. gróf Kuun Gézáról emlékbeszédet mondjon. Dr. Krenner Miklós a legnagyobb készséggel vállalta el a megbízatást.

Majd Ballun Ernő jelentette, hogy miután legjobb tudomása szerint a jövő iskolai évet felsőbb intézkedés folytán Olaszországban, tanulmányúton fogja tölteni, emiatt a Társulat történetének megírásánál aligha segídkezhetik.¹ Ezen munka elvégzésére maga helyett Barthos Indár főreáliskolai tanárt ajánlotta, aki a megbízatást el is fogadta.

Ezután Szabó Imre választmányi tag tette meg a múlt ülésen elnapolt jelentését a 300 korona néprajzi segély felhasználásáról. A múzeumigazgató jelentése szerint az összegyűjtött 120 drb. néprajzi tárgy a leltári kimutatással együtt a múzeumba került.

A kegyelet nagy ünnepét ülte Társulatunk 1905. június hó 10-én. E napot társulatunk dr. gróf Kuun Géza emlékezetének szentelte. Az elnökség hívó szózatára a vármegyei ház nagytermében teljes számban gyülekezett össze Déva város értelmisége, a megye közönségének színe-java, a Társulat választmánya s a helybeli iskolák növendékeinek nagy része. A közönség ezen élénk részvételével is bizonyította, hogy mennyire érzi és fájlalja a gróf Kuun Géza halálával a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatra, a megyei és hazai társadalmi, valamint tudományos életre bekövetkezett veszteséget. A múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének képviselőjében dr. Fejérváti László egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja jelent meg.

Az összes megjelentek érzelmeit s az emlékünnepegy jelentőségét első sorban Réthi Lajos kir. tanácsosnak gyönyörű megnyitó beszéde fejezte és emelte ki. Majd dr. Krenner Miklós aradi

¹ Később tényleg bekövetkezett szabadságoltatásom dacára megírhattam a Társulat történetét, mivel Olaszországba való elutazásomat egy hónappal (szeptemberről októberre) elhalasztottam s így még a nyár elején megkezdett művet befejezhettem.

főreáliskolai tanár, alapító tag mondotta el mély megilletődés közepette emlékbeszédét, melynek tartalma, magas szárnyalása és irányának pompája egyaránt méltó volt dr. gróf Kuun Géza nemes alakjához.

A választmány a kiválóan szép és jellemzésben dús beszédért dr. Krenner Miklósnak jegyzőkönyvi köszönetet mondott, az emlékbeszédet az Évkönyv számára elkérte s még július hó folyamán külön lenyomatban ki is adta.

Az emlékbeszéd után Sólyom Fekete Margit k. a. olvasta fel érdekes feljegyzéseit dr. gróf Kuun Gézáról. Az érdekes felolvasást, mely gróf Kuun Géza egyéniségét jellemzőleg megvilágította, a választmány szintén köszönettel fogadta s az emlékbeszéddel együtt kiadta.

Majd Kolumbán Samu titkár felolvasta öv. gróf Kuun Gézáné levelét, melyben megemlítve a lelkét elfogó mély gyászt és megboldogult férje emlékének visszaidézésével járó izgalmakat, kimentette a gyűléstől való távolmaradását. Egyszersmind kérte, hogy a felolvasott beszédek neki megküldessenek.

A választmány a legnagyobb tisztelettel fogadta a gyászoló özyegy sorait s elhatározta, hogy kívánságainak mindenben eleget tesz.

Ezen gyűlés után közvetlenül rendes ülést tartott a választmány, melynek egyetlen tárgya volt Kolumbán Samu titkárnak lemondása és helyének ideiglenes betöltése.

A választmány az áthelyeztetése miatt Budapestre távozó titkárnak ügybuzgó, lelkes fáradozásaiért s a Társulat haladásának érdekében kifejtett szakszerű ügyviteli munkásságáért jegyzőkönyvi köszönetet mondott. A választmány a lemondás elfogadása után a titkári teendők ideiglenes ellátásával Ballun Ernő könyv- és levéltárost bízta meg.

Több mint 25 év múlt el már Társulatunk fölött, mikor ez a személyi változás bekövetkezett a tisztviselői karban. A Társulat maga azonban rendületlenül állott, tapasztalatokban gazdagon, a múlt viszontagságai között edzetten s készülten a jövő feladataira.

A kép, melyet idáig a Társulatról az olvasó elé tártunk, meglehetősen változatos volt. Ha nem is hiányoztak belőle az árnyékvonalak, mégis a Társulat története összes hatásában fel-

emelő, lelkünket megragadó. Mert hiszen azt a szívós küzdést olykor küszködést szemlélhetünk a jelen történet lapjain, melyet az egyes emberében is láthatunk nap-nap után, amikor sorsának szerencsés vagy végzetes eszközeivel iparkodik megoldani élete feladatait, törekszik elérni egyéniségének megfelelő céljait. A társulati élet hullámozása a meglepő emelkedések mellett olykor szomorú süllyedést mutatott, de ez a hullámozás az alapítástól kezdve a legutolsó eseményekig egy tünetet mégis mindenkor felmutatott, hogy a Társulat lelkesen törekszik előre.

*

Midőn Társulatunk viszontagságos múltjának befejezéséhez érkezünk, el nem mulaszthatjuk, hogy egy pár visszatekintő záró szóban ne méltassuk Társulatunk becsülettel végig harcolt küzdelmeit.

Valamint a lelkesedés szülte a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatot, úgy mindvégig az is tartotta fenn. E lelkesedés növekedése vagy csökkenése szerint emelkedett vagy hanyatlott a Társulat erő kifejtése is. Bátran mondhatjuk, hogy Társulatunk élete teljes folyamán egy tipikus társadalmi intézmény volt, melyet a társadalom egyedei tartottak fenn. A hivatalos hatalom, mely eleinte egészen távol állott tőle, később jó indulattal közeledett Társulatunk felé, s működése további folyamán a legjobb esetben is csak támogatója, nem pedig fenntartója volt annak. Még a legválságosabb időkben, mikor a Társulat fennmaradása is kérdéses volt, nem a hivatalos hatalom, hanem a Társulatnak szunnyadó ereje volt az, mely új életre keltette munkára hivatott szerveit. Kitartásunk és szívósságunk erős próbát állott tehát ki, ami biztató jelenség jövőnkre nézve.

De nemcsak ebből, hanem azon eszközök és módok vizsgálatából is erőt, bizodalmat meríthetünk, amelyekkel Társulatunk képes volt azon szép eredményeket létrehozni, amelyeket most már csak tudományosan felhasználni és rendszerezni kötelességünk. A taggyűjtőivel beérkezett lelkes hangú levelekből s a fejenként aránylag csekély mennyiségű anyagi támogatásból hozott össze Társulatunk olyan erkölcsi és anyagi tőkét, amelynek kamatait rövid 25 év alatt is oly bőven élvezhette az ügyeink iránt érdeklődő s tudománykedvelő közönség. Ezen eszközök pedig a múltak

eredményei mellett a jelenben is rendelkezésünkre állanak, a jövőben pedig szintén megszerezhetők, ha a Társulat vezetői oly nemes szándékokkal s oly önzetlen lelkesedéssel fordulnak időnként megyénk s hazánk értelmiségéhez, amilyenek tanúi voltunk azok részéről, akik Társulatunk bölcsőjénél állottak.

A gyűjtés, irodalmi feldolgozás munkája után most a rendszerezés és kiegészítés munkája vár a Társulatra. A birtoklásra csak az lehet hívatott, ki a munka árán megszeretteket meg is tudja becsülni, meg is tudja tartani. Társulatunk eddigi munkásainak nagy díszére szolgál, hogy gazdag örökséget hagytak reánk. Méltók csak úgy lehetünk hozzájuk, ha nem kicsinyeljük azon sokoldalú körültekintéssel járó munkát, melyet a szerzemények felhasználása és megtartása igényel. Aki a Társulat ügyét jól ismeri, az az első tekintetre észreveszi, hogy mik a legközelebbi teendők, hol mutatkoznak a legnagyobb hiányok, azok, amelyeknek eltüntetése halasztást alig szenvedhet. S ha e szempontot figyelmen kívül nem hagyjuk, azt kell modanunk, hogy a fentebb vázolt munkának minden ága nagy súlylyal nehezedik jelenleg a Társulatra. E mellett azonban a mérsékelt anyaggyűjtés, újabb tudományos kútforrások feltárása is sikerrel vihető keresztül.

Szükséges, hogy Társulatunk vezetőit továbbra is eltöltse az alapítókat különösen jellemző azon vezérelv, hogy a társulati munka előhaladása inkább megfontolt és mérsékelt legyen, mint külszínre ragyogó, de tartalmilag üres. Sajnos, az itt-ott felbukkanó jelek szerint Társulatunk a támogatására hívatott közönség nagyrésznének rokonérzését azért nem tudta teljes mértékben megnyerni, mert legtöbbször hiányoztak munkásságából a nagyhangú, semmitmondó frázisok, tevékenységét nem jellemezték pillanatok alatt előálló, feltűnő alkotások. Pedig a munka csak ott lehet megbízható értékű, ahol nem a sokat ígérő külsőségek, hanem a szilárd működési alapelvek s egyszerű rendszabályok biztosítják a szervezet életképességét. Társulatunknál kedvezőbb körülmények között is igen nehéz volna rövid idő alatt aránytalan eredményeket felmutatni. A Társulat munkásai közül tehát csak azok nem csálódhatnak, akik a kitartó munka után lassan érő, de annál élvezhetőbb gyümölcsöket remélhetnek. Biztassa őket az a tudat, hogy munkájukkal olyan jövődőt készítenek elő nagyszerű feladatok teljesítésére hívatott Társulatunknak, hogy majdan minden derék

honpolgárnak büszkesége és nemes vágyakozása lehet a Társulat támogatásában vagy munkájában való részvétel.

Ha ezek után rövid összefoglalásban felsoroljuk mindazon tényeket, viszonylatokat, tulajdonokat, irodalmi és egyéb tudományos eredményeket, melyek Társulatunk működését kísérik, elmondhatjuk, hogy azok a jogos várakozásnak megfelelnek, de egyszersmind nem is olyan nagyok és feltűnőek, hogy a Társulat rendelkezésére álló eszközökkel arányban ne állanak.

A személyi vonatkozású adatok közül megemlíthetjük, hogy mintegy másfélezerre tehető azon egyének száma, akik Társulatunknak tagjai voltak. Ezek közül a tiszteletbeli tagok száma 42-t, az alapítóké pedig 83-at tesz ki. A 25-ödik év végéig Társulatunk tartott 24 közgyűlést és 207 egyéb gyűlést (alakuló értekező, előkészítő értekező, rendes és rendkívüli vál. ülések, felolvasó és vándorgyűlések). E gyűlések a legváltozatosabb program-pontokat tárgyalták, a Társulat szellemi és anyagi előhaladását vezették, ellenőrizték és szervezték; különböző segélyeket szavaztak meg humánus és társadalmi célokra, küldöttségek menesztésével résztvettek a társadalmi mozgalmakban stb. E működés eredményeképpen a Társulat kiadott 15 kötetre terjedő Évkönyvet s mintegy 12-féle egyéb irodalmi művet; összehozott egy 4—5000 tárgyat magában foglaló múzeumot, amelynek értéke, tudományos becsétől eltekintve körülbelül 140—150 ezer koronára tehető. Lassankint összegyűjtött egy úgyszólván kizárólag hunyadmegyei vonatkozású, 2—3 ezer darabból álló levéltárat; ezzel kapcsolatban alapját vetette meg egy szépen fejlődő könyvtárnak, mely számos nagyon kecses régi nyomdai és kézirati példányon kívül körülbelül 1500—2000 kötetet tartalmaz.

Ezen gyűjtemények gyarapítására és egyebekre a Társulat 25 éven át kiadott mintegy 50.000 koronát, ezzel szemben bevételei körülbelül 62.000 koronára emelkedtek, úgy, hogy a Társulat tényleges pénzbeli vágyona a legutóbbi közgyűlési számadatok szerint kerek számban 12.000 koronára tehető.

Társulatunk tulajdonához tartoznak ezeken kívül a kincstártól megvásárolt *dévai várhegy*, melyet a Társulat vétel útján már gyarapított is egy holdnyi területtel; továbbá a *várhelyi amphiteatrum* területe. E mellett van a Társulatnak jelentékeny értéket képviselő irodai felszerelése, fényképező gépe, múzeumi,

könyv- és levéltári bútorzata, a várhegyi munkálatokhoz szükséges szerszámkészlete, az ő lakásául szolgáló épülete és hozzátartozó mellékhelyisége.

Ezen adatok világosan bizonyítják, hogy a Társulat rendelkezésére álló idő nem múlt el eredménytelenül s tevékenységének eszközei nem heverték felhasználatlanul.

A jövődő e szerint nem kívánhat egyebet a Társulattól mint hogy az a megkezdett munkát legalább megközelítő eredményekkel folytassa. Megelégedéssel mondhatjuk, hogy Hunyadmegyében nem hiányoznak az erre hívatott férfiak, és ha azokat alkalmas módon a Társulat érdekkörébe tudjuk vonni, akkor már a közel jövőben is remélhetjük a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatnak virágzását.

(Vége.)

Ballun Ernő.

Az állatok jellemének összefüggése a róluk szóló babonával.

Sietek előre bocsátani, hogy e cím valamivel többet ígér, mint amennyit rövid cikkemben nyújthatók. Nem tanulmányt, hanem csak néhány följegyzést s talán egy-két önálló gondolatot óhajtok itt közölni.

Gyűjtési területem Hunyadmegye Erdőhát pereme, néprajzi tekintetben ma a leghálásabb, sőt csaknem azt mondhatnám: a legklasszikusabb területek egyike. Az erdőháti oláh (padureán) eszközei s házának jóformán egész berendezése, alig bizonyítanak magasabb műveltségi fok mellett, mint a minő fokon a neolitik idők embere lehetett. Valóságos oázis ez, — etnografiai értelemben, — melyet a kultúra árja csak kerülget, de még nagyon soká nem fog hatalmába keríteni. Ennek az elszigeteltségnek legfőbb oka a földrajzi helyzet. A hunyadmegyei Erdőhát ugyanis (az a terület, melyet az Egerügy-Maros és a vármegye nyugati határa zárnak be) átlag 600 m. fölül fekvésű plató, melynek összefüggő egyhangúságát csak az igen mély s gyakran festői meredek sziklafalakkal párkányozott patak völgyek szakítják meg. Az őskori kristályos palába (itt-ott ősmészköbe) vágódott meredek falú völgyek a közlekedést alig segítik elő, sőt még tán inkább gátolják, épp úgy mint az északamerikai cañonok vagy a spanyol vádik. Rendes jelenség itt — ami másutt szinte érthetetlen lenne, — hogy az utak (főkép gyalog- vagy lóösvények) nem a völgyekben, hanem a hegy-gerinceken vezetnek.

Íme a kultúra behatolásának egyik fő akadálya a közlekedő utak hiánya, melyhez a második szint- oly fontos ok járul, t. i. a lakosság földhöz ragadt szegénysége. Ez oly mértékű, hogy legegyszerűbb leírása is regényes színezetűnek, túlzásnak tűnhetnék föl. Tárgyammal nincs is szoros összefüggésben, így hát

másokra, főként Szabó Imre tisztelt barátomra és tagtársamra, aki oly nagy szorgalommal búvárkodott itt, bizom a nép anyagi helyzetének hű lefestését.¹ De annyira legalább érintenem kellett, annak megokolására, hogy az erdőháti oláhság etnografiai tekintetben elsőrendő anyag s ennek tudata birt arra, hogy fáradságos geológiai utaim pihenő idejét legjobban úgy értékesíthetem, ha a kínálkozó folkloret összegyűjtöm.

Ha ez csakugyan érdemesnek bizonyul a közlésre, úgy alkalom adtán még kiegészítem, gyarapítom; most mutatóba azokat a babonákat irom le, melyekben valamely állatfaj szerepel, kutatva van-e s minő összefüggés az illető állatfaj jelleme s a babonában neki tulajdonított viselkedés szerep és sajátság között? Ahol lehet rámutatok arra, hogy a nép mily alapon ítélte meg az illető állat tulajdonságait s miért ítélte meg balul?

Még csak annyit akarok így előljáróba megjegyezni, hogy a jelzett irányú kutatás nem is annyira akadémikus jellegű, mint a minőnek tán első pillanatra látszik. Gondoljunk csak vissza pl. a *vetési varjú* esetére, melyről főkép a vadászok, de még zoológusok és ornitológusok is oly sok rosszat mondtak, hogy szegény feje bizony a proscibáltak táblájára került. Csak a szántóvető tudta, hogy félreértésnek kell a dologban lenni, mert ő hasznosnak tudja a madarat. Ma már ezt általánosan elismerik.

De még érdekesebb a *fehér gólya* esete, melyre csakugyan kigyót-békát kiáltott a vadász-világ harsonájára jóformán az egész közvélemény.

— Pusztítja a nyúlfiakat — kezdte az egyik, — meg a fogoly-csirkéket — toldotta hozzá a másik Nimród.

— Fölnyársalja a mezei pacsirta s más földön fészkelő madarak fiókáit — hangzott mindennűnen. S valóban el kellett ismerni, hogy a kigyók, gyikok, békák pusztításáért is felelősségre kell vonnunk, mert hiszen ezek mind hasznos állatok s így pusztításukat meg kell gátolnunk.

S megvallom, hogy legutóbb már magam is így jellemeztem a gólyát tanítványaimnak, de mindig hozzátettem: ezek után azonban teljesen érthetetlen előttem, miért vette pártfogásába,

¹ Eddig két cikket írt: »Jobbágyszolgálatok Hunyadmegye Erdőhátvidékén« (1906) és »Hunyadmegye Erdőhátvidéke« (1909) Huny. Tört. és Rég. Társ. Évk. Déva.

szeretetébe a fehér gólyát a föld népe? Itt valahol tévedésnek kell lenni a dologban. Ma már Schenk J. ornitológusunk közleményeiből¹ tudjuk, hogy a fehér gólya a sáskák, tücskök, nagyobb hernyók legnagyobb ellensége s ezzel oly hasznos állatjává bizonyult a mezőgazdáknak, hogy a vadászok panaszlotta károk szóra sem érdemesek.

Egy szóval: nincs kizárva, hogy valamely állatfaj tulajdonságait a szakemberek hiányos vagy felületes megfigyelése ma még helytelenül világítja meg, míg a nép, amely közvetlen és úgyszólván folytonos megfigyelője az állat- és növényvilágnak, helyes érzékkel találja meg az alap-természet nyitját. Igaz ugyan, hogy az ellenkezőre is van eset; legkirivóbb tán a *denevér* és *vakondok* példája, hanem ezekben az esetekben valóban könnyű magyarázatát adni a nép ellenszenvének.

Végül itt még csak azt jegyzem meg, hogy az Erdőhát faunája nagyon egyhangú. Hiszen, hogy mást ne is említsek, területén a tó, mocsár, nádas teljesen ösmeretlen valami s így a legnépesebb, legtarkább fauna marad ki az itteni oláh babonákból.

*

1. Bizonyára az egész Erdőháton általános az a sok más helyen is hallott babona, hogyha az ember tavasszal *piros lepkét* lát először, egész éven át egészséges lesz, míg ha sárgát betegeskedni fog. (Dobra, Mihalesd, Roskány, Pánk.)

Természetesen, hogy itt nagyon kevés utalást látunk a lepkék tulajdonságaira. A piros szín az egészség színe, míg a sárga vagy fehér a betegségé, ezt így tartják általánosságban s ez tulajdonkép a lepkével magával semmi összefüggésben nincs.

2. Amely évben sok a *cserebogár*, jó kukorica termés lesz. (Dobra, Mihalesd, Lapusnyak, Pánk.)

Ebben annyi a pontos megfigyelés s annyira igaz a tétel, hogy valójában nem is babona ez a szólás. Tény ugyanis, hogy amely esztendőben a cserebogár imago megjelenik, a földben nincs cserebogár-pajor, amely pedig a kukorica (az oláhok főterménye) gyökerét is nagyon rongálja.

3. A *svábbogarakat*, ha már nagyon elszaporodtak, a következő babonával próbálják elűzni:

¹ Adalékok a fehér gólya életmódjához. (Aquila XV. k.) Budapest, 1908.

A házbeliék sátoros ünnepen templomba mennek, csak egyikök (rendesen asszony) marad odahaza. Ez a templomból visszatérők előtt becsukja az ajtót, mire a künt rekedtek kopogni kezdenek. Erre a házban levő kiszól, mire az érkezetek megkérdik tőle, hogy mit főzött? A tudakozódóknak híven mondja el menűt a kérdezett. De a künt levők tovább faggatják:

— Hát a sváboknak mit főztél?

— Semmit.

— Miért?

— Hogy falják föl egymást! — kapják a fölvilágosítást a kérdezők.

Ebből a babonás eljárásból mindössze tán csak annyit lehet következtetnünk, hogy az oláhok is ösmerik az egerek, patkányok, sváboknak egy-egy helyen rejtélyesnek látszott olykori eltűnését. A rejtélyes dolgot pedig összefüggésbe hozták a varázslással. Ma tudjuk, hogy az eltűnés magyarázata legtöbb esetben az illető állatok közt föllépett fertőző betegségben keresendő.

A bogarak törzséből mindössze ezt a három fajt hallottam eddig babonában emlegetni. Számszerint is szegényes gyűjtemény, de más tekintetben is, mert hisz nyilván kitűnik, hogy a legközönségesebbeket kivéve közelebről a *padurean* sem foglalkozik a bogárfélével s egyáltalában ügyet is alig vet reá.

4. Ne öld meg a *békát*, mert véres eső esik.

5. Szárazság idején *gyepi békát* (*Rana arvalis*) fognak s ennek szájába köpnek. Meg vannak győződve, hogy másnap megered az eső.

Ezt a két babonát Magyarosdról és Zsoszányról jegyeztem föl. Közös jellemvonásuk, hogy a béka és eső közt szoros összefüggést hangoztatnak. Tudjuk, hogy az általános hiedelem, mert hiszen a *zöld békát* még napjainkig is időjósna tartották. Az előzőből az is kitűnik, hogy a békát védelmébe fogadta az erdőháti oláh. Nem merném ugyan állítani, de nem lehetetlen, hogy hasznos mivoltát is megfigyelte s ezért védelmezi. De valószínűleg közrejátszik itt — legalább részben — bizonyos babonás félelem is, mert különösen a nagy *varasbékát* sok helyen boszorkánynak tartják.

6. Ha egy *békát* vagy *gyikot* ment meg valaki a kigyó szájából, úgy annak az Isten minden bűnét megbocsátja. (Roskány.)

Úgy gondolom, hogy ez a babona kettős nézőpontból tárgyalható. Első sorban ugyanis az tehető fel, hogy a béka és gyík, mint hasznos állatok életének megmentése, illetve ezeknek védelme az első mozzanat. De gondolhatunk arra is, hogy a kigyó, mint a gonosz szellem megtestesülése vagy szövetségese a főszereplő s így mintegy az elkárhozástól való megmenekülés a békára vagy gyíkra nézve, ha valaki segítségökre jön.

7. Ha valaki a *szalamandrát* megüti s ez fájdalmában hangot ad, az illető megsziketül. (Veczel.)

A szalamandra semmiféle hangot sem tud adni, az összefüggés tehát csak annyi, hogy rendkívüli esetnek, rendkívüli hatása lenne.

8. Hogy a szalamandra meg ne haraphassa a házi állatokat (főképp teheneket), az istállóban kendert, kócot és orsót tartanak abban a hitben, hogy a szalamandra majd fonással tölti idejét s így az állatok megmenekülnek. (Magyarosd.)

A szalamandra fonó hajlandóságára igazán nem tudom miből következtet az oláh? Kérdésemre ők azzal magyarázták, hogy hiszen ezt az állatot oláhhul »nevestnica«-nak, menyecskének hívják, ezek pedig a legszorgalmasabb fonók. De hát nyilvánvaló, az elnevezés után itt éppenséggel nem indulhatunk el.

9. Ha valaki *kigyót* öl meg, ne fordítsa hasával a Nap felé, mert esős szél támad. (Magyarosd.)

Ime a kigyót a gonosz cimborájának tartják.

10. A *mérges kigyó* marása ellen az erdőháti oláh elegendőnek tartja, ha siet vizet inni. A fő, hogy előbb igyék vizet, mint az a bizonyos kigyó. S ha ez nem volna keresztülvihető, úgy meg kell a kigyót fogni s a fejét megenni, mert ettől mindenestre meggyógyul.¹ (Dobra, Batrina.)

Hogy a vízivást is elegendő orvosságnak tartja az oláh, még nem oly különös. Megeshetik ugyanis, hogy a *vipera* (ezen a vidéken csaknem kizárólag a homoki *vipera*, *Vipera Ammodytes*), bizonyos körülmények közt oly kevés mérget juttat a sebbe, hogy az embernek semmi baja sem támad. De a másik gyógymódot, a kigyó fejének megevését egyáltalán nem tudom mire vissza-

¹ Hátszeg környékén hozzátesszik, hogy ha a megharapott ember iszik előbb, úgy a kigyó pukkan meg, ha pedig a kigyó, úgy a megmart egyén.

vezetni. Ha a babonát nem egy jámbor anyókatól hallottam volna, aki bizonyos körülmények folytán engem nem akarhatott félre vezetni, föl sem jegyeztem volna. Tudtommal azonban volt rá eset, hogy valaki ez utóbbi módon gyógykezelté volna magát.

11. Ha az ember tányér formára *összecsavarodott kigyót* lát aludni, három éven belül meghal. (Baczalár.)

12. Aki reggel lát *kigyót*, nem fog természetes halállal kimulni. (Baczalár.)

13. Ha tavasszal *nöstény kigyót* lát az ember először, esős nyarat jósolhat. (Baczalár.)

14. Ha *fára csavarodott kigyót* lát valaki, abban az esztendőben álmos lesz. (Baczalár.)

Ámbár e legutóbbi négy babonát a Sztrigy völgyéből jegyeztem fel, egyrészt mint közeli vidékről valókat, másrészt, mint jellemzőket közlöm. Legföltűnőbb mégis tán a 13. számú, mert hiszen a kigyó nemét (a közönséges sikló kivételével) a szakember sem igen képes egyszerű megtekintésre megállapítani.

A kétéltűek és csúszómászók osztálya, tehát elég gyakran szerepel az Erdőhát vidéki babonában. S bizonyos, hogy az ily tárgynak száma, még könnyen volna növelhető. Könnyű elgondolnunk, hogy ennek oka egyrészt ezeknek az állatoknak éjjeli — s így a lakosság előtt bizonyos fokig rejtélyes — életmódjában, másrészt pedig — főképp a kigyó esetében — a bibliai nevelésben is rejlik, mert hiszen a paradicsomi kigyó esetét a pópa és dászkel is únos-úntalan el-elmondják. El nem mulaszthatom még megjegyezni, hogy a csúszó-mászóktól, de legfőként a kigyóktól való félelem az ősemlernek is veleszületett tulajdonsága lehetett, mert a gerinces állatok — a kigyó-pusztítók csekély számát kivéve — mind félnek, sőt irtóznak a kigyóktól. Legfőként pedig a majmok iszonyodnak feltűnő mértékben.

S éppen ezek a körülmények: a nép szemében rejtélyes életmód, vallásos nevelés, alaptermészetünkben folyó ösztönszerű félelem s így az ismeretlenség okai annak, hogy a csúszó-mászók és kétéltűek valódi jellemvonásai egyáltalán alig szerepelnek a velük kapcsolatos babonákban.

15. Ha a *fürj* megátkoz valakit, munkájában nem lesz előhaladása.

16. Ha a *büdösbanka* megátkoz valakit, annak egész évben büdös lesz a szája.¹

17. Ha a *sárga rigó* átkozza meg az embert, egész nyáron át pörlekedni fog.²

18. Ha a *vadgerle* átkoz meg valakit, egész nyáron át álmos lesz.

19. Ha a *gébics* (valószínűleg a Lancu exiusbitor) átkozza meg az embert, az illető egész nyáron át rekedt lesz.

A magyarosdiak, kiktől ezeket hallottam, úgy értik a madár átkot, hogy aki az évben először s éhomra hallja az illető madarak szavát, az vonja magára haragjukat.

Ez az öt babona mindenesetre igen tanulságos, mert mindenik egy-egy jellemző vonását használja fel az illető madárfajnak. Legföltűnőbb természetesen a hang, s tényleg a *sárgarigó* önmagával felelő szavát a pörlekedéssel hozzák összefüggésbe; a gerle bűgása magában véve is egyhangú, de talán az altató gyermekdalok melódiájára is vonatkoztatják. A *gébics* pedig, mikor fiókái már el is hagyták fészüket — rekedtes hívó szóval keresi föl őket s táplálja egy ideig. De épp ily találó a büdös bankára való célzás is — amint ez közismert dolog.

Kissé homályosabb a *fürjre* vonatkozó megjegyzés. Sajnálatomra annak idején nem puhatoltam ki a célzás értelmét, de miután a többi négy példa tanúsága szerint valóban létező saját-ságra kell gondolnunk, kombinációba vehetőnek tartom a szaporatlanságot, mint feltűnő vonást; mert hisz a nép figyelmét nem kerülhette el, hogy az elég tekintélyes fészekalj dacára sem szaporodik, sőt inkább fogja a fürj.

20. Ne öld meg a kakukot, mert még abban az esztendőben meghalsz.³ (Magyarosd.)

21. Ha jól akarja eladni marháját a *padurean*, iparkodik azt a vesszőt vagy botot megszerezni, melyről az idén először hallotta

¹ Batrinán, ahol büdösbanka nincs, a kakukról mondják ugyanezt, azzal a különbséggel, hogy nemcsak a legelső, hanem bármely kakukszónak — éhomra hallva — van ilyen hatása.

² A bacsaláriak szerint hideglelés fogja abban az évben gyötörni az embert.

³ A Maros jobb partján, Nagyág környékén azt tartják, hogy ha puskával lövünk a kakukra, a puskacső véres lesz.

szólni a kakukot. Ha ezzel hajtja a vásárra, bizonynyal jó áron adja el marháját. (Mihalesd.)

22. A *kakukot* nem szabad megölni, mert annyi eső fog esni, hogy mindent eláztat. (Batrina.)

Mind a három (illetve négy) babona a *kakuk* kimélését parancsolja. De jöllehet a 21. babona alapján jóindulatú madárnak mondhatnók, mégis azt gondolom, hogy nem annyira fölsimert hasznosságára való tekintettel kíméli az idevaló nép. Ennek a kíméletnek az alapja egy másik babona, — mely nagyon általános — hogy t. i. a kakuk nem egyéb, mint átalakult, s hozzátehetjük *ördögös karvaly*. S miként a kigyót, úgy a kakukot is inkább a tőle való irtózás tette védelmezett, pártfogolt madárrá.

Teljesen homályos a vonatkozás az alábbi két babonánál:

23. A *disznóknak* sárgarigó fiókákat adva, megóvják őket mindenféle betegségtől. Sőt még a farkas sem bántja őket.¹ (Dobra.)

24. Ha a *sárgarigó* ott nem tud fészket rakni, ahol szeretne, a környéken a gabonavetés tönkre megy. (Pánk.)

25. Vajdahunyad környékén az öreg emberek még erősen tartják, hogy az elhalt kisgyermek lelke a *verebekbe* vándorol, s ezért nem is eszik meg a verebet.

Ime, a legérdekesebb babonák egyike! Legelső sorban mindezenre a lélekvándorlás alap gondolata ri ki belőle, ami tudtommal egyike a legritkább eseteknek. Vérbeli etnografust bizonynyal érdekelni fogja ez a vidék, mert esetleg még több útalást fog találni az ősök lélekvándorlási tanára (?) — Tárgyunk szempontjából pedig érdekes, hogy a vererek és gyerekek (s tegyük hozzá: falusi gyerekek) közt nem egy rokonvonásra akadhatunk. Gondoljunk csak a csoportosulásra, zsivajgásra nagy számukra, (még nincs egyke rendszer!) sőt még a porban fürdésre és tolakodásra is. Az itt hallott babonák közt nincs is még egy, melyben az illető állat valódi jelleme annyira kifejezésre jutna.

A madarakról szóló részhez, bár formája szerint nem tartoznék ide, függelenül besorolok egy mesét is, mely a szajkó hangutánzó képességét magyarázza.

¹ Tudni való, hogy az Erdőháton nyáron sem ritka eset, hogy a farkasok megdézsmálják a legelésző csordákat, sőt még az aklokba is ellátogatnak.

Az nap előtt, hogy az Isten az állatok közt a hangot kiosztotta, a szajkó és gerle összebeszéltek, hogy ők a helyszínén korán reggel megjelenve, kihallgatják és eltanulják az összes állatok hangjait. A szajkó éjjelre kényelmes fészket rakott, melyben jól kipihenhetette magát s korán fölébredt. A gerle pedig, aki csak néhány gallyat tákolt össze, egész éjjel nem tudott aludni, s csak reggel nyomta el az álom a nagy kimerültségtől. Így történt, hogy míg a szajkó csakugyan végig kihallgatta és megtanulta a kiosztott hangokat, a gerle a processusnak csak végére érkezett, s nem is hallott mást, mint egy vén anyókat, amint egy borjút hajtott, ily szóval noszogatva: prrrúúú... Ezt aztán a gerle is eltanulta.

A madarakra vonatkozó eddig összegyűjtött 11 babona több tekintetben figyelmünkre méltó. Így első sorban föltűnő, hogy a mennyiben a madár valódi tulajonságai szerepelnek a babonában, az legfeljebb az illető madár hangjával hozható összefüggésbe. Ezen szabály alól eddig csak a bűdösbanka és veréb mutatkozik kivételnek, meg talán a fürj. S ha hozzávesszük, hogy bármily madarat, ha kézrekerül, kenyérrel s legfőllebb még gabonával akar jól tartani a pór nép (ez ugyyszólván általánosan így van) — kitűnik, hogy általában véve nem sokat tud életmódjáról, s így alapján nem is ösmeri jellemző sajátságait. Ezt a körülményt pedig lehetetlen közönyösen fogadnunk, mert hiszen az élete java részét természet ölen töltő pásztorkodó oláhnak ugyancsak módjában lenne a madarak életmódjának megösmerése. Igaz ugyan másfelől, hogy a babonának általában nem okvetlenül szükséges az illető állat valódi tulajdonságain alapúlnia; sőt amint pl. a kakuk és kigyó esete mutatja, a babona céljaira az oly állatok a legalkalmasabbak, melyek életmódját teljesen félreösmerik, vagy rejtélyesnek látják, — és így már maga az életmód több babonára nyújt alkalmat. Ezen általános szabály alól még a fecskét és gólyát sem tartom kivételnek (ezt területünkre és környékére mondom), mert még ezeket a madarakat sem a rovarok pusztításával hajtott hasznuk miatt védi népünk, hanem főként — előtűk rejtelyes — vándorlásuk, s az ezzel szorosan összefüggő jelenségek (pl. évszakok váltakozása stb.) miatt.

S itt szinte önkénytelenül is arra kell gondolnunk, hogy pl. a műveltségnek teljesen híjján levő oláh nép szemében nem ha-

talmasabb pátronusa-e a hasznos állatoknak a babona, mint a tárgyilagossági fölvilágosítás? Mert hiszen általában valóban nem szembetűnő még a fecskék munkája sem, s így esetleg még hitre sem találna az ilyen irányú fölvilágosítás.

Vadon élő emlőseink — eddigi tapasztalataim szerint — aránylag gyéren szerepelnek az itteni babonákban. Eddig csak az alábbi négyet jegyeztem föl.

26. Este senkinek sem adnak kölcsön sót, mert hitük szerint a *farkas* kárt tenne a jószágban. (Batrina.)

27. A falún keresztül futó *róka* veszedelmet jelent a községre. (Batrina.)

28. A *sündisznót* szent állatnak tartják, mert azt hiszik, hogy az Isten az ő társaságában vetette meg alapját a Földnek. (Hunyadi járás több községe.)

29. Ha róka elrabol valahol egy tyúkot, abból a házból valaki elköltözik. (Bacsalár.)

Amint látható, a felsorolt babonák nincsenek szoros kapcsolatban, az illető állatok jellemével. Vizsgálódásaink tehát negatív eredményre vezetnek.

Meg kell itt még jegyezni, hogy a sorozatot úgy igyekeztem összeállítani, hogy lehetőleg csak az Erdőhátra vagy legalább Hunyadmegye délnyugati sarkára jellemző babonákat vettem föl s így a nagyon általános elterjedésüket, aminők kivált a fecskékről, szarkákról, nyúlakról stb. nem említem, annál kevésbbé, miután ezek épp úgy, mint a babonák zöme, az illető állatfaj jellemével semmiféle kimutatható kapcsolatban nincsenek s így csak — a már eddig is beigazolható — tételt erősítenék meg.

Épp így kihagytam a házi állatokat szerepeltető babonákat is, amelyek pedig valóban tekintélyes számot tesznek ki.

*

Befejezésül csak néhány megjegyzést.

Általános benyomásunk tán abban összegezhető, hogy az Erdőhát szélén lakó oláh nép állataink közül (nem tekintve a háziakat) leginkább a kigyókat és madarakat szerepeltető babonáiban. S ha ez csakugyan általános vonás, nem lehetetlen, hogy a gerinceseknek ez a két osztálya a mesebeli sárkányokkal való rokonságuk (?) folytán jutott ehhez a szerephez.

Kitűnik továbbá, hogy a babonában általában semmi szerepe nincs az illető állat valódi jellemének; legalább is oly kevés a kivétel, hogy számba is alig jöhet. Sőt — ismétlem — éppen az ösmeretlen, rejtélyesnek látszó életmódot folytató állatok kerülnek leggyakrabban a babonákba. S ha természetes is, mert hiszen a dolog természeténél fogva az ösmeretlenről könnyebb állítani, illetve ráfogni valamit.

A tárgyalás során többször érintettem, hogy még a leghasznosabb s legközönségesebb állatokat (aminők a béka, fecske stb.) sem azért védelmezi babona alakjában a nép mért hasznukról meggyőződött. Hanem bizonyosra vehetjük, hogyha kártékonyak lennének, azt már észrevette volna. A föld népe tehát első sorban a negativumot tartja szem előtt s ezt a fölfogást az újabb biológiai kutatások mindinkább igazolják.

Gaál István dr.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Dr. Vadász Elemér.

A ribicei felsőmediterrán korszaki korallpad faunájáról.

(Földtani Közlöny. XXXVII. k. 368—373. 1. Bpest, 1907.)

Az újabban mind nagyobb érdekességű brád-kőrösbányai medence miocén rétegei kövületben igen szegények. Annál feltűnőbb, hogy Ribice mellett, ahonnan az előbbi kutatók összesen 21 faj kövületet soroltak föl, — Vadász kb. 250-re teszi az itt gyűjtött fajok számát, melyekből eddig 127 fajt határozott meg. Ezek főként a Foraminifera, Lamelli-branchiata és Gastropoda osztályokból valók, míg az Anthozoa, Echinodermata, Bryozoa, Spirobranchiata és Pisces csoportok gyöngébben vannak képviselve. A meg nem határozott fajok legnagyobb része apró csiga.

A ribicei korallpad faunája sztratigrafiai tekintetben szintén fontos, mert Vadász érvelése szerint a lajtmész nem magosabb szintet, hanem csak sekély tengeri faciest jelent. Szerző értekezése nyomán csakugyan kézzelfoghatóvá válik, hogy még az oly sokat emlegetett lapugyi és kosteji faunák sincsenek eddig rendszeresen begyűjtve és ösmertetve.

Dr. Gaál István.

Schréter Zoltán.

A Páreng-hegység orográfiai és glaciológiai viszonyairól.

(Földrajzi közlemények XXXVI. k. IV. füz.) Bpest, 1908. kül. leny.
1—16 l. 5 tábla.

Amióta Lehman a Kárpátok diluvális eljegesedését konstataulta, egyes részletek behatóbb tanulmányozásával többen foglalkoztak. Szerzőnk szabatosan megjelölve a Páreng hegység fogalmát, elsősorban az orográfiai viszonyokól szól részletesen, kiterjeszkedvén a hegység kialakulásának történetére is. A második fejezetben pedig igen szorgalmas és lelkiössmeretes kutatásra valló részletességgel sorolja föl a Páreng hegységben észlelhető glaciális nyomokat. Az igen sikerült fénykép fölvételek nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy csakugyan alapos betekintést nyerjünk a hatalmasan fölgűrődött, majd később lankás eresztűvé átalakult hegység kifomálódásának történetébe.

Dr. Gaál István.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

Választmányi ülések.

Összeállította : Barthos Indár.

I.

Igazgató választmányunk 1908. évi december hó 16-án délután 5 órakor tartott rendes ülést az állami főreáliskola tanári szobájában.

Jelen voltak: Pogány Béla elnök elnöklete alatt Balázs Béla, Balog Gyula, Bitay Béla, Dr. Gaál István, Göllner Károly, Dr. Görög Ferenc, Pais Elek választmányi tagok ; Mailand Oszkár múz. igazgató, Barthos Indár titkár, Bottyán József s.-titkár. jegyző, továbbá Gaál Jenő szászvárosi ref. főgimn. tanár és Kállai Ernő rajztanárjelölt, mint vendégek.

Pogány Béla alelnök elnöki megnyitója után hitelesített az 1908. évi október hó 13-án tartott ig. vál. ülés jegyzőkönyve ; majd ezután *Dr. Gaál István* vál. tag előadta : *Tömegesen talált ó-alluviális embercsontvázak Déva határából* című értekezését. Dr. Gaál István előadásával kapcsolatosan fölhevítte a választmány figyelmét, hogy a Steinmann-féle szőlő szomszédságában a Zacharia-féle telken, ahol ő az alluviális korban élt ősember nyomaira bukkant, ásatásokat végeztesen. Az ásatásokat annyiival is inkább szükségesnek tartja, mivel Dr. Török Aurél e területen végzendő ásatásoktól sokat remél.

Az ig. választmány elfogadta Dr. Gaál István indítványát s az ásatások vezetésével Mailand Oszkár múz. igazgató elnöklete alatt Balázs Béla és Dr. Gaál István tagokat bízta meg s e célra 200 koronát szavazott meg.

Dr. Leitner Mihály társulati ügyész indítványozta, hogy a Társulat néhai dr. Torma Zsófia irónőnek, aki régészeti kutatásaival világhírnévre tett szert, állítson emléket s az emlékmű költségeinek fedezésére indítson megye és országszerte gyűjtést.

Mailand Oszkár múz. igazgató Dr. Leitner Mihály indítványával kapcsolatosan felemlíti, hogy ezzel együtt rójja le a Társulat kegyeletét néhai *dr. Gróf Kuun Géza* és néhai *Sólyom-Fekete Ferenc* alapítók iránt is, mert ők a Társulat belső életében sokkal nagyobb érdemeket szereztek, mint dr. Torma Zsófia, akinek működési köre a Társulattól kissé távol állt.

Az igazgatóválasztmány a Társulat három nagy halottjának emléke ügyében Göllner Károly vál. tag elnökle alatt bizottságot küldött ki, amelynek tagjaivá dr. Leitner Mihály, Mailand Oszkár, Bitay Béla és Barthos Indár vál. tagokat kérte föl.

Évdijas rendes tagokul 1908. január 1-től kezdődőleg bejelenti a titkár a következőket: *Ferenczi Gyula* nagypestényi ref. lelkészt, *B. Szabó István* dévai kórházi gondnok lapszerkesztőt, (ajánlja Barthos Indár titkár, 1909. jan. 1-től kezdődőleg *János Béla* szászvárosi ref. főgimn. tanárt; ajánlja Görög Ferenc dr. vál. tag), akik valamennyien az évdijas rendes tagok sorába felvétettek.

Titkár betérjesztette a következő hivatalos iratokat: Olvassatik a Múz. és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének 722/1908. sz. leirata, amelynek kíséretében 7-féle »*Alapszabálymintát*« küld a Társulat alapszabályzatainak módosítására; titkár ezen alapszabályminták közül az V. számot ajánlja elfogadásra s az ig. vál. Göllner Károly elnökle alatt kiküldötte a tisztviselői kart, hogy ezen minta alapján dolgozza át a Társulat alapszabályait; a Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének 822—908. sz. leirata, melynek kíséretében a könyvtár részére ajándécul megküldi *Supka Géza*: »A budafehérvizi szentháromság templom« című művét; *Sándor Imre* ajándécul megküldi »A széplaki Petrichevich-Horváth család« c. művét; Darnay Kálmán ajándécul megküldötte a »Sümegei Darnay-Múzeum naptárát 1909. évre«; a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége 268—908. sz. leiratában tudomásul veszi a Társulat 1907. évi működéséről szóló jelentését s jóváhagyja a *Várhelyen* eszközölt ásatások költségeit, újabb segélyt nem utalványozhatott ki, mivel az 1906., 1907. évi államsegélyeket a Társulat még nem számolta el, fölhívja a Társulatot, hogy a föl nem használt 424 kor. 13 fill. államsegélyt a Főfelügyelőség pénztárába fizesse vissza; az ig. vál. ezen leíratra azt a határozatot hozta, hogy a 24 kor. 13 fill. régészeti segélyt visszafizeti, de a 400 kor. néprajzi segélyért újból folyamodik, mivel a gyűjtéssel megbízott Szabó Imre vál. tag hivatalos elfoglaltsága miatt gátolva volt a gyűjtésben.

Titkár fölhívja a választmány figyelmét Balkányi Ernő r. tagnak a «Dévai vár és régiségei» c. művére, mely 8—10 ívnyi terjedelmű, s hívatra lesz a nagyközönséggel, a turista világgal és a szakemberekkel megismertetni e kies fekvésű várrmot régészeti, természetrajzi és történelmi szempontból. Kéri a választmányt, hogy anyagilag és erkölcsileg támogassa e művet s engedje meg, hogy a Társulat nevében előfizetél felhívásokat bocsásson ki s kérje föl a EMKE-t, hogy anyagilag támogassa a Társulatot e mű kiadása körül, mivel 1700 koronára van tervezve 1000 példány kiadási költsége.

Az ig. választmány elhatározta, hogy Balkányi Ernő művét erkölcsileg támogatja, s Mailand Oszkár indítványára, mivel e mű úgy fog szerepelni, mint a Társulat kiadványa, előbb Barthos Indár titkárral és Mailand Oszkár múz. igazgatóval megbiráltatja.

Titkár jelentette, hogy a XVIII. Évkönyv elhagyta a sajtót s kérésére az ig. választmány fölhatalmazta, hogy a XIX. Évkönyv első füzetének a szerkesztését megkezdheti.

Az ig. választmány Makay Jenő áll. tan. kép. int. tanár r. tagnak a tagok sorából való kilépését tudomásul vette, s őt az évdijas rendes tagok névsorából törölte.

Titkár kérésére az ig. vál. Király Pál erzsébetvárosi ny. áll. főgimn. tanárnak az 1908. évi közgyűlés alkalmával fölmerült útiköltségét, 12 korona 40 fillért, kiutalványozta, s a hivatalos iratok kézbesítéseért Pap József főreáliskolai kapusnak 40 korona tiszteletdíjat szavazott meg.

A pénztár állapota 1908. évi december hó 18-adiki lezárással a következő volt: Bruttó bevétel K 13263·23. Összes kiadás K 1823·62. Maradvány K 11439·61. Ebből takarékbetét K 11323·72. Készpénz kézi pénztáron K 115·89. Összesen K 11439·89. *Vagyoni állapot:* Takarékbetétben és készpénzben K 11439·61. Bethlen-kapu-alap K 497·49. Postatakarékban K 573·52. Összesen K 12510·57.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárta.

II.

Igazgató-választmányunk 1909. évi július hó 5-ödiken délután 5 órakor tartott rendes ülést az állami főreáliskola tanári szobájában.

Jelen voltak: Pogány Béla alelnök elnöklete alatt Göllner Károly választmányi tag, Mailand Oszkár múz. igazgató, Barthos Indár titkár, Kuzaila Péter pénztáros és Bottyán József s. titkár, jegyző.

Pogány Béla a jelenlevőket szíves szavakkal üdvözölve, az ülést megnyitotta s jelentette a választmánynak, hogy ezen ülést május 24-edikére hívta össze, amikor a tagok részvétele miatt azt megtartani nem lehetett. Ez alkalommal sem lévén nagy az érdeklődés, azért az ülést megtarthatónak jelenti ki, mivel a múzeum-épület ügye s a folyó évi közgyűlés megállapítása és a könyvtárosi állás ideiglenes betöltése van a napirenden.

Az elnöki megnyitó után hitelesítették az 1908. évi december hó 16-odikán tartott ig. választmányi ülés jegyzőkönyve.

A nagyszámu hivatalos ügyek és iratokra való tekintettel indítványozta az elnök, hogy a napirend 2-ik pontját hagyja el a választmány.

Titkár jelentette, hogy Balkányi Ernő könyv- és levéltáros, állami főreáliskolai rendes tanárt a kormány Fiuméba helyezte át s így az ő állása megüresedvén, javasolja, hogy *Tarján* Kristóf áll. főreáliskolai h. tanár, r. tag bizassék meg ideiglenesen a könyv- és levéltár kezelésével a folyó évi közgyűlésig, aki Balkányi Ernő eltávazása alkalmával jegyzőkönyv kíséretében átvette a könyv- és levéltárat; a jegyzőkönyvet a titkár bemutatja a választmánynak. Tarján Kristóf a könyvtár rendezéséhez hozzáfogott, s az egész anyagról leltári törzskönyvet készít. Indítványozza, hogy Balkányi Erőnek hat évi buzgó működéséért jegyzőkönyvi köszönetet szavazzon a választmány, s Tarján Kristófnak 100 korona tiszteletdíjat utalványozzon ki. A választmány elfogadta a titkár javaslatát, Tarján Kristófot megbizta a könyvtár kezelésével, de a 100 koronát csak akkor utalja ki, ha a rendezési munkálatokat bevégezi s arról jelentést tesz a választmánynak, illetőleg a közgyűlésnek.

Elnök fölhívására titkár a XXIX. közgyűlés helyéül Brádot és idejéül szeptember hó utolsó hetét javasolta. A választmány elfogadta titkár javaslatát s megbízta őt, hogy személyesen lépjen érintkezésbe Brád intéző köreivel a közgyűlés előkészítése érdekében; alelnök ezzel kapcsolatban azt az indítványt tette, hogy a közgyűlés terminusának megállapítását az elnöktől kérje ki a titkár.

Titkár betérjesztette a következő hivatalos iratokat: Olvassatik a Numizmatikai Társulatnak 428/1908. sz. irata, melyben értesíti a Társulat elnökségét, hogy hajlandó a csereviszonyt létesíteni; a Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének 1002/1808. sz. leirata, amelyben fölhívja a Társulatot, hogy az 1908. évi államsegélyről szóló elszámolást és a Társulat 1908. évi működéséről szóló jelentést 1909. február 1-ig küldje be; a «M. kir. központi statisztikai hivatai» 10218. sz. alatt kérdőívet

küld, amelyben a múzeum állapotáról kér fölvilágosítást; a Múz. és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének 59/1909. sz. leírata, mely szerint nem kívánja azt, hogy az 1907. évről megmaradt 424 korona 13 fillér államségely visszafizetessék, hanem megengedi, hogy ezen összeg a múzeum tárgyainak gyarapítására fordíttassék; a petrozsényi áll. főgimn. igazgatóságának és Jánó Béla r. tagnak a levele, melyben az éremtár duplumai közül egy pár érmét, illetőleg azoknak jegyzékét kérik, mivel az éremtár most van rendezés alatt; kérésük nem volt teljesíthető.

Könyvtáros helyett titkár jelentette, hogy a könyvtár a következő művekkel gyarapodott:

1. A közoktatásügy Magyarországon 1907 évben. Egy kötet. (V. K. M. ajándéka, állami letét.)

2. A kassai múzeum az 1908. évben. Egy kötet. (Kassai Múzeum ajándéka.)

3. Nagy Károly: Gróf Kuun Géza emlékezete. Egy kötet. (Gróf Kuun Gézáné ajándéka.)

4. A debreceni múzeum jelentése az 1908. évi állapotáról. Egy kötet. (Debreceni múzeum ajándéka.)

5. Hazai ipari beszerzési források II. Egy kötet. (M. kir. keresk. múzeum ajándéka.)

6. Kullervo: Énekei. Egy kötet. (V. K. M. ajándéka, állami letét.)

7. Vay Péter: Kelet művészete. Egy kötet. (V. K. M. ajándéka, állami letét.)

8. A bukaresti román akadémia évi kiadványai. Három kötet. (Cserepéldány.)

9. Adatok a m. kir. kincstári bányészat 1903., 1905., 1906. évi állapotáról. Három kötet. (Pénzügyminisztérium ajándéka.)

10. Varju Elemér: A losonci Bánffy-család története. I. kötet. Egy darab (Bárá Bánffy Dezső ajándéka.)

Halaváts Gyula r. tag ajándéku küldött öt darab eredeti okiratot a XIX. sz. elejéről és egy nyomtatványt a 1838-adiki dunai árvizről.

Az igazgató-választmány e helyen is kifejezi hálás köszönetét a nemes adakozóknak.

Titkár jelentette, hogy a Társulat képviseltette magát a nagyenyedi Bethlen-kollegium ifjúsága által Marosillyén rendezett Bethlen-ünnepélyen 1909. évi május hó 8-adján, amikor a nagy fejedelem szülőházát a nevezett ifjúság díszes emléktáblával látta el. A Társulatot Pogány Béla elnöke alatt számos tag képviselte s Pogány alelnök babérkoszorút

helyezett az emléktáblára. A Társulat megszerezte az emléktábla fényképét s azt a könyvtárban helyezte el.

Titkár előadta, hogy Balkányi Ernőnek a «Dévai vár és régiségei» c. művére több száz előfizetési ív szétküldése után csak 92 megrendelés érkezett be s az E. M. K. E. Dr. Veress Endre bírálata alapján nem hajlandó anyagiilag támogatni Balkányi művét, mivel az csak úgy lesz teljes mű tudományos szempontból, ha a szerző a Magy. Nemzeti Múzeum és az Országos Levéltár idevonatkozó anyagát is fölhasználja. A választmány elhatározta, hogy az E. M. K. E. támogatása nélkül is kiadja Balkányi művét s hogy azt megtehesse, folytatni fogja az előfizetők gyűjtését.

Titkár bemutatja Gróf Kuun Gézáné levelét, amelyben a kegyelmes asszony azt írja, hogy néhai férje emlékét úgy óhajtja megörökíteni, hogy a Társulat múzeumában ércoszoruban foglalva helyezzessék el Gróf Kuun Géza basrelief arcképe, amely alá márvány táblán megemlítendő volna Sólyom-Fekete Ferenc neve is. Véleménye szerint úgy Gróf Kuun Géza, mint Sólyom-Fekete Ferenc emlékének is eleget tenne így a Társulat. Ami pedig a Torma Zsófia emlékét illeti, erre nézve határozatot nem hoz a választmány, hanem bevárja a családtagok óhajtását.

Mailand Oszkár múzenm ig jelentette, hogy dr. Pósta Béla orsz. múz. felügyelő, az erdélyi múzeumok felügyelője a Főfelügyelőség megbízása folytán kiszállott a múzeum megvizsgálására, amelyet rozoga volta miatt múzeális célra alkalmatlannak jelentett ki s abba a Gróf Lónyai Margittól megvásárolt római régészeti tárgyak el nem helyezhetők. A múzeum-épület kérdésének megoldására a következő módokat ajánlotta :

1. a meglevő épület restaurálendő és 2 helyiséggel bővitendő ;
2. új múzeum épület emelendő ;
3. a múzeum céljaira alkalmas épület bérelendő ;
4. a Magna Curia múzeális célra átalakítandó.

Dr. Pósta Béla felügyelő kijelentette azt, hogy a Főfelügyelőség bármelyik módozatot hajlandó támogatni, ha a Társulat, Déva városa és Hunyadvármegye törvényhatósága anyagi áldozatot hoz a múzeum kérdésének megoldására.

Múzeum-igazgató ezzel kapcsolatban jelentette azt, hogy mielőtt a múzeum kérdése megoldatnék, elkerülhetetlenül szükséges a jelenlegi múzeum-épület tatarozása, mert attól lehet tartani, hogy az rövid idő alatt bedől. A múzeum-épület tatarozási költsége Ráday Ferenc építőmster terve szerint 567 kor. 95 fillért tesz ki, Göllner Károly vál. tag e

pontnál azt javasolja, hogy e költségvetést vizsgálta át a Társulat az állampépítészeti hivatallal s a kultuszminiszteriumtól kérjen segítséget a múzeum tatarozására, mivel ez az épület az állam tulajdona. A választmány elfogadta Göllner Károly vál. tag indítványát.

Múzeum-igazgató a jövő évi ásatásokkal kapcsolatosan indítványozta, hogy az Elnökség átíratban kérje föl Gróf Lónyai Gábort, hogy a Várhelyen levő telkén engedje meg a Társulatnak az ásatásokat. Múzeum-igazgató szép eredményt vár ezen ásatásoktól, mert azt hiszi, hogy „Ulpia Traiana“ castrumnak a foruma épen azon a területen állhatott, ahol Gróf Lónyai Gábor említett telke fekszik. A választmány elfogadta múzeum-igazgató indítványát.

A választmány Gróf Teleky Gusztávnénak és Vitán Gábornak a tagok sorából való kilépésüket tudomásul vette; Lipták Máté, Tolnay János és Ponory Sándor elhalálozott tagokat a társulat tagjai sorából törölte.

Pénztáros jelentette, hogy a Petrozsényi Takarékpénztár 100 kor. adománynyal gyarapította a Társulat vagyonát, a Társulai e helyen is kifejezi ezen nemes adományért hálás köszönetét; pénztáros jelentette továbbá, hogy Balkányi Ernő művére 139 kor. 07 fillér előfizetési ár érkezett be. Pénzbeli adományokat küldöttek még a következők: Buda Ádám 8 kor., Dévai Közgazdasági Bank 20 kor., Zámi hitelszövetkezet 10 kor., Dévai Iparosok Hitelszövetkezete 20 kor., hálás köszönetét fejezi ki a Társulat a nemes adományokért. A pénztár állapota 1909. júl. 5. lezárással a következő volt: Bruttó bevétel 12077·69 K. Összes kiadás 769·10 K. Maradvány: 110608·59 K. Ebből: Takaréketét: 11219·68 K. Készpénz: 88·91 K. Összesen: 11308·59 K. *Vagyoni állapot:* Takaréketét és készpénz: 11308·59 K. Bethlen-kapu-alap: 509·80 K. Posta-takarékban 584·53. *Összesen: 12402·92* korona.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárta.

III.

Igazgató választmányunk 1909. év szeptember hó 6-án délután 5 órakor tartott rendes ülést az állami főreáliskola tanári szobájában.

Jelen voltak: Fáy Béla elnök elnöklété alatt, Pogány Béla alelnök, Beke Ferenc, Bitay Béla, Göllner Károly, Mallász József, Pais Elek, Szeles Henrik, Szirtes Henrik vál. tagok; Mailand Oszkár múz. igazgató, Barthos Indár titkár, Tarján Kristóf ideiglenes könyv- és levéltáros, Kuzaila Péter pénztáros és Bottyán József s. titkár-jegyző, Gaál István dr. vál. tag távolmaradását levélben kimentette.

Az elnöki megnyitó után hitelesítették az 1909. július 5-iki ig. vál. ülés jegyzőkönyve.

Titkár jelentette, hogy a folyó évi (29-ik) közgyűlés előkészítése végett Brádon kiszállott s ott érintkezésbe lépett a »Rudai 12 Apostol bányatársulat« Igazgatóságával, Brád község Elöljáróságával, Krasznay Olivér főszolgabíróval, Brády Albert földbirtokos, társ. r. taggal és Benkő Andrással, a brádi tanfelügyelőségi kirendeltség vezetőjével, akik mindannyian készséges támogatásukat följánlották, hogy közre fognak munkálni a közgyűlés megtarthatása érdekében. Indítványozta, hogy az ig. vál. a közgyűlés idejéül október hó 2. és 3-ik napját tűzze ki. Jelentette, hogy a közgyűlés alkalmával Popper Ignác bányamérnök »A gurabárai aranybányászatról« vetített képes előadást fog tartani; Veress Endre dr. tisz. tag értekezni fog »Hunyadmegye bányászatáról a XIX. század végéig« címen; Mallász József és Gaál István dr. megígérték, hogy föl-olvasás- illetőleg előadásaikkal közre fognak működni.

A választmány elfogadta a titkár indítványát, kiszállásakor fölmerült 24 kor. utiköltségét és a vetített képes előadáshoz szükséges diapositív-képek beszerzésére 45 kor.-t utalványozott ki.

A folyó évi közgyűlés alkalmával a pénztár vizsgálóbizottság tagjaiul Göllner Károly és Pais Elek tagokat küldötte ki az igazgató választmány.

Titkár bemutatja a hivatalos iratokat, olvastatik: a Múz. és Könyvt. Orsz. Tanácsának 908—1909. sz. alatt kelt leirata, melyben meghívja a Társulatot a folyó évi szeptember 25., 26. napján Nagyenyeden tartott »Szövetségi közgyűlésére«; a Társulat képviselőtében Fáy Béla elnök és Göllner Károly vál. tag jelentek meg; a »Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének« 617—909. sz. leirata, amelynek kíséretében ajándékuul megküldi »Tájékoztató a múzeumok és könyvtárak építésére és berendezésére« c. mű 3-ik kötetét; a »Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének« 555—909. sz. leirata, amelyben közli a hatáskörébe tartozó azon intézetek jegyzékét, melyek az 1909-ik évben államsegélyben részesültek; a »Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének« 562—909. sz. leirata, melynek kíséretében ajándékuul megküldi a »Magyar Nemzeti Múzeum 1908. évi állapotáról szóló jelentést«; a nagyszebeni tankerületi főigazgatóságnak 1070—909. sz. átirata, melyben föl hívja a Társulat Elnökségét, hogy a Múzeum tatarozásához szükséges 1457 kor. 52 fill. költségből 457 kor. 52 fill.-rel járuljon a saját pénztárából, mert csak abban az esetben hajlandó a V. K. M. elősegíteni a Múzeum-helyiség tatarozását; Makray László r. tag. levele, melyben a Társulat tudomására hozza, hogy

Torma Zsófia emlékét a saját költségén óhajtja megörökíteni, ajándékol megküldi a megboldogult díszdoktori oklevelét, amelyet a Múzeumban felállítandó mellszobra fölé óhajtja elhelyeztetni; a »Rudai 12 apostol« bányatársulat 2933—909. sz. átirata, a Brád község előljáráságának 1306—909. sz. átirata és Benkő András levele, amelyekben a nevezettek fölajánlják segítségüket a folyó évi közgyűlés előkészítése érdekében; dr. Tóth Géza r. tag levele, melyben a tagok sorából való kilépését bejelenti, Tóth Géza dr. töröltetik a tagok sorából, de fölszólítandó, hogy tagdíj hátralékát egyenlítsé ki.

Barthos Indár titkár bejelenti, hogy a titkári állásról lemond, mivel a magas kormány, saját kérésére, a budapesti III. ker. áll. főgimnáziumhoz áthelyezte. Kéri a választmányt, hogy a folyó évi közgyűlésig a titkári teendők ideiglenes ellátásával Bottyán József s. titkárt bizza meg.

A választmány tudomásul vette a titkár lemondását s Göllner Károly vál. tag indítványára a titkárnak 4 évi működéseért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott s a titkári teendők vezetésével Bottyán József s. titkárt bizza meg.

A pénztár állapota 1909. szeptember hó 6-iki lezárással a következő volt: összes bevétel: 12451 kor. 99 fill.; összes kiadás: 878 kor. 40 fill. *Maradvány*: 11573 kor. 59 fill. Takarékpénztárban: 11500 kor. 98 fill. Kézi pénztárban: 72 kor. 61 fill.; összesen: 11573 kor. 59 fill.

Vagyoni állapot: Takaréket és készpénz: 11573 kor. 59 fill. Postatakaréket 584 kor. 93 fill. Bethlen-kapu alap: 522 kor. 52 fill.
Összesen: 12680 kor. 64 fill.

Külön kezelés alatt áll »A dévai várhegy és régiségei« c. mű előfizetési ára, ebből befolyt 141 kor. 07 fill.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárta.

TÁRSULATI NÉVKÖNYV

1909 év végén.

Tisztikar:

ELNÖK:

FÁY BÉLA r. és vál. tag, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos. Lakóhelye: Dédács, up. Piski.

ALELNÖK:

POGÁNY BÉLA r. és vál. tag, Hunyadvármegye alispánja. Lakóhelye: Déva, Petőfi Sándor-utca 1. (Vármegyeház).

TITKÁR:

BARTHOS INDÁR r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Vörösmarty Mihály-utca 12.

SEGÉDTITKÁR:

BOTTYÁN JÓZSEF r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Székely-utca.

MÚZEUMIGAZGATÓ:

MAILAND OSZKÁR r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Eötvös József-tér.

IDEIGL. KÖNYV- ÉS LEVÉLTÁROS:

TARJÁN KRISTÓF r. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Bethlen-utca 6.

VÁRBIZOTTSÁGI ELNÖK:

HAJDUCZKY JÓZSEF r. és vál. tag, nyug. áll. főreáliskolai tanár, a Dévai Takarékpénztár igazgatója. Lakóhelye: Déva, Eötvös József-tér.

ÜGYÉSZ:

Dr. LEITNER MIHÁLY r. és vál. tag, köz- és váltóügyvéd, Lakóhelye: Déva, Petőfi Sándor-utca.

PÉNZTÁROS:

KUZAILA PÉTER r. és vál. tag, állami tanítóképző-intézeti tanár. Lakóhelye: Déva, Eötvös József-tér.

Igazgató-választmány:

Dévaiak: Dr. Apáthy Árpád, Balázs Béla, Balog Gyula, Beke Ferenc, Benkő András, Br. Bornemissza Lipót, Borostyány Béláné, Borostyány Béla, Buda Imre, Csulay Lajos, Dénes Károly, Dr. Gaál István, Göllner Károly, Kontz Domokos, Pais Elek, Bitai Béla, Szabó Imre, Szeles Henrik, Székely Mózes, Szirtes Henrik, Wanka Béla.

Nem dévaiak: Dr. Amlacher Albert, Buda Ádám, Derzsi Ödön, Fekete Károly, Dr. Görög Ferenc, Heinrich Viktor, Br. Kemény József, Krasznay Olivér, Dr. Kristóf György, ifj. Lázár Farkas, Mallás József, Nagy Lajos, Priváry Géza, Dr. Strausz Árpád, Gróf Wass Ármin.

Tiszteleti tagok:

Tiszteleti alelnök: Réthi Lajos királyi tanácsos (1906*) Budapest.

Tiszteleti múzeumigazgató: Téglás Gábor c. főigazgató (1903) Budapest.

Dr. Amlacher Albert ág. ev. lelkész (1894) Romosz.

Gr. Apponyi Albert v. b. t. t. (1906) Budapest.

5 Dr. Berzeviczy Albert v. b. t. t., Magy. Tud. Akadémia elnöke (1905) Budapest.

Gr. Csáky Albin v. b. t. t. (1891) Szepesmindszent.

Dr. Csánki Dezső orsz. levéltáros (1887) Budapest.

Fraknói Vilmos arbei vál. püspök, a Múzeumok és Könyvt. Orsz. Főfelügyelője (1881) Budapest.

Dr. Hampel József udvari tanácsos, egyetemi tanár (1883) Bpest.

10 Dr. Jung Gyula egyetemi tanár (1891) Prága.

Dr. Keller Ottó egyetemi tanár (1897) Prága.

Gróf Mailáth Gusztáv Károly v. b. t. t., erdélyi róm. kath. püspök (1897) Gyulafehérvár.

Dr. Márki Sándor egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.

15 Szalay Imre, Ferencz József rend lovagja, Nemzeti Múzeum igazgatója, miniszteri tanácsos (1905) Budapest.

Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.

Dr. Veress Endre tanár, történetíró (1905) Kolozsvár.

Dr. Vertner Mór orvos, történetíró (1900) Párkány.

* A zárójelben közölt év jelzi a közgyűlést, melyen az illető megválasztatott.

20 Dr. Wlassics Gyula v. b. t. l. közigazgatási bíróság elnöke (1897)
Budapest.

Dr. Zimmermann Ferenc városi levéltáros (1897) Nagyszeben.

Dr. Zsilinszky Mihály v. b. t. t., ny. államtitkár (1897) Budapest.

Összesen: 21.

Elhalálozott tiszteleti tagok:

Dr. Arányi Lajos egyetemi tanár † Budapest.

Barabás Miklós festőművész † Budapest.

Baritiu György történetíró † Nagyszeben.

Dr. Benndorf Ottó egyetemi tanár † Bécs.

5 Dr. Császka György kalocsai érsek † Kalocsa.

Deák Farkas történetíró † Marosvásárhely.

Dr. Finály Henrik egyetemi tanár † Kolozsvár.

Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek † Kalocsa.

Dr. Henszlmann Imre egyetemi tanár † Budapest.

10 Ipolyi Arnold róm. kath. püspök † Nagyvárad.

Dr. Köváry László történetíró † Kolozsvár.

Gróf Kuun Géza tiszteleti elnök, történetíró † Budapest.

Lönhart Ferenc erdélyi róm. kath. püspök † Gyulafehérvár.

Ormos Zsigmond ny. főispán † Temesvár.

15 Dr. Pauler Gyula orsz. levéltári igazgató, történetíró † Budapest.

Pogány György ny. főispán † Déva.

Dr. Pulszky Ferenc Nemzeti Múzeumi igazgató † Budapest.

Pulszky Károly műtörténetíró † Ausztráliában.

Rómer Flóris egyetemi tanár † Nagyvárad.

20 Salamon Ferenc egyetemi tanár † Budapest.

Dr. Sólyom-Fekete Ferenc ny. törvényszéki elnök † Déva.

Szabó Károly egyetemi tanár † Kolozsvár.

Gr. Szécsen Antal történetíró † Bécs.

Dr. Szilágyi Sándor történetíró † Budapest.

25 Dr. Teutsch Gy. Dániel ág. ev. püspök † Nagyszeben.

Dr. Thaly Kálmán orsz.-gyűlési képviselő, történetíró † Budapest.

Dr. Torma Károly egyetemi tanár † Portó d'Anzio.

Dr. Torma Zsófia író † Szászváros.

Trefort Ágoston vallás- és közokt. miniszter † Budapest.

Összesen: 29.

Alapító tagok:

	Ő Felsége I. Ferencz József dicső királyunk	1887	200	kor.	b*
	**Bágya Farkas földbirtokos Lócse . . .	1880	100	»	k.
	Bágya Zsigmond ny. főszolgabíró Nagyenyed	1880	100	»	b.
	Reke Ferenc földbirtokos Déva	1895	100	»	b.
5	Benedikty József földbirtokos Vajdahunyad	1880	100	»	k.
	Benedikty Lajos földbirtokos Guraszáda . .	1895	100	»	k.
	Br. Bornemisza Tivadarné Marosillye . . .	1891	100	»	b.
	Buda Ádám földbirtokos Rea up. Hátszeg	1880	100	»	k.
	Dévai Előlegezési Szövetkezet Déva . . .	1885	100	»	b.
10	Dévai Nemzeti Kaszinó	1885	100	»	b.
	Emich Gusztáv kir. asztalnok Budapest . .	1883	100	»	k.
	Gergelyfi Tamás magánzó Déva	1880	100	»	b.
	L. Gyárfás Ferencz kuriai bíró Budapest	1880	100	»	b.
	Hátszeg város képviselőtestülete	1902	100	»	b.
15	Hollaki Imre földbirtokos Acsuva (Aradm.)	1880	100	»	k.
	Br. Horváth Ödönné Alvinc	1883	100	»	b.
	Gr. Horváth Tholdy Lajosné Ádámos (Kiskü-				
	küllőmege)	1885	100	»	k.
	Hunyadm. Első Takarékpénztár Hátszeg	1880	100	»	b.
	Inkey Béla földbirtokos Óraljaboldogfalva .	1886	100	»	k.
20	Br. Jósika Lajosné Kolozsvár	1886	100	»	b.
	Br. Jósika Lajos Tihó (Szilágym.)	1880	100	»	b.
	Br. Jósika Samu Kolozsvár	1880	100	»	b.
	Br. Kemény József Marosnémeti	1902	100	»	b.
	Kolozsvári Nemzeti Kaszinó	1885	100	»	b.
25	Dr. Krenner Miklós áll. főreálisk. tanár Arad	1901	100	»	b.
	Gróf Kun Gézané Kolozsvár	1885	100	»	b.
	Cs. Lázár László földbirtokos Lapusnyak	1880	100	»	b.
	Gr. Lónyai Gábor Deregnő	1885	100	»	k.
	Gr. Mailáth Gusztáv Károly erd. róm. kath.				
	püspök Gyulafehérvár	1897	200	»	b.
30	Br. Nopcsa Elek Hátszeg	1880	100	»	b.
	Petrozsény és Livazény községek	1886	100	»	k.

* A név utáni évszám a belépés évét, az azutáni szám az alapítvány összegét a »b« betű a befizetést, a »k« betű az alapítvány kamatjának fizetését jelzi.

** A dültbetűvel szedett tagok Társulatunknak alapítása óta tagjai.

	<i>Pogány Károly</i> ny. főispán Lugos	1880	100	kor. b.
	<i>Rudai 12 apostol bányatársaság</i> Brád	1880	100	» b.
	<i>Salgótarjáni Köszénbánya r.-t.</i> Petrozsény	1880	100	» b.
35	Br. Szentkereszty György Hosszúaszó	1892	100	» b.
	<i>SzereDAY Aladár</i> földbirtokos Szentmihály	1880	100	» b.
	Téglás Gábor c. főigazgató Budapest	1885	100	» b.
	Gr. Teleki Samu Sáromberke	1883	100	» b.
	<i>Török Árpád</i> főszolgabíró Puj	1880	100	» b.
40	Gr. Wass Ármin cs. és kir. konzul Guraszáda	1905	100	» b.
	Gr. Wass Ottilia Kolozsvár	1883	100	» b.
	Br. Wesselényi Istvánné Kolozsvár	1887	100	» b.

Összesen: 42.

Elhalálozott alapító tagok:

	Alsó Elekné Déva	1883	100	kor. b.
	Dr. Arányi Lajos egyetemi tanár Budapest	1887	100	» b.
	Bágya Károly Fehérvíz	1880	100	» b.
	Barcsay Béla földbirtokos Déva			
5	Özv. Barcsay Lászlóné Déva	1883	100	» b.
	Bernát Miklós kir. közjegyző Hátszeg	1880	100	» b.
	Gr. Bethlen Miklós Nagybecskerek	1898	200	» b.
	Csongrády Kálmánné Vesződ	1898	100	» b.
	Fáyné Kuun Irma Dédács	1905	1000	» b.
10	Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek	1883	200	» b.
	Gr. Horváth Tholdy Lajos Ádamos	1880	100	» b.
	Br. Jósika Géza Branyicska	1880	100	» b.
	Br. Jósika János Lemberg	1884	100	» b.
	id. Br. Jósika Lajos Kolozsvár	1880	100	» b.
15	Br. Jósika Leó Zsibó	1880	100	» b.
	Br. Jósika Fanni Branyicska	1885	100	» b.
	Kenderessy Ernő Déva	1885	100	» b.
	Kolumbán Samu Budapest	1905	100	» b.
	Kőváry László Kolozsvár	1899	100	» b.
20	Gr. Kun Kocsárd Algyógy	1880	100	» b.
	Kun Róbert Déva	1889	100	» b.
	Gr. Kuun Géza Marosnémeti	1880	2200	» b.
	Lázár Pál Oszkár Lapusnyak	1880	100	» b.

	Gr. Lónyai Menyhértne Budapest	1883	100	kor. b.
25	Lönhárt Ferenc Gyulafehérvár	1884	200	» b.
	id. Maderspach Viktor Iszkrony	1880	100	» b.
	Moldován Demeter Nagyszeben	1880	100	» b.
	Nemes János Kolozsvár	1891	100	» b.
	Pogány Ádám Déva	1880	100	» b.
30	Pogány György Déva	1880	100	» b.
	Puy Zsigmond Puj	1880	100	» b.
	Br. Radák Ádámné Mikeszásza	1885	100	» b.
	Dr. Súlyom-Fekete Ferenc Déva	1880	100	» b.
	Szentiványi Gáborné Marossolymos	1880	100	» b.
35	Gr. Teleki Domokosné Kolozsvár	1893	100	» b.
	Dr. Torma Zsófia Szászváros	1880	100	» b.
Összesen : 36.				

Évdíjas rendes tagok:

Dr. Apáthy Árpád megyei fő- ügyész Déva 98.	16 Barcsay Lajos földb. Déva 80.
Apáthy László kir. táblabíró Budapest 80.	Barcsay Adorján tb. aljegyző Déva 907.
Állami leányiskola Déva 905.	Barna Bertalan kir. keresk.-ügyi miniszt. mérnök Bpest 901.
Állami leányiskola igazgatósága Szászváros 97.	Bartha Árpád kórházi gondnok Kőrösbánya 99.
5 Baczó Mózes reform. lelkes Szászváros 908.	Dr. Barthos Kálmán reform. fő- gimnáziumi tanár Bpest 908.
Balázs Árpád máv. felügyelő Piski 97.	Ludányi Bay Ilona Csaroda (Bereg megye) 900.
Balázs Béla tanítóképző-intézeti tanár Déva 906.	20 Báncs Emőle m. kir. postafel- ügyelő Déva 907.
Balog Géza kereskedő Déva 908.	Beck Mósini 907.
Balog Gyula bankigazg. Déva 87.	Benkő András tanfelügyelő Brád 905.
10 Balog József királyi táblabíró Szászváros 80.	Biró Kálmán kir. törvényszéki bíró Torda 99.
Dr. Balog Pál vm. tiszti fő- orvos Déva 80.	Bitai Béla ref. lelkes Déva 907.
Barcsay Béla földbirt. Déva 80.	25 Blascheck Aladár főmérnök Vul- kán 908.
Barcsay Gábor földbirt. Csóra 83.	

- Blum Zsigmond nagykereskedő
Déva 901.
- Bocsáth Mihály körjegyző Liva-
zény 908.
- Borbátviz község 905.
- ifj. Bordeaux Pál p. ü. tisztviselő
Déva 907.
- 30 Br. Bornemisza Lipót főispán
Déva 907.
- Borostyány Béla áll. főreáliskolai
tanár Déva 87.
- Bors Emil bankigazg. Déva 908.
- Brassován Ferenc földbirtokos 55
Hondol 95.
- Bratán János megyei főlevéltáros
Déva 906.
- 35 ifj. Brády Albert földb. Brád 92.
Brády Árpád földbirt. Brád 92.
Brády Lipót földbirt. Brád 80.
Brázovay Elekné Brázova 85.
- Brunowszky Rezső tanítóképző-
intézeti igazgató Losonc 906.
- 40 Buda Imre takarékp. pénztáros
Petrozsény 98.
- Buda Károly* főszolgabíró Pet-
rozsény 80.
- Buda Lajos földbirtokos Petro-
zsény 905.
- B. Szabó István kórházi gondnok
Déva 908.
- Cirbesz Dezső áll. főgimnáziumi
tanár Petrozsény 907.
- 45 Clauder Kálmán fűrészgyári igaz-
gató Petrilla 908.
- Csernovits Mihály földbirtokos
Zám 95.
- Csulay Lajos várm. főjegyző
Déva 900.
- Csűrös Imre m. levéltáros 98.
- Demián Vazul gör. kel. esperes,
országgy. képviselő Brád 83.
- 50 Derzsi Ödön áll. főgimn. tanár
Petrozsény 907.
- Dénes Károly kir. tanfelügyelő
Déva 906.
- Dévai állami főreáliskola tanári
könyvtára 97.
- Dévai áll. főreáliskola »Salamon
Ferenc« önképzőköre 97.
- Dr. Diósi Sámuel főrabbi Déva 97.
- Dózsa Dénes ny. reform. főgimn.
tanár Szászváros.
- Englisch Béla vendéglős Temes-
vár 902.
- Eperjessy István szolgabíró Puj 98.
- Dr. Erdélyi István orvos Szász-
város 99.
- Erdős László m. kir. állatorvos
Petrozsény 908.
- 60 *Gr. Eszterházi Miguel* Ko-
lozsvár 80.
- Dr. Farkas Béla kir. közjegyző
Déva 97.
- Fekete Károly főszolgabíró Hát-
szeg 99.
- Ferencrendi zárda Déva 908.
- Ferenczi Gyula ref. lelkész Nagy-
pestény 908.
- 65 Dr. Finály Henrik VII. ker. áll.
főgimn. tanár.
- Fodor Gyula főszolgabíró Szász-
város 96.
- Frank Viktor kereskedő Déva
908.
- Fritz Károly mérnök Petrozsény
1907.

- Dr. Gaál István áll. főreáliskolai tanár Déva 902.
- 70 Gaál János mérnök Orosháza 906.
- Gábor Péter járási írnok Puj 907.
- Gerbert Guidó bányatulajdonos Petrozsény 99.
- Dr. Gonda József áll. főgimn. tanár Makó 906.
- Göllner Károly áll. főreáliskolai igazgató Déva 903.
- 75 Dr. Görög Ferenc ref. főgimn. tanár Szászváros 905.
- Hadik Béla áll. főreálisk. tanár Szeged 901.
- Hahn Károly Alsótelek 96.
- Hajtmán Pál m. kir. áll. tanító-
képzőint. tanár Déva 906.
- Halaváts Gyula orsz. főgeológus Budapest 99.
- 80 Dr. Halmos Brunó ügyvéd Petrozsény 907.
- Dr. Haragos Ádám ügyvéd Déva 1907.
- Heinrich Viktor bányagondnok Petrozsény 907.
- Heves György áll. tanítók.-int. tanár Déva 906.
- Hirsch Adolf* keresk. Déva 80.
- 85 Dr. Hodinka Antal kir. jogakadémiai tanár Pozsony 901.
- Hollaki Arthur* fölb. Bpest 80.
- Holicska Imre mérnök 906.
- Holtzer Ferenc keresk. Déva 908.
- Hondol község 95.
- 90 Dr. Horváth Kamilló ügyvéd Déva 908.
- Huszth Aladár bányamérnök Pet-
rilla 908.
- Jakab János áll. főgimn. tanár Karánsebes 907.
- Janza Vazul főszolgabíró Petrozsény 908.
- Jánó Béla ref. koll. tanár Szászváros 909.
- 95 Br. Jósika Samúné Kolozsvár 81.
- Kassian Sándor körjegyző Lú-
pény 908.
- Kenderessy Árpád földbirtokos Déva 905.
- Kiss Sándor olajgyáros Kolozsvár 99.
- Klein Jakab körjegyző Urikány 1908.
- 100 Kodra Gyula járási számvevő Petrozsény 908.
- Kohn Jónás* kereskedő Maros-
illye 80.
- Kontz Domokos polgármester Déva 99.
- Kovordányi János máv. főmérnök Kőrösbánya 99.
- Kozma Mihály körjegyző Ris-
kulica 99.
105. *Dr. Körmendy Gyula* orvos Brád 80.
- Krasznay Olivér főszolgabíró Brád 92.
- Krausz Sándor körjegyző Vul-
kán 908.
- Dr. Kristóf György ref. főgimn. tanár Szászváros 905.
- Kroll Gyula könyv- és papir-
kereskedő, könyvnyomdatulaj-
donos Déva 906.
- 110 Dr. Laufer Árpád ügyvédj. Déva 1908.

- Laufer Vilmos könyvnyomda tulajdonos Déva 906.
- László Zsigmond* ref. lelkész Kisbarcsa 80.
- Ifj. Lázár Farkas főszolgabíró 135 Kőrösbánya 90.
- Lupényi áll. iskola 98.
- 115 Makray Aladár ny. árvaszéki ülnök Déva 98.
- Makray László földbirtokos Felpestes 83.
- Mallás József járási számellenőr Déva 907.
- Mara László földbirt. Demsus 99.
- Marosvásárhelyi ref. kollegium 140 könyvtára 98.
- 120 Mátyásovszky József körjegyző Vulkán 95.
- Dr. Mende Manó orvos Déva 906.
- Mezőlivádia község 95.
- Mikanesd község 95.
- Miksa Imre* földbirt. Hadrév 80.
- 125 Nagy Lajos kir. táblabíró Vajdahunyad 900.
- Dévai Nagy László ny. árvaszéki ülnök Déva 98.
- Naláczy Ákos földbirtokos Nalácvád 82.
- Dr. Nábráczky Gyula ügyvéd Kőrösbánya 99.
- Nehéz János kir. tanfelügyelő Nagyenyed 904.
- 130 Dr. Neumann Manó ügyvéd Vajdahunyad 906.
- Nikolajevits Plátó főszolgabírói iktató Petrozsény 908.
- Nuszbau József kereskedő Déva 1908.
- Dr. Oprisa Pál gimn. igazgató Brád 99.
- Orbán Lajos ref. főgimnáziumi tanár Szászváros 906.
- Pais Elek áll. főreáliskolai tanár Déva 95.
- Paikert Henrik földbirtokos Sep-rős (Aradm.) 905.
- Pap Adolf földbirtokos Maros-solymos 99.
- Dr. Pap Domokos kir. törvészéki elnök Déva 900.
- Pataky László földbirtokos Borberek (up. Alvinc) 97.
- Peidl Imre áll. főgimn. tanár Szeged 907.
- Petri Mór kir. tanfelügyelő Budapest 98.
- Péterfi Márton áll. tanító Kolozsvár, Monostori-út 111. 904.
- Pietsch József körjegyző Fehérvíz 98.
- Pietsch Lajos földbirtokos Fehérvíz 97.
- 145 Pietsch Sándor határrendőrkapitány Pozsony 95.
- Piskii áll. népiskola 98.
- Piskii tisztviselő-olvasóköri 82.
- Ponory Sándor* ny. törvészéki elnök Magyarbrette 80.
- Priváry Géza áll. főgimnáziumi igazgató Petrozsény 907.
- 150 Reform. főgimn. tanári könyvtár Bpest, IX. Lónyai-u. 4/c. 908.
- Dr. Reisz Béla ügyvéd Vajdahunyad 906.
- Dr. Réthi Gyula ügyvéd Budapest, Váci-út 73. 98.

- Dr. Riebel Ármin ügyvédjelölt
Vajdahunyd 906.
- Ruder Jenő ipartestületi titkár
Petrozsény 908.
- 155 Sarkadi Viktor vendégl. Déva 908.
- Sárkány Balázs kir. járásbíró
Vajdahunyd 906.
- Schalát József főbányatanácsos
Vajdahunyd 98.
- Schneider József áll. főreálisk.
tanár Déva 908.
- Schusztér Sámuel díjnok Petro-
zsény 908.
- 160 Sorbán István körjegyző Petrilla
up. Petrozsény 907.
- Steinhausz Gyula ny. bányata-
nácsos 904.
- Dr. Strauss Árpád ügyvéd Vaj-
dahunyd 906.
- Szabó Antal földbirtokos Király-
bányatoplica 95.
- Szabó Imre p. ü. számtiszt
Déva 904.
- Szabó József* bányagondnok
Alsótelek 80.
- Dr. Szabó Márton ref. főgimná-
ziumi tanár Debrecen 901.
- Szabó Lajos körjegyző Brád 95.
- Szacsuvay Sándor* földbirtokos
Hidalmás 80.
- Szalatsy Rezső tanítóképző-int.
tanár Déva 906.
- 170 Szalánczy Zoltán földbirtokos
Lupény 906.
- Dr. Szász Iván kir. törvészéki
elnök Torda 90.
- Szászvárosi Takarékpénztár*
1880.
- Szászvárosi ág. ev. leányisk. 98.
- Szászvárosi ág. ev. felsőbb
népiskola 98.
- 175 Szászvárosi Kun-kolleg. könyv.
tára 98.
- Szeles Henrik áll. főreáliskolai
tanár Déva 907.
- Szenes Béla takarékpénztári fő-
könyvelő Déva 908.
- Székely Mózes kir. erdőfelü-
gyelő Déva 906.
- Szirtes Henrik áll. főreálisk.
tanár Déva 900.
- 180 Szöcs F. Lajos angol uriszabó
Déva 907.
- Sztroiny Román bányatanácsos
Diósgyőr 904.
- Tarján Kristóf áll. főreáliskolai
tanár Déva 908.
- Tarján Ödön áll. főreálisk. tanár
Zsolna 908.
- Gr. Teleky Györgyné Naláczvád
1881.
- 185 *Gr. Teleky Károly* Kolozsvár
1880.
- Téglás István kir. tanfelügyelő
Torda 85.
- Gr. Thoroczka Miklós orszgy.
képviselő Kernyesd 86.
- Gr. Thoroczka Vencel föld-
birtokos Guraszáda 95.
- Tolnai János ügyvéd Déva 87.
- Dr. Tóth Géza főispáni titkár
Déva 907.
- Dr. Török Albert ny. főispán
Székelyudvarhely 99.
- Ujvári Jenő épület- és butor-
asztalos Déva 907.

- Vargha Lajos áll. főreáliskolai
tanár Déva 908.
- Váné Ferenc bányamérnök Za-
latna 92.
- 195 *Várady Bertalan* ny. főszol- 200
gabíró Bács 80.
- Vitán Gábor járási számvevő
Hátszeg 907.
- Wanka Béla p. ü. főbiztos
Déva 907.
- Br. Wesselényi Istvánné Ko-
lozsvár 97.
- Winkler Jakab vendéglős Déva
1907.
- Dr. Wilt György kir. tanfel-
ügyelő Nyiregyháza 98.
- Zám község 95.
- Br. Zeyk József Marosgombás
(up. Nagyenyed) 83.

Összesen : 202.

Tagtársainkhoz és Évkönyvünk belső munkatársaihoz.

A »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat«-nál 1905. év szeptember hó 27. óta viselt titkári állásomról folyó év szeptember hó 6-án tartott igazgatóválasztmányi ülésen lemondottam, mivel a magas kormány a budapesti III. ker. állami főgimnáziumhoz, saját kérésemre, áthelyezett és így a Társulat Évkönyvének szerkesztőségéről is e füzetrel lemondok s attól búcsút veszek.

Addig nem teszem le a szerkesztői tollat kezemből, amíg hálás köszönetemet ki nem fejezem nagyrabecsült tagtársaimnak s munkatársaimnak, akik négy évi nehéz munkámban érdeklődésükkel, okos tanácsaikkal, jóindulatukkal támogattak s tudományos és hazafias kötelességem teljesítésében önzetlenül segítettek.

Társulatunk tudományos munkásai 7—8 év alatt teljesen kicserélődtek; gróf Kuun Géza nagy szelleme által kormányozott tudós testület tagjai közül csak egy néhányan küzdöttek velünk új emberekkel, hogy a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tudományos és hazafias hivatását elősegítsék. Egy ifjú gárda csoportosult az Évkönyvünk zászlója alá, amely éppen olyan lelkesedéssel és kitartással dolgozik, mint a nagy elődök s hogy annak színvonalát megtartotta arról, a történeti kritika nem egy ízben elismeréssel nyilatkozott. Nincs ok a csüggedésre s nem lehet félnünk attól, hogy fönnakad a Társulat áldásos működése. Hunyadmegye hazafias közönsége méltányolni tudja a Társulat működését s nap-nap után sorakoznak új emberek annak zászlója alá, hogy anyagilag is elősegítsék előhaladását.

Kérem tagtársaimat : tartsák meg továbbra is ragaszkodásukat és szeretetüket a Társulat iránt s a búcsuzó titkárt tartsák meg szíves jó emlékezetükben.

Tisztelettel kérem tisztelt tagtársaimat és az Évkönyvünk munkatársait, hogy ezentúl minden néven nevezendő társulati ügyben, a folyó évi XXIX-ik rendes közgyűlésen megválasztott új titkárhoz, *Tarján Kristóf* áll. főreáliskolai tanár tagtársunkhoz (Déva, áll. főreáliskola) szíveskedjenek fordulni.

Budapest, 1909. év december hó 1-én.

Barthos Indár s. k.

r. tag, áll. főgimnáziumi tanár.

NYUGTATVÁNYOZÁS.

Postatakarékpénztári számlán tagsági díjat fizettek: Bésán Mihály 24 K, Báró Jósika Samuné 24 K, Török Árpád 60 K, Inkey Béla 30 K, Barcsay Gábor 6 K, Szereday Aladár 18 K, Benedikty Lajos 100 K (alapítvány), Báró Jósika Gábor 100 K (alapítvány), Kovordányi János 6 K, Dr. Koczander József 42 K, Brády Albert 36 K, Szászvárosi Takarékpénztár r.-t. 42 K, Mara László 18 K, Czirbesz Dezső 12 K, Janza Vazul 6 K, Gr. Teleky Györgyné 6 K, Blaschek Aladár 6 K, Bocsa Mihály 12 K, Balázs Árpád 24 K, Benkő András 1050 K, Szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium 12 K, Paikert Henrik 20 K, Báró Jósika Samuné 18 K, Baczó Mózes 12 K, Finály Gábor 30 K, Thoroczka Vencel 36 K, Dr. Strauss Árpád 24 K, Krausz Sándor 12 K, Gróf Teleky Károly 36 K, Halaváts Gyula 30 K, Piskii állami iskola 36 K, Heves György 18 K, Fáy Béla 30 K, Dósa Dénes 36 K.

Utálványon vagy nyugtatvány ellenében tagsági díjat fizettek: Báró Szentkereszthy György 6 K, Balázs Árpád 12 K, Kovordányi János 12 K, Barcsay Gábor 6 K, Báró Szentkereszthy György 12 K, ifj. Buda Imre 1050 K, Ujváry Jenő 6 K, Palázs Béla 3 K, Báró Bornemisza Lipót 12 K, Kenderessy Árpád 6 K, Székely Mózes 6 K, Csulay Lajos 150 K, Barcsay Adorján 150 K, Göllner Károly 150 K, Dr. Pap Domokos 3 K, Dénes Károly 3 K, Sarkadi Viktor 100 K, Dr. Tóth Géza 3 K, Báncs Emil 150 K, Dr. Laufer Árpád 150 K, Szeles Henrik 6 K, Varga Lajos 3 K, Nussbaum József 6 K, Wanka Béla 6 K, Szt. Ferencrendi zárda 3 K, Haragos Ádám 6 K, Holtzer Ferenc 150 K, Dr. Balogh Pál 3 K, Barcsay Adorján 450 K, Báncs Emil 150 K, Bitay Béla 150 K, Blum Zsigmond 3 K, ifj. Buda Imre 3 K, Dénes Károly 3 K, Dr. Farkas Béla 3 K, Szt. Ferencrendi zárda 3 K, Frank Viktor 3 K, Göllner Károly 150 K, Holtzer Ferenc 150 K, Dr. Laufer Árpád 150 K, Dr. Pap Domokos 150 K, Sarkadi Viktor 150 K, Szóts F. Lajos 150 K, Dr. Tóth Géza 150 K, Nehéz János 18 K, Janó Béla 6 K, ifj. Lázár Farkas 36 K, Mallász József 10 K, Dr. Görög Ferenc 24 K, Schallát József 18 K, Hollaky Imre 100 K (alapítvány), 60 K (alapítványi kamat), Nehéz János 18 K, Ludányi Bay Ilona 6 K.

1910-ben: ifj. Lázár Farkas 8 kor., Janza Vazul 6 kor., Pogány Béla 6 kor., Vargha Lajos 3 kor., Szóts F. Lajos 150 kor., Szenes Béla 6 kor., Dr. Pap Domokos 150 kor., Pais Elek 150 kor., Kontz Domokos 150 korona, Holtzer Ferenc 150 kor., Göllner Károly 3 kor., Dr. Farkas Béla 3 kor., Bitay Béla 150 K, Báncs Emil 150 kor., Ruder Jenő 3 kor., Szászvárosi ev. ref. Kún-kollegium 6 kor., Báró Szentkereszthy György 100 kor. (alapítvány).

Adományok 1909-ben: Zámi Hitelszövetkezet 10 kor., Dévai Iparosok Hitelszövetkezete 20 kor.

1910-ben: Petrosényi Takarékpénztár r.-t. adománya 100 kor.

A tudományos célokat szolgáló adományokért e helyen is hálás köszönet.

KUZAILA PÉTER,
pénztáros.

KÉRELEM.

Társulatunk teljesen kifogyott VI. Évkönyvét szívesen kicseréljük Évkönyveink bármely eddigi kötetével. A példányokat tisztelettel kérjük a titkár címére küldeni. (Áll. főreáliskola.)

A »Hunyadvármegye« teljes évfolyamának összeállításán fáradozunk, tisztelettel kérjük t. tagtársainkat és Évkönyvünk olvasóközönségét, hogy az esetleg félretett fölösleges lappéldányokat Társulatunk könyvtárának adományozni szíveskedjenek.

A Társulat könyvtárának használatára összeállítandó szakkönyvtár gyarapítására kérésre a halotti iratokat, esküvői meghívókat, takarékpénztársak adományozásait, könyvtárakat, megyei nyomtatványokat pl. a Hivataloktól stb., térképeket s Erdély múltját tárgyaló műveket.

Értesítés.

A Társulat könyvtárának titkári törzskönyve a közelmúltban elkészült, e munkával nagyon megkönnyült a könyvtár kezelése, fölhívjuk a t. tagtársak szíves figyelmét arra az öröndetes körülményre, hogy ezután a könyvtárt minden akadály nélkül ingyenesen lehet használni.